ANLAMSAL BİR FENOMEN OLARAK KİPLİK:

DEDE KORKUT ÖRNEĞİ

Duygu KAMACI GENCER

(Doktora Tezi)

Eskişehir, 2018

ANLAMSAL BİR FENOMEN OLARAK KİPLİK: DEDE KORKUT ÖRNEĞİ

Duygu KAMACI GENCER

T.C.

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

DOKTORA TEZİ

Eskişehir

2018

T. C.

ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Duygu KAMACI GENCER tarafından hazırlanan "Anlamsal Bir Fenomen Olarak Kiplik: Dede Korkut Örneği" başlıklı bu çalışma 19/04/2018 tarihinde Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddesi uyarınca yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan …….

Prof. Dr. Sadettin ÖZÇELİK

Üye …….

Prof. Dr. Erdoğan BOZ

Danışman

Üye …….

Prof. Dr. Şerif Ali BOZKAPLAN

Üye …….

Prof. Dr. Can ÖZGÜR

Üye …….

Dr. Öğr. Üy. Ferzanah DOULATABADİ

ONAY

…/ …/ 2018

Prof. Dr. Nurullah UÇKUN

Enstitü Müdürü

19/04/2018

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi hükümlerine göre hazırlandığını; bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Eskişehir Osmangazi Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla taranmasını kabul ettiğimi ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim. Yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması halinde ortaya çıkacak tüm ahlakî ve hukukî sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Duygu KAMACI GENCER

ÖZET

ANLAMSAL BİR FENOMEN OLARAK KİPLİK: DEDE KORKUT ÖRNEĞİ

KAMACI GENCER, Duygu

Doktora-2018

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Erdoğan BOZ

Önermelerin doğruluk değerinin değişebileceğinin tespiti ile kiplik, yüzyıllar boyunca felsefede tartışılagelen bir kavram olmuştur. Kiplik kavramına dair tartışmalar dilbilimdeki karşılığını ise 19. yüzyılda bulmuştur. 20. yüzyılda dilbilimde edimin ön plana çıkması ile önceleri kipsel mantık çerçevesi içinde yapılan kiplik araştırmaları farklı bir yöne doğru ilerlemiş, dilbilim araştırmacıları kiplik üzerine edimbilimsel, anlambilimsel, biçimbilimsel ve tipolojik çalışmalar yapmışlardır. Bu araştırmacılar içinde kipliğin tipolojik incelemesini yapan Palmer (2001), birçok dilden elde ettiği veriler ile önerme ve eylem tabanlı bir kiplik sınıflandırması yaparak alanyazınında sıkça başvurulan bir başvuru kaynağına imza atmıştır. Bu çalışmada Palmer'ın (2001) söz konusu sınıflandırmasından hareketle Dede Korkut'ta (Özçelik, 2016) kiplik konusu ele alınmış ve bulgulardan yola çıkarak Palmer'ın (2001) kiplik sınıflandırmasına alt kategoriler ile katkıda bulunulmuştur. Dört ana bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde, yabancı ve Türkçe kiplik alanyazınına dair bilgiler verilmiş ve mevcut alanyazınından yola çıkılarak kiplik kavramının tanımı yapılmıştır. Söz konusu bölümde ayrıca kipliğin eylem zamanı, görünüş ve kip ile ayrılan yönlerine de değinilmiştir. İkinci bölümde, Palmer'ın (2001) kiplik kategorileri tüm alt başlıkları ile ayrıntılı biçimde incelenmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde, Palmer'ın (2001) belirlemiş olduğu kiplik ölçütlerinden hareketle Dede Korkut'tan (Özçelik, 2016) elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Dördüncü bölümde ise bulgular eşliğinde kuram ve dilbilgisel temelli değerlendirmeler yer almıştır.

Anahtar Kelimeler: *Dede Korkut, kiplik, önerme kipliği, eylem kipliği.*

ABSTRACT

MODALITY AS A SEMANTIC PHENOMENON: EVIDENCE FROM DEDE KORKUT

KAMACI GENCER, Duygu

PhD. Dissertation-2018

Field of Turkish Language and Literature

Advisor: Prof. Dr. Erdoğan BOZ

Modality has become a discussed concept in philosophy for centuries because of the idea that the truth value of propositions can change. Discussions on the concept of modality have begun in the 19th century. Linguistic researchers have made pragmatics, semantics, morphologic and typological studies on the modality in the 20th century with the appearance of performance in the field of linguistics. In these researchers, Palmer (2001) has made a classification of modality with data obtained from many languages in this way his study has become a reference source for researchers. In this study, modality in Dede Korkut (Özçelik, 2016) has discussed with the classification of Palmer and from this point contributed to the classification with subcategories. This study consists of four main sections. In the first part, information about foreign and Turkish literature has been given and, the concept of modality has been defined then the difference of modality from tense, aspect and mood are explained. In the second part, Palmer's (2001) modality categories have examined in detail with all sub-headings. In the third part of the study, findings that obtained from Dede Korkut (Özçelik, 2016) have discussed with Palmer's (2001) criteria. Lastly, the fourth part of the study has been included theoretical and grammatical evaluations.

Keywords: *Dede Korkut, modality, propositional modality, event modality.*

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..5

ABSTRACT .6

İÇİNDEKİLER .7

TABLOLAR LİSTESİ .11

ŞEKİLLER LİSTESİ .12

EKLER LİSTESİ .14

KISALTMALAR .15

İŞARETLER .17

ÖNSÖZ 18

GİRİŞ 19

1. BÖLÜM

KİPLİK

(KAVRAM, ALANYAZINI, TANIM)

1.1. KİPLİK KAVRAMI 21

1.1.1. Kipsel Mantık (Modal Logic) 21

1.1.2. Dilbilim ve Kiplik 22

1.1.2.1. Erken Dönem Kiplik Araştırmaları (1924-1969) 22

1.1.2.2. Geç Dönem Kiplik Araştırmaları (1969'dan Günümüze) 24

1.1.2.3. Türkçede Kiplik Çalışmaları 37

1.2. KİPLİK NEDİR? 44

1.3. KİPLİK VE DİĞER EYLEM KATEGORİLERİ 49

1.3.1.Kip (Mood) 49

1.3.2. Eylem Zamanı (Tense), Görünüş (Aspect) ve Kip (Mood)..... 51

2. BÖLÜM

KİPLİK TÜRLERİ

2.1. ÖNERME KİPLİĞİ (PROPOSITIONAL MODALITY)..... 53
2.1.1. Bilgi Kipliği (Epistemic Modality)..... 54
2.1.1.1.Kurgusal, Çıkarımsal ve Varsayımsal Kiplik (Speculative, Deductive and Assumptive)..... 55
2.1.2. Kanıtsal Kiplik (Evidential Modality)..... 57
2.1.2.1. Aktarımsal ve Duyusal Kiplik (Reported and Sensory)..... 58
2.2. EYLEM KİPLİĞİ (EVENT MODALITY)..... 60
2.2.1. Yükümlülük Kipliği (Deontic Modality)..... 62
2.2.1.1. İzin Kipliği (Permissive)..... 62
2.2.1.2. Zorunluluk ve Gereklilik Kipliği (Obligative)..... 63
2.2.1.3. Buyrum Kipliği (Imperative)..... 64
2.2.2. İçedim Kipliği (Dynamic Modality)..... 65
2.2.2.1. Yeterlilik Kipliği (Abilitive)..... 67
2.2.2.2. Gönüllülük-İstek Kipliği (Volitive)..... 68

3. BÖLÜM

DEDE KORKUT'TA KİPLİK

3.1. DEDE KORKUT'TA ÖNERME KİPLİĞİ..... 71
3.1.1. Bilgi Kipliği..... 71
3.1.1.1. Kurgusal Kiplik..... 71
3.1.1.1.1. Olasılık Bildiren Kurgusal Kiplik..... 72

3.1.1.1.2. Olabilirlik Bildiren Kurgusal Kiplik 73
3.1.1.2. Çıkarımsal Kiplik 75
3.1.1.2.1.Tümdengelimsel Çıkarım 76
3.1.1.2.2.Tümevarımsal Çıkarım 77
3.1.1.2.3.Örnekseme Yolu ile Çıkarım 78
3.1.1.3.Varsayımsal Kiplik 79
3.1.2. Kanıtsal Kiplik 82
3.1.2.1.Aktarımsal Kiplik 83
3.1.2.1.1.Aktarımsal (2) 85
3.1.2.1.2. Aktarımsal (3) 86
3.1.2.1.3.Aktarımsal (gen.) 88
3.1.2.2. Duyusal Kiplik 90
3.1.2.2.1.Görsel 91
3.1.2.2.2.Görsel Olmayan 95
3.1.2.2.2.1.Sezgisel 95
3.1.2.2.2.2.Vücut-Durumsal 97
3.1.2.2.3.İşitsel 98
3.2. DEDE KORKUT'TA EYLEM KİPLİĞİ 102
3.2.1. Yükümlülük Kipliği 102
3.2.1.1. İzin Kipliği 103
3.2.1.1.1. Koşula Bağlı İzin 104
3.2.1.1.2. Koşula Bağlı Olmayan İzin 105
3.2.1.1.3. İsteğe Bağlı Olmayan İzin 108
3.2.1.2. Zorunluluk ve Gereklilik Kipliği 109
3.2.1.2.1. Zorunluluk Kipliği 110
3.2.1.2.2. Gereklilik Kipliği 114

3.2.1.3. Buyrum Kipliği 117
3.2.2. İçedim Kipliği 123
3.2.2.1. Yeterlilik Kipliği 123
3.2.2.1.1. Fiziksel Yeterlilik 123
3.2.2.1.2. Ussal Yeterlilik 125
3.2.2.2. Gönüllülük-İstek Kipliği 125

4. BÖLÜM

DEĞERLENDİRME

4.1. KURAM TEMELLİ DEĞERLENDİRMELER 131
4.2. DİLBİLGİSEL TEMELLİ DEĞERLENDİRMELER 136

SONUÇ 140
KAYNAKÇA 142
EKLER 152

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Belirteçlerin Sürerlilik Çizelgesi 39

Tablo 2: Tarihsel Koşaç Parçacıklarının Kanıtsal Kullanımları..... 40

Tablo 3: DK'de Kiplik İşaretleyen Biçimbirimler 137

Tablo 4: DK'de Kiplik İşaretleyen Dilbilgisel Yapılar 138

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Von Wright'ın (1951) Temel Kiplik Kategorileri 23

Şekil 2: Von Wright'ın (1951) Kiplik Sınıflandırması 23

Şekil 3: Coates'in (1983) Bulanık Küme Modeli 26

Şekil 4: Palmer'ın (2001) Kiplik Sınıflandırması 28

Şekil 5: Bybee vd.'nin (1994) Kiplik Sınıflandırması 31

Şekil 6: Palmer'ın Matrix Çözümlemesi 32

Şekil 7: De Haan'ın (1997) Sürem Modeli 32

Şekil 8: Kipliğin Anlambilimsel Haritası 33

Şekil 9: Nordström'un (2010) Kiplik Sınıflandırması 36

Şekil 10: Rentzsch'in (2015) Türkçe Kiplik Sınıflandırması 43

Şekil 11: Willett'nin (1988) Kanıt Türleri Sınıflandırması 59

Şekil 12: Palmer'ın (2001) Kanıtsal Kiplik Sınıflandırması 60

Şekil 13: Zorunluluk ve Gereklilik Ekseninde Kipsel Alan Sınıflandırması 63

Şekil 14: Yeterlilikten İzin Anlamına Doğru Gelişme 67

Şekil 15: Kurgusal İşaretleyicilerin Olasılık-Olabilirlik Çizelgesi 75

Şekil 16: DK'de Bilgi Kipliği İşaretleyicileri 81

Şekil 17: De Haan'ın (1998) Bilgi Kaynağı Güvenirlik Çizelgesi 83

Şekil 18: Faller'ın (2002) Bilgi Kaynağı Türleri Sınıflandırması 83

Şekil 19: Frawley'in (2009) Bilgi Kaynağı Güvenirlik Çizelgesi 84

Şekil 20: Palmer'ın Aktarımsal Kategorilerinin Güvenirlik Çizelgesi 85

Şekil 21: Begil Oğlı Emrenüŋ Boyı Hikâyesinin Aktarımsal Kategorileri 88

Şekil 22: Kamchybekova'nın (2010) Duyu Eylemleri Sınıflandırması 91

Şekil 23: DK'de Kanıtsal Kiplik İşaretleyicileri 101

Şekil 24: DK'de Koşula Bağlı İzin Şeması 104

Şekil 25: DK'de Koşula Bağlı Olmaya İzin Şeması 105

Şekil 26: DK'de İsteğe Bağlı Olmayan İzin Şeması 109

Şekil 27: DK'de Dinleyici Yararı için Kodlanan Gereklilik Anlamı Şeması 114

Şekil 28: DK'de Konuşucunun Kendi Yararı İçin Kodladığı Gereklilik Anlamı Şeması 117

Şekil 29: DK'de Yükümlülük Kipliği İşaretleyicileri 122

Şekil 30: DK'de İçedim Kipliği İşaretleyicileri 130

Şekil 31: DK'de Yükümlülük ve İçedim Kategorileri Arasındaki İlişkiler 134

Şekil 32: Palmer'ın Kiplik Sınıflandırmasının Yeniden Düzenlenmiş Biçimi 135

EKLER LİSTESİ

Ek 1: Yabancı Kiplik Alanyazınına Dair Yardımcı Kaynaklar 152

Ek 2: Türkçe Kiplik Alanyazınına Dair Yardımcı Kaynaklar 161

Ek 3: Türkçe- İngilizce Terim Listesi 167

Ek 4: İngilizce-Türkçe Terim Listesi 181

KISALTMALAR

(Ö)	: özne
(Y)	: yüklem
a.g.e.	: adı geçen eser
AKT (2)	: ikinci ağızdan aktarım
AKT (3)	: üçüncü ağızdan aktarım
AKT (gen.)	: genel bilgi aktarımı
AKT	: aktarımsal kiplik
BYR	: buyrum kipliği
ÇKR	: çıkarımsal kiplik
DK	: Dede Korkut
DUY	: duyusal kiplik
EAT	: Eski Anadolu Türkçesi
ET	: Eski Türkçe
gen.	: genel
GÖN-İST	: gönüllülük-istek kipliği
GRK	: gereklilik kipliği
İZN	: izin kipliği
KRG	: kurgusal kiplik
MOD	: modality
MÖ	: milattan önce
no.	: numara
ör.	: örneğin
ss.	: sayfa sayısı
TAM	: time-aspect-mood

TDK	: Türk Dil Kurumu
TT	: Türkiye Türkçesi
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri
VRS	: varsayımsal kiplik
YET	: yeterlilik kipliği
ZRN	: zorunluluk kipliği

İŞARETLER

-	: eyleme bağlanmayı gösterir
(...)	: parantez içi ses ihtiyacı
...=>... ≡>...	: iç içe geçmiş çıkarımsal yargı
...=>...	: çıkarımsal yargı
/	: veya
{...}	: soyut biçimbirim
+	: ada bağlanmayı gösterir
±	: artı veya eksi
A	: /a, e/
D	: /d, t/
G	: /ġ, g/
I	: /ı, i/
K	: /ķ, k/
Ø	: sıfır biçimbirim
U	: /u, ü/

ÖNSÖZ

Bugüne kadar üzerine sayısız akademik çalışmalar yapılan Dede Korkut Kitabı şüphesiz Türk Edebiyatı ve Türk Dili için önem arz eden yegâne metinlerden biridir. Kiplik üzerine çalışma yapma düşüncesi hâsıl olunca kıymetli danışmanım Prof. Dr. Erdoğan Boz ile yaptığımız görüşmede araştırma örneklemi olarak Dede Korkut Kitabı'nı belirlememiz ile Dede Korkut'un büyülü dünyasına yolculuğum başladı. Araştırmam ilerledikçe bugüne kadar bu görkemli metne sathî biçimde baktığım gerçeği ile yüzleştim. Dede Korkut Kitabı benim için artık bir araştırma nesnesi olmaktan ziyade sayfalarını çevirdikçe kendine hayran bırakan edebi bir başyapıttı.

Kendi içimde bu dönüşümü sağlamama vesile olan ve lisansüstü eğitimim boyunca sonsuz yardım ve desteklerini sunan kıymetli danışmanım Prof. Dr. Erdoğan BOZ'a yürekten teşekkürü bir borç bilirim. Tez izleme komitemde yer alan akademik yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen değerli hocalarım Prof. Dr. Can ÖZGÜR ve Dr. Öğr. Üy. Ferzanah DOULATABADİ'ye, tez savunmam için Eskişehir'e kadar gelip beni onurlandıran ve Dede Korkut Kitabı üzerine yaptığı kusursuz çalışması ile araştırmama ışık tutan Prof. Dr. Sadettin ÖZÇELİK başta olmak üzere değerli hocam Prof. Dr. Şerif Ali BOZKAPLAN'a, bizlere huzurlu bir çalışma ortamı sağlayan bölüm başkanımız Prof. Dr. Ahmet KARTAL'a ve bölümümüzün diğer değerli hocalarına, doktora eğitimim boyunca 2211-A Genel Yurt İçi Doktora Burs Programı ile maddi destek sunan TÜBİTAK'a, akademik hayatımızı eş zamanlı sürdürürken bu meşakkatli yolda her türlü yardım ve destekleri ile yanımda olan kıymetli arkadaşlarım Arş. Gör. Dr. Burcu YILMAZ ÇEBİN'e, Öğr. Gör. Dr. Ezgi ASLAN'a ve Öğr. Gör. Nilay GİRİŞEN'e teşekkür ederim.

Bilimin, araştırmanın önemini bana daha küçük yaşta öğrettiği için kıymetli babam Rüknettin KAMACI'ya, beni sonsuz sevgisi ile büyüten ve zorlandığım her anımda sevgisini hissederek daha güçlü olmama vesile olan kıymetli annem Nermin KAMACI'ya, paylaştıkça çoğalmayı öğreten ve akademiye yönelmemi teşvik eden sevgili ağabeylerim Bilgehan KAMACI ve Murat KAMACI'ya, her daim desteğini yanımda hissettiğim sevgili eşim Hüseyin GENCER'e gönülden teşekkür ederim.

Duygu KAMACI GENCER

Nisan 2018-Eskişehir

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN AMACI

Kipliğin konuşucu ve dinleyici düzleminde ortaya çıkan anlamsal bir kategori olması, bağlam odaklı çalışmalar eşliğinde de onun ayrıntılı biçimde ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Bu noktadan hareketle, konuşucu ve dinleyici bakımından okuyucuya zengin içerik sunan Dede Korkut'ta (Özçelik, 2016), Palmer'ın (2001) belirlemiş olduğu ana kiplik kategorilerinin bütüncül biçimde bağlam odaklı incelenmesi araştırmanın birincil amacını oluşturmaktadır. Araştırmanın ikincil amacı ise bağlam odaklı inceleme sonucunda Dede Korkut'ta bulunan kiplik işaretleyicilerinin tespiti ile söz konusu biçimbirimlerin farklı anlamsal işlevlerini betimlemektir.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırma, kiplik konusunu kendi sınırları içinde bütüncül biçimde çözümlediği için bir durum çalışması özelliği göstermektedir. Araştırmanın amacına yönelik seçilen ve araştırmanın örneklemini oluşturan Dede Korkut (Özçelik, 2016) doküman analizi yöntemi ile incelenmiştir. Örneklemden veri elde etmeden önce Palmer'ın (2001) kiplik sınıflandırması esas alınarak KRG, VRS, AKT (2), AKT (3), AKT (GEN), DUY, İZN, ZRN, GRK, BYR, YET ve GÖN-İST şeklinde bir etiket listesi çıkarılmış ve örneklem verileri söz konusu etiketler ile kodlanmıştır. Yapılan kodlamanın ardından, veriler bölümlere ayrılarak Palmer'ın (2001) kuramı ile karşılaştırılmış ve kuramla ilişkilendirilmiştir. Kodlar kuramla ilişkilendirilemediği zaman etiket listesinde değişikliğe gidilmiş, liste yeniden düzenlenmiştir. Etiketleme ardından veriler başlıklara ayrılmış ve elde edilen bulgular ile kiplik kategorileri yeniden yorumlanmıştır. Yorumlama yapılırken yorumu destekleyecek sayıda betimleme ve örneklendirme yoluna gidilmiş, kiplik değeri gösteren kısımlar söz konusu örneklerde bold yazı tipi ile gösterilmiştir. Kimi zaman da elde edilen bulgular şekil ve tablolar ile desteklenmiştir.

DK'de kiplik anlamları tespit edilirken metnin bütünlüğü içinde hem anlatıcı ozan hem de anlatılarda yer alan şahıslar konuşucu/dinleyici olarak değerlendirilmiştir. Anlatıcı ozan ile anlatılar arasındaki zaman/mekân farkına

çalışmada yer verilmemiştir. Çalışmanın sonunda kodlama yöntemi ile elde edilen bulgulardan hareketle araştırma sonuçları yazılmıştır.

SINIRLILIKLAR VE KAPSAM

Kipliği kendi sınırları içinde bütüncül biçimde bağlam odaklı çözümleme amacı taşıyan bu çalışmada, amaca uygun olarak doküman çözümlemesinde kullanılmak üzere Sadettin Özçelik'in 2016 yılında yayımlamış olduğu *Dede Korkut Dresden Nüshası* adlı çalışması tercih edilmiştir. Araştırmanın amacına hizmet etmesi bakımından olasılık temelli örneklem yerine amaçlı örneklem tercih edilerek doğrulayıcı veya yanlışlayıcı durum örneklemesi yapılmıştır. Söz konusu örneklemin tercih edilmesindeki neden kuramın doğruluğu ve geçerliliği üzerine çeşitli saptamalar yapma düşüncesidir.

Araştırmanın kuramsal temelini oluşturan Palmer'ın (2001) kiplik sınıflandırması, önerme ve eylem kipliği ana kategorilerinin alt başlıkları ile sınırlandırılmış, yan tümce kipliği uygulamaya dâhil edilmemiştir. Olumsuzluk ve soru gibi kiplik anlamı işaretleyen anlamsal kategoriler de çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur.

1. BÖLÜM

KİPLİK

(KAVRAM, ALANYAZINI, TANIM)

1.1. KİPLİK KAVRAMI

1.1.1. Kipsel Mantık (Modal Logic)

Doğru ve düzgün düşünme formlarını inceleyen *mantık bilimi* (logic) düşünce ile arasındaki yakın ilişki sebebiyle *dili* de kendisine konu edinmiştir. Mantık, doğru düşünme işini *önermeler* (proposition) vasıtası ile yapmaktadır. Önermeler, yalnızca *yargı* (judgment) bildiren "*doğru ya da yanlış olabilen tümceler*" şeklinde tanımlanmaktadır. Mantıkta önermeler *kuruluş, kiplik* ve *bağıntı* bakımından çeşitli sınıflara ayrılmıştır (Çüçen, 2013: 73).

Kipsel mantık, bir şeyin *zorunlu (apodeictic, necessary)* ya da *mümkün (problematic, possible)* olduğunu ifade eden önermeler arasındaki çıkarımsal ilişkileri inceleyen mantık dalıdır. Kipsel önermeler, *yüklem* (Y) ve *özne* (Ö) arasındaki ilişkiye dair bilgi veren önermelerdir. Bu tür önermeler *zorunlu, yalın* ve *mümkün önerme* olmak üzere üç kısma ayrılırlar. *Zorunlu önerme,* (Ö)'nin (Y) olması gerektiğini ya da (Ö)'nin (Y) olamayacağını dile getiren bir önerme iken *yalın önerme,* gerçek dünyada yer alan varlıkları zorunlu veya olanaklı söyleyiş tarzına ihtiyaç duyulmadan ifade eden önermedir. *Mümkün önerme* ise (Ö) ve (Y) arasındaki ilişki ile ilgili mevcut verilerin yetersizliği durumunda kullanılmaktadır (Cevizci, 2010; Çüçen, 2013).

Kipsel mantığın serüveni **Aristo** (MÖ 384-322) ile başlamaktadır. Aristo, önermelerin doğruluk değerlerinin değişebileceğini gözlemlemiş ve önermeleri *basit, zorunlu* ve *olumsal* (contingent) olarak üçe ayırmıştır[1]. "*A, B'dir, A'nın B olması zorunludur, A'nın B olması mümkündür"* gibi önermeler Aristo tarafından açıkça ortaya konmuştur (Çapak, 2004: 145-146).

Kipsel mantık, Aristo'dan sonra Ortaçağ'da büyük bir aşama kaydetmiş ve özellikle dönemin siyasal ve sosyal zeminine bağlı olarak din bilimlerine tatbik

[1] Söz konusu önerme türleri sonradan *assertorik, apodiktik* ve *problematik* terimleri ile anılmıştır (Çapak, 2004: 145-146).

edilmiştir. Bu dönemde yaşamış olan **Pierre Abélard** (1079-1142) ve **Ockhamlı William** (1300-1349) Ortaçağ'ın önemli kipsel mantıkçılarından olmuşlardır.

Doğu geleneğinde ise *mütekaddimin* ve *mütehayyirin* olarak iki kısma ayrılan mantıkçılar arasında kipsel mantık konusunda görüş birliğine varılamamıştır. Çapak (2004), bu durumu Aristo'nun eserlerindeki kiplik konusunun açık olmayışına bağlamaktadır.

Farabi (872-951), **İbni Sina** (980-1037) ve **Gazali** (1058-1111) gibi İslam mantıkçıları kipliği *"yüklemin konuya olan nisbet ve bağlantısının derecesini göstermek için, önermenin üç elemanına eklenen bir lafızdır*"[2] şeklinde tanımlamaktadırlar. *Mütekaddimin* mantıkçılar *mümkün, imkânsız (impossible)* ve *zorunlu* olmak üzere üç kiplik türünü kabul ederken, *mütehayyirin* mantıkçılar *zorunluluk, devam, fiil* ve *imkân* kipliklerini kabul ederler. *Zorunluluk* bir şeyin devamlılığı iken *mümkün,* bir şeyin kendiliğinden varlığının ve yokluğunun olmamasıdır. *İmkânsız* ise yüklemin konuya olan nisbetinin var olmamasının zorunlu olduğu durumlardır (Çapak, 2004: 145-146).

1.1.2. Dilbilim ve Kiplik

1.1.2.1. Erken Dönem Kiplik Araştırmaları (1924-1969)

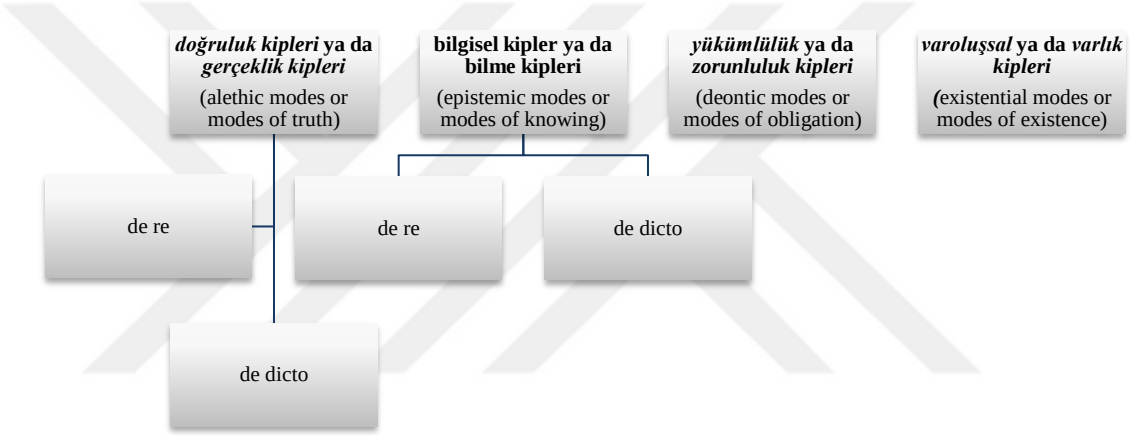
Kipsel mantık *mümkün, zorunlu* ve *yalın önerme* etrafında şekillenirken dilbilimde kiplik, konuşucunun önerme karşısındaki tutumu ile ilgilenmektedir. Dilbilimciler tüm dünya dillerini kapsayan bir teori oluşturmayı hedeflerken mantıkçılar, söz konusu önermeler vasıtası ile mantığı sistematize ederek dilbilimcilerin önemsediği kipsel anlamların çoğu özelliğini reddetmişlerdir (Kerimoğlu, 2011: 14). Bu bakımdan söz konusu iki bilim dalında kiplik çalışmaları birbirlerinden bağımsız bir şekilde yürütülmüştür.

Yüzyıllar boyu felsefeye konu olan kiplik, dilbilimde karşılığını ilk olarak 19. yüzyılda bulmuştur[3]. Modern kiplik sınıflandırmalarının temel ilkelerini oluşturan isim olarak kabul edilen (Kerimoğlu, 2011: 34) Danimarkalı dilbilimci **Jespersen**

[2] 1. Özne 2. Yüklem 3. Koşaç.
[3] Narrog bu süreci Johann Cristian August Heyse (1769-1829) ile başlatmaktadır (Kerimoğlu, 2011: 13).

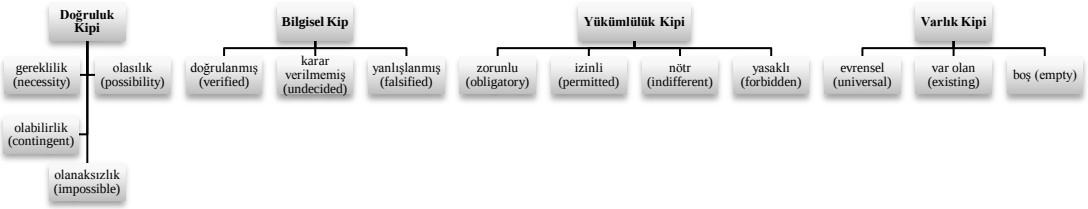
(1860-1943), *The Philosophy of Grammar*'da İngilizce kipleri (*imperative, indicative ve subjunctive moods*) sınıflandırmış ayrıca, felsefede yer alan kiplik kavramına da değinmiştir. **Jespersen**'a göre kip, kavramsal bir kategori olmaktan ziyade sözdizimsel bir kategoridir (1992: 313).

Yükümlülük (deontic) mantığının kurucusu **von Wright** (1916-2003) (Cevizci, 2010: 422) dilbilimsel kiplik çalışmaları için bir diğer önemli isimdir. **Von Wright**, *An Essay in Modal Logic* isimli çalışmasında kipliği "*doğruluk kipleri ya da gerçeklik kipleri"*, "*bilgisel kipler ya da bilme kipleri"*, "*yükümlülük ya da zorunluluk kipleri"* ve "*varoluşsal ya da varlık kipleri"* olarak dört kısımda ele almıştır[4] (von Wright, 1951: 1-4):

Şekil 1. Von Wright'ın (1951) Temel Kiplik Kategorileri

Von Wright, belirlemiş olduğu söz konusu kiplik alanlarının benzerliklerini de aşağıda yer alan şekil ile ortaya koymuştur:

Şekil 2. Von Wright'ın (1951) Kiplik Sınıflandırması

[4]*De dicto* bir önermenin doğru ya da doğru olmaması iken *de re* ise kişisel bir şeyin kesin bir varlığının olması ya da olmamasıdır. *Jones'in ölmesi imkân dâhilinde/imkânsız ya da ölmüş olması gerek* gibi (von Wright, 1951: 8-25). *De dicto* ve *de re* terimleri Thomas Aquinas'a aittir (Bunnin ve Yu, 2016).

Şekil 2'de sıralanan benzerliklerin yanı sıra **von Wright**, *doğruluk kavramlarından (truth-concepts)* yola çıkarak gerekli olan bir şeyin aynı zamanda olanaksız olamayacağı, doğrulananın yanlışlanamayacağı, zorunlu olan şeyin yasaklanamayacağı gibi sebeplerle söz konusu kiplik alanları arasında farklılıkların da var olduğunu dile getirmektedir (1951: 3).

Kipliğe edimbilim çerçevesinden bakan *Söz Eylem Kuramı'nın* sahibi **Austin** (1955-1962), mantıktaki önermelerin doğrulanabilirlik değerlerlerinin matematiksel çözümlenmesine karşı çıkarak konuşurların her zaman olguları dile getirmediğini, insanların emretmek, rica etmek, soru sormak gibi *söz eylemleri (speech acts)* de gerçekleştirdiğini iddia etmiştir. **Austin**, doğruluk bildiren sözceleri saptayıcı olarak nitelendirirken, aynı zamanda eylem olan *sözceleri (utterance)* ise *edimsel (performative)* olarak nitelendirerek (Turan, 2011: 101) Frege, Russell ve Wittgenstein'ın "*dilin işlevi olguları betimlemektir*" görüşüne de karşı çıkmıştır (Kerimoğlu, 2011: 36). **Austin**'in dilbilim adına gerçekleştirmiş olduğu bu sıçrayış dil araştırmalarını etkilemiş ve Austin'in öğrencisi Searle ile alanyazını *Söz Eylem Kuramı'na* kavuşmuştur.

Söz Eylem Kuramı'nın geliştiricisi **Searle** ise Austin'in yapmış olduğu *düzsöz-edimsöz (locution-illocution)* ayrımını *düzsözlerin* de *edimsöz* anlamı taşıyabileceği gerekçesi ile eleştirmiş ve söz eylemleri *dolaylı* ve *dolaysız (direct-indirect)* olarak ele almıştır. **Searle**, sonraki yıllarda sözler ile gerçek dünya arasındaki bağlantı ve sözlerle ifade edilen bilişsel/psikolojik durum ölçütlerini kullanarak sözceleri "*iddia ifadeleri (belirticiler) (representatives), yönlendiriciler (directives), yükümleyiciler (commissives), yansıtıcılar (expressives) ve ilan ediciler (bildiriciler) (declarations)*" şeklinde sınıflandırmayı tercih etmiştir (Turan, 2011: 105).

1.1.2.2. Geç Dönem Kiplik Araştırmaları (1969'dan Günümüze)

Mantıkçı bakış açısı ile özelinde kipliği genelinde ise anlambilimi inceleyen **Lyons**, başvuru kitabı niteliğindeki *Semantics* (1977) adlı çalışmasında; kipliği öncelikle bir mantık kavramı olarak ele alarak, kiplik ile *olası dünyaların (possible worlds)* ilişkisine değinmiştir. Dilbilimde kiplik kavramını tartışırken de *gereklilik*

(necessity), olasılık (possibility) ve *olgusallıktan (factivity)* hareketle çeşitli tespitlerde bulunmuştur. **Lyons**, *bilgi (knowledge)* ve *doğru (fact)* arasındaki ayrıma dikkat çekerek söz konusu ayrımı bilgi felsefesi çerçevesinde değerlendirmiştir. *Öznel (subjective)* ve *nesnel (objective) kiplik* hakkındaki fikirlerini ifade ettiği kısımda *öznel kipliğin* her zaman konuşucu niteliği bakımından açıklanabileceğini vurgulayarak bu kipliğin sözcenin anlamında bir "*i-say-so*" elementi olduğunu iddia etmiştir. *Nesnel kipliği* ise sözcede "*it-is-so*" elementine sahip olan ve genel mantık ile ilişkilendirilen *doğruluk kipliği* (*alethic*/*aletheutic*) ile uyumlu kiplik türü şeklinde tanımlamıştır. **Lyons** (1995), daha geç tarihli bir çalışmasında ise nesnel kipliğin sahip olduğu ifade kapasitesinin bazı dillerde bulunmadığını ve bazılarında ise bu kapasitenin daha az biçimde temsil edildiğini ifade etmiştir.

Kiplikle ilgili belirsizlik ve değişkenlerin çözümünde bağlamı öne çıkaran ve kipliğin tüm dillerde üç boyutu[5] olduğunu ileri süren **Kratzer** (Kerimoğlu, 2011: 40), biçimsel anlambilimde *Standart Teoriyi (standard theory)* ortaya koyan isimdir. **Kratzer**'ın teorisinin iki ana dinamiği *göreceli kiplik (relative)* ve *sıralama anlambilimidir (ordering semantics).* **Kratzer**'a göre kiplik görecelidir. Önerme *iletişimsel arka plana*[6] *(conversational)* göre göreceli biçimde ya *olası doğru (possibly true)* ya da *zorunlu doğrudur (necessarily true). Göreceli kiplikte* kipseller bulanık değildirler. Aksine kipseller bir ya da birden çok *arka plan varsayımı* (*background assumption*) ile ilişkilidir. Yani hem bilgisellik hem yükümlülük işaretleyicisi olan bir kipselin (*must* gibi) çeşitli kullanımları arasındaki farklılıklar bağlamda seçilen belirli etkileşimli arka planlardan türemiştir. *Sıralama anlambilimi* ise *ulaşılabilir (accesible)* ve *ulaşılamayan dünyalar* arasındaki temel ikilik yerine *sıralı* (*ranked*) ya da *kısmen sıralı dünyalar kümesi (partially ordered set of worlds)* ile birlikte çalışmaktadır. Bu sıralı küme, iki etkileşimli arka planın ilişkisi ile tasarlanmıştır (Portner, 2009: 48). **Kratzer**'a göre bir önermenin *zorunlu doğru* veya *olası doğru* olmasının şartları şu şekildedir (Özmen Veld, 2006):

> "*Zorunluluk:* Bir önerme p zorunlu olarak doğrudur, ancak ve ancak, sıralama kaynağı tarafından oluşturulan ideale en yakın olan bütün erişilebilir dünyalarda d' doğru ise.
>
> *Olasılık:* Bir önerme p bir d dünyasında, f kipsel tabanına ve g sıralama kaynağına göre olası olarak doğrudur, ancak ve ancak ¬p, f ve g'ye göre d'de bir zorunluluk değilse."

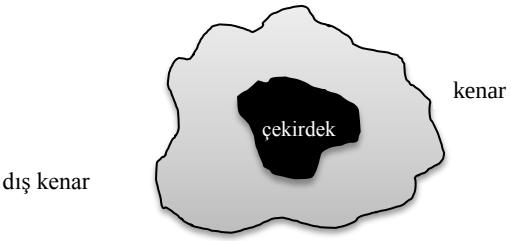
[5] *Kipsel güç (modal force), kipsel taban (modal base) ve sıralama kaynağı (ordering force)* (Kratzer, 1991).

[6] Kratzer iletişimsel arka planı, *gerçekçi (realistic), bütünüyle gerçekçi (totally realistic), boş* (empty) ve *kanıtsal (evidential) iletişimsel arka plan* olarak dörde ayırmaktadır (1981: 42-50).

Dilde kibarlık ve toplumsal cinsiyet üzerine yapmış olduğu araştırmaları ile tanıdığımız **Lakoff,** The *Pragmatics of Modality* (1972) adlı çalışması ile kiplik türlerinin sınıflandırılmasında konuşucu ve dinleyicinin bilgi düzeyi, sözdizimsel çerçeve ve mantıksal yapı gibi edimsel unsurların kipliğin tanımlanmasındaki önemi üzerinde durmuştur. **Lakoff**, bu düşünceleri ile anlamsal-edimsel odaklı çalışmaların kuramsal temelini atan isimlerin başında gelmektedir (Kerimoğlu, 2011: 44-45).

Yükümlülük kipliği terimi yerine *kök kiplik* terimini kullanmayı tercih eden **Sweetser** (1982: 485), kök ve bilgisel kipliğin anlamsal çözümlemesini yapmış ve sonrasında *nedensellik (causality)* kavramı üzerinde durmuştur. **Sweetser**'a göre bilgisel anlamın kök anlamdan geliştiğini gösteren birçok tarihsel, toplumdilbilimsel ve psikodilbilimsel kanıt mevcuttur. **Sweetser**, 1990'da yayımladığı araştırmasında ise artzamanlı bakış açısı ile kiplik türlerini ele alarak kipliği *dâhili* ve *harici dünyalar (external and internal worlds)* arasında eş zamanlı belirsizlik gösteren bir alan olarak görmüş ve kök kiplik anlam alanının zorunluluk, izin ve yeterliliği kapsarken bilgisel kipliğin mantıktaki gereklilik ve olasılığı kapsadığını ancak bu iki farklı kiplik türü arasında dünya dillerinde belirsizliğin var olduğunu dolayısı ile sınır çizmenin zor olduğunu ifade etmiştir (Kerimoğlu, 2011: 53).

Kip ve kipliği genel hatları ile ele alan **Coates**'in (1983) (Ziegeler, 2006: 259) İngilizce kipsel yardımcı eylemleri ele aldığı çalışması[7] derlem tabanlı olması bakımından kiplik alanyazını için önem arz etmektedir. Söz konusu çalışmasında **Coates**, *kök kiplik (root modality)* ve *bilgi kipliği* ayrımını tartışırken *bulanıklık (fuzziness)* kavramına da değinmiş ve *bulanık küme modeli (fuzzy set model)* üzerinde durmuştur. Söz konusu modelde *çekirdek (core)*, *kenar (skirt)* ve *dış kenar (periphery)* yer almaktadır. **Coates**, çalışmasında İngilizce kipselleri bu modele göre değerlendirmiştir:

Şekil 3. Coates'in (1983) Bulanık Küme Modeli

[7] Salkie, söz konusu çalışmada kipsel tanımı yapmadan İngilizce kipsellerin kullanımları ve anlamlarının incelenmesini eleştirmektedir. Salkie'ye göre bu tür çalışmaların ortak sorunu kipsel eylem içeren her türlü ifadenin incelemeye alınmasıdır (2009: 80).

Çekirdekteki kipseller güçlü ve öznel kiplik anlamlarını işaretlerken, dış kenardakiler zayıf ve nesnel kiplik anlamlarını işaretlemektedirler (Coates, 1983).

Kiplik alanyazınında **Coates**'in dikkati çeken en önemli özelliği *yükümlülük kipliği (deontic modality)* terimi yerine özellikle -Anglo/Amerikan alanyazınında- (Nuyts, 2005: 7) *bilgisel (epistemic)* olmayan tüm kavramları (*zorunluluk, izin verme, yeterlilik-yetenek* gibi) karşılayan *kök kiplik* terimini[8] tercih etmesidir (De Haan, 1997: 7; Erk Emeksiz, 2008: 58). Sonraki yıllarda Bybee vd. (1994), **Coates** (1995) ve Palmer'ın (2001; 1990) *kök*, *yükümlülük* ve *içedim kipliği (dynamic modality)* alt başlıklarını *kılıcı odaklı kiplik (agent-oriented modality)* terimi altında bir araya getirmişlerdir (Ziegeler, 2006: 263).

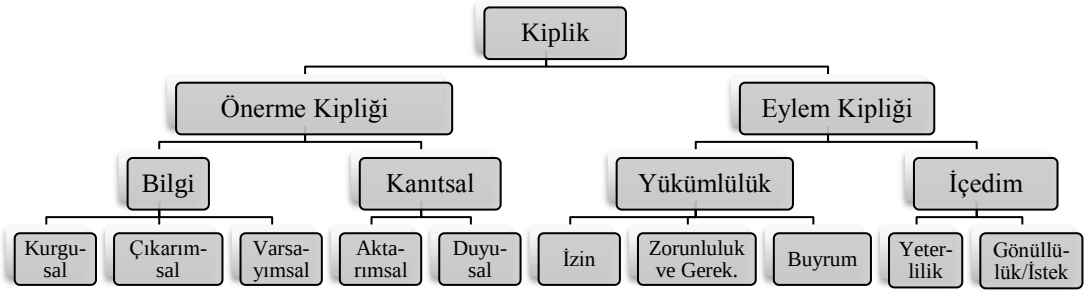
Kipliği mantıksal ve dilbilimsel olmak üzere karşılaştırmalı biçimde ele alan **Kiefer** (1984), *odak (focus)* ve kiplik ilişkisi üzerinde durmuş, odağın Macarcada birbirinden tamamen farklı iki bilgisel kiplik türünü ayırt etmedeki rolünü tartışmıştır (1984: 55). Bu iki farklı kiplik türünden ilki *önermesel işlemci (propositional operator)* diğeri de *tutumsal işlemcidir (attitudinal operator)*. **Kiefer**'a göre odağın bu iki farklı kipliği ayırt etmesi özelliği sadece Macarcaya has değildir, diğer birçok dilde de bu ayırt edici özellik görülmektedir. Macarcaya özel olan durum, kiplikle *odağın* sözdizimsel olarak karşılıklı etkileşime geçmesidir (1984: 78). **Kiefer** (1987) bir başka çalışmasında ise üç başlık üzerinde yoğunlaşmıştır: *Olasılık ya da gereklilik ifadesi olarak kiplik, önermesel (propositional) tutum anlamı olarak kiplik, konuşucunun tutumunun ifadesi olan kiplik* (Kiefer, 1987: 67).

Modality and Pragmatics (1997) adlı bir diğer araştırmasında **Kiefer**, kipliğin geleneksel olarak olasılık ve gereklilik bakımından tanımlandığını ifade ederken söz konusu iki kavramın birbirine bağlı olduğunu iddia eder. **Kiefer**'a göre dilbilimde bilgisel kiplik ile yükümlülük kipliği karşıttır. Sözdizimsel olarak da her iki kiplik farklı temsiller almaktadırlar. Anlambilimsel olarak ise bilgisel kiplik, konuşucunun bilgisi üzerine iken yükümlülük konuşucunun fiziksel, ussal ya da dış durumları göstermektedir (1997: 241). *Kiplik edimbilimin (pragmatics of modality)* iki ana sorunu üzerine görüşlerini ifade eden Kiefer, bu sorunlardan ilkini olasılığın iki anlamı arasındaki ilişki olarak belirlerken ikinci sorunu kipsel ifadelerin *edimsel eylem potansiyeli (illocutionary act potential)* olarak belirlemiştir. Araştırmacıya

[8] Nuyts (2005), kök kiplik teriminin *yükümlülük* ve *içedim kipliği* için bir *örtü terim (cover term)* olarak kabul eder.

göre bazı kipsel eylemler konuşma sırasında ya da iletinin organizasyonunda önemli bir rol oynamaktadır (1997: 243-244). Çalışmasında bilgisel ve kök kiplik farkına, kiplik ve dilbilgiselleşmeye, kılıcı odaklı kipliğe karşın konuşucu odaklı kiplik problemine, yeterlilik-olasılık arasındaki karşılıklı ilişkiye ve konuşmaya dayalı sezdirimlere de yer veren **Kiefer**, bilgisel kipliğin *mantıksal gerektirim (logical entailment)* ve *mantıksal bağdaşma (logical compatibility)* açısından da yorumlanabileceğini söylerken kök kipliğin *kılgısal çıkarımlar (practical inferences)* üzerine kurulduğunu iddia etmektedir. **Kiefer**, anlambilimsel bakımdan kılıcı odaklı ve konuşucu odaklı kiplik ayrımını da doğru bulmaz. Bununla birlikte kök kiplikle bağlantılı *edimsöz* türlerinin kök kiplikten ayrı tutulmasını da önemsediğini ifade eder. **Kiefer** ayrıca yeterlilik anlamının, *tasarrufi kiplik (dispositional modality)* ya da *tesadüfi kiplik (circumstantial modality)* vasıtası ile kiplik kavramı ile ilişkili olduğunu öne sürerek yeterlilik ve kök kiplik arasındaki genetik bağı açıklamaya çalışmıştır (1997: 252).

Kiplik alanyazınında tipolojik araştırmaları ile ön plana çıkan isimlerden ilki[9] *Mood and Modality* çalışması ile **Palmer** (1986) olmuştur. **Palmer**, olayları tanımlayan önerme durumları ile ilişkilendirdiği kiplik kavramını *bilgi kipliği*, *yükümlülük kipliği* ve *içedim kipliği (dynamic modality)* olmak üzere üç kısımda ele almıştır. Daha sonraları aynı çalışmanın 2001 tarihli ikinci baskısında *bilgi kipliğini* ve *kanıtsal kipliği (evidential modality)*, *önerme kipliği (propositional modality)* çatısı altında toplarken, *yükümlülük* ve *içedim kipliğini* ise *eylem kipliği (event modality)* başlığında toplamıştır:

Şekil 4. Palmer'ın (2001) Kiplik Sınıflandırması

[9] Diğerleri için bk. (Bybee vd., 1994), (Bybee, 1985), (de Haan, 1997), (Van Der Auwera ve Plungian, 1998).

Palmer, dünya dillerinde konuşucuların bilgisel kiplik işaretlerken üç tip *yargı* kullandıklarını dile getirir. Bu yargı türlerinden ilki *kurgusal yargı (speculative),* ikincisi gözlemlenebilir kanıtlardan yola çıkarak verilen *çıkarımsal* yargı *(deductive)* ve üçüncüsü ise genel olarak bilinenden yola çıkarak yapılan çıkarımları ifade eden *varsayımsal (assumptive)* yargıdır (2001: 13).

Palmer, kanıtsal kipliğin alt kategorilerini *aktarımsal (reported)* ve *duyusal (sensory)* olarak belirlerken *aktarımsallığı* terminoloji sorunu sebebiyle "*aktarımsal (2), aktarımsal (3) ve aktarımsal (gen.)*" alt başlıklarına ayırmayı uygun görmüştür. **Palmer,** *duyusal* kategorilerde ise *duyusal, görsel (visual), görsel olmayan (non-visual)* ve *işitsel (auditory)* ayrımına gitmiştir. Söz konusu ayrım Willett'nin sınıflandırmasına paralel bir ayrımdır[10]. **Palmer** bahsi geçen sınıflandırmadan farklı olarak *önvarsayım (presupposed), olumsuzluk, soru, arzu-korku* ve *kip olarak geçmiş zaman* altbaşlıklarına da çalışmasında yer vermektedir.

Palmer (1990), İngilizce kipselleri incelediği bir başka çalışmasında ise *bilgisel, yükümlülük* ve *içedim kipliği* başlıkları altında söz konusu yapıları ayrıntılı biçimde incelerken ayrıca *şart kipliği (conditional), yan tümce kipselleri (modals in subordinate clauses), kipseller* ve *kibarlık (politeness)* gibi konulara da değinmiştir.

Traugott (1989), alanyazınında *öznellik* ve *anlam değişimi* açısından kipliği ele alan araştırmacılardandır. İngilizcede bilgisel anlamın ortaya çıkışını *öznelleştirme* (*subjectification*) ile bağdaştıran yazısında **Traugott**, anlamın öznelleşmesinden bahsederken söz konusu anlam değişiminin üç aşamasını şu biçimde izah etmektedir (Frawley, 2009: 429):

> *"1. Harici dünyadaki (external/sociophysical) anlamlar dâhili dünyadaki anlamlara sebebiyet verirler. 2. Harici/dâhili dünyadaki anlamlar yazımsal (textual) ya da üstdilbilimsel (metalingusitic) dünyaya sebebiyet verirler. 3. Yazımsal dünyadaki anlamlar ifade edilen (expressive) ya da öznel (subjective) dünyadaki anlamlara sebebiyet verirler."*

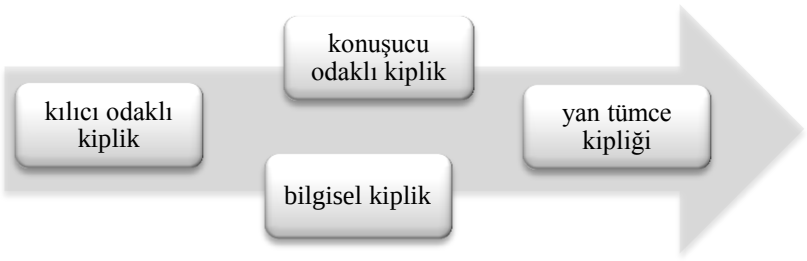
Özetle **Traugott**'a göre dilbilgisel anlamın rotası şu biçimdedir: *Harici>dâhili>yazımsal/üstdilbilimsel>dışavurumsal*. **Traugott** bu ölçeğin etkileyici bir kanıtı olarak da *while* örneğini vermektedir. *While* bağlacı önceleri önermesel ve "*şu anda*" anlamı ile zaman işaretleyicisi özelliği gösterirken

[10] I. Doğrudan Kanıt: a. Görsel b. İşitsel c. Duyusal II. Dolaylı Kanıt: a. Bildirilen [1. İkinci Ağız 2. Üçüncü Ağız 3. Halkbilimsel] b. Çıkarım [1. Sonuçlardan 2. Sebeplerden] (Palmer, 2001: 56)

(dâhili/harici), daha sonraları *while* "*boyunca*" anlamına gelerek metinlerde bağlayıcı işlevini üstlenmiş *(yazımsal)*, akabinde taviz veren bir *"-e rağmen*" anlamına gelerek konuşucunun tutumunu yansıtmaya başlamıştır *(dışavurumsal)*. **Traugott** bu anlamsal gelişimden yola çıkarak *while*'ın tarihsel rotasının öznelleştirilmiş anlam hiyerarşisini takip ettiğini ileri sürmüştür (Frawley, 2009: 429).

Bybee, gerek müstakil gerekse diğer araştırmacılarla yaptığı ortak çalışmalar ile kiplik alanyazını için oldukça önemli bir isim olmuştur. **Bybee, Perkins ve Pagliuca** ile birlikte yayımladığı (1994) *The Evolution of Grammar Tense, Aspect, and Modality In The Languages of The World* ile diğer araştırmacılardan farklı *kılıcı odaklı* ve *konuşucu odaklı kiplik (speaker-oriented)* terimlerini kiplik alanyazınına kazandırmışlardır. **Bybee vd.** (1994) adı geçen çalışmanın amacını kip ve kiplik kavramına dair kapsamlı bir yol inşa etmek yerine bu alanda ortaya çıkan belirli dilbilgisel anlamların neden ve nasıl olduğunun tespitini denemek olarak belirlemişlerdir. Onlara göre kiplik kavramsal bir alan iken kip kipliğin *çekimsel (inflectional)* ifadesidir.

Yükümlülük ve içedim kipliğini tek bir terim altında birleştiren **Bybee vd.** (1994) (Ziegeler, 2006: 63) kılıcı odaklı kipliğin; *yasaklama*, *arzulama*, *yeterlilik*, *izin* ve *kök olasılık* anlamlarını kapsarken, konuşucu odaklı kipliğin; *emir*, *istek* ya da *isteğe bağlılık* anlamlarını içerdiğini dile getirmişlerdir. Onlara göre kılıcı odaklı kiplik, *yüklemde (predicate)* ifade edilen eylemin tamamlanmasına dair kılıcı üzerindeki dâhili ya da harici şartların mevcudiyetini işaretlemektedir. Bu şartlar ile ifade edilen kiplik anlamlar şu şekildedir: *emredici (imperative), yasaklayıcı (prohibitive), istek (optative), öğüt verici (hortative), ikna edici (admonitive)* ve *izin verici (permissive). Konuşucu odaklı* kipler de doğruluktan ziyade bağlamda yer alan sözcenin işlevi ile ilgilidir (1994: 240). Bilgisel kiplik ise bildirmeye başvurur ve konuşucunun önermenin doğruluğunu taahhüt ettiği kapsamı işaret eder. Bilgisel kiplik olarak nitelendirilen kiplik anlamlar *olasılık (possibility), olabilirlik* ve *kesinliktir (certainty).* **Bybee vd.** tümce kipliğinden başka *yan tümce kipliğini (subordinating)* de ayrı bir başlık altında çalışmalarına dâhil etmektedirler (Nuyts, 2005: 8):

Şekil 5. Bybee vd.'nin (1994) Kiplik Sınıflandırması

Bybee, **Fleischman** ile birlikte hazırladığı *Modality in Grammar and Discourse* adlı sempozyum bildirilerinden oluşan çalışmadaki (1995) "*An Introduction Essay*" başlıklı yazısında, (1994) tarihli araştırmasında bahsedilenlere paralel şekilde fikirlerini dile getirmiştir. **Bybee ve Fleischman**'a göre kiplik dilde *biçimsel, sözlüksel, sözdizimsel* ve *ezgi (intonation)* yolu ile ifade edilen bir kavramdır (1995: 2).

Kiplik alanyazınında olumsuzluk üzerine yaptığı *The Interaction of Modality and Negation* adlı çalışması ile ön plana çıkan **De Haan,** çalışmasında *bilgisel* ve *yükümlülük kipliği* sınıflandırmasını tercih etmiş ve yükümlülük kipliği terimi yerine *kök kiplik* terimini kullananları eleştirmiştir. Çünkü **De Haan**'a göre kök kiplik, yükümlülük kipliğinden çok daha geniş bir alanı refere eden ve bilgisel olmayan tüm alanları kapsayan bir terimdir. **De Haan**, mevcut kiplik teorilerini üç başlıkta ele almıştır: İlki kipliğin anlamsal teorileridir. Söz konusu teoriye Boyd ve Thorne'un çalışmasını[11] örnek gösterir ancak bu çalışmayı spesifik olması bakımından eleştirir. Teori türlerinden ikincisi ise matrix çözümlemeleridir. Palmer (1990) ve Twaddel[12] gibi araştırmacılar İngilizce kipselleri matrix yardımı ile çözümlemişlerdir. **De Haan** Palmer'ın kiplik sınıflandırmasının (1990) matrix çözümlemesini şu şekilde vermektedir:

[11] Boyd, J. ve Thorne, J. P. (1969). "The Semantics of Modal Verbs", *Journal of Linguistics*, ss. 57-74.
[12] Twaddel, W. F. (1960). *The English Verb Auxiliaries*, Brown University Press, Providence.

Şekil 6. Palmer'ın Matrix Çözümlemesi (De Haan, 1997)

De Haan, Palmer'ın çözümlemesinde soru işaretli kısmı problem olarak görmüş ve matrixte *ought to* ve *should* kipsellerinin yer almamasını eleştirerek Palmer'ın (1990) çözümlemesine koşut olarak bir *sürem modeli (continuum)* önermiştir. Bu model işlevsel gramerlerdeki basamaklı modellere benzemektedir (1997: 41-53):

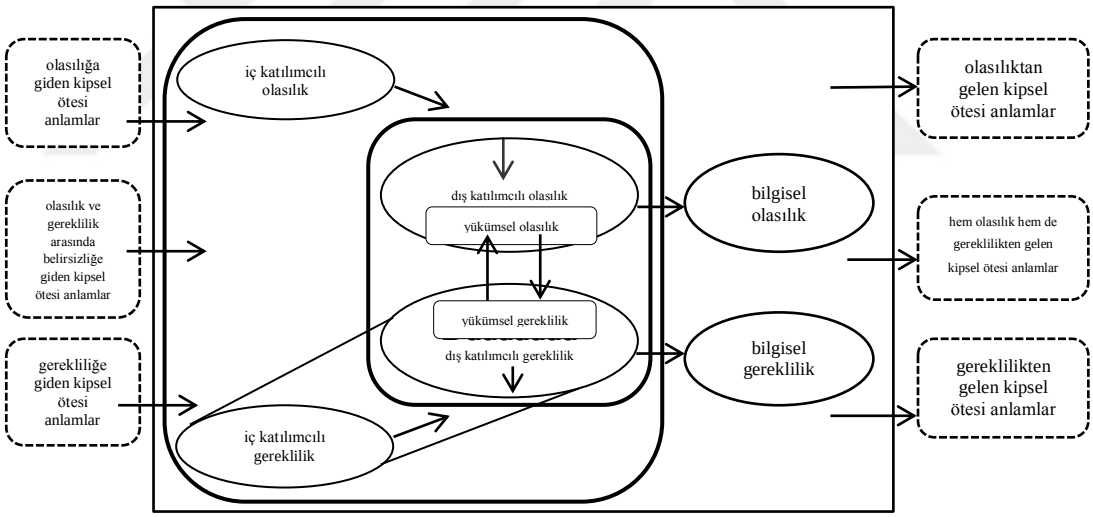

Şekil 7. De Haan'ın (1997) Sürem Modeli

Plungian ile birlikte yürütmüş olduğu *Modality's Semantic Map* adlı çalışma ile ön plana çıkan **Van Der Auwera**, Ziegeler'in deyimi ile (2006: 259) kiplik alanyazınında "*yenilikçi katkı sağlayan*" araştırmacılardan biridir. **Van Der Auwera ve Plungian** (1998), Bybee vd.'nin (1994) pek çok dilde tespit ettiği yaygın dilbilgiselleşme yollarından hareket ederek kipliğin *anlambilimsel haritasını (semantic map)* oluşturmuşlardır (Renztsch, 2013: 131).

Van Der Auwera ve Plungian'ın (1998) çizmiş oldukları anlambilimsel haritalarda yükümlülük ve bilgisel kiplik ile *iç katılımcılı kiplik (participant-internal modality)* ve *dış katılımcılı kiplik (participant-external modality)* birbirlerine geçmiş vaziyettedir. **Van Der Auwera ve Plungian**'ın bu geçişim için açıklamaları kısa ve özdür. Onlara göre kipliği tanımlamanın, kipliğe ad koymanın ve diller içinde onun çeşitliliğini göstermenin kesin ve doğru bir yolu yoktur.

Van Der Auwera ve Plungian (1998) kipliği dörde ayırmaktadırlar: *İç katılımcılı kiplik, dış katılımcılı kiplik, yükümlülük kipliği* ve *bilgisel kiplik*. İç katılımcılı ve dış katılımcılı kiplik, *bilgisel-olmayan* (*non-epistemic*) kipliği oluştururken dış katılımcı ve bilgisel kiplik, *iç katılımcılı olmayan* kipliği meydana getirmektedir. Son olarak iç katılımcılı kiplik, bilgisel kiplik ile birlikte *dış katılımcı olmayan kipliği* oluşturmaktadır. Van Der Auwera ve Plungian'ın kiplik anlambilimsel haritası şu biçimdedir (1998: 111):

Şekil 8. Kipliğin Anlambilimsel Haritası (Van Der Auwera ve Plungian: 1998)

Salkie (2009: 79-80), **Van Der Auwera ve Plungian**'ın (1998) tipolojik çalışmalarında kipliği "*paradigmatik değişken gibi olasılık ve gerekliliği içine alan anlamsal alan*" olarak nitelendirmelerini eleştirmiştir. Çünkü Salkie'ye göre kiplik, *gönüllülük* ve *kanıtsallık* gibi başka anlamsal alanları da kapsamaktadır. Bu bakımdan söz konusu tanım Salkie için "*sınırlı bir kiplik tanımı*"dır.

Günümüz kiplik alanyazınında yaptığı nitelikli çalışmalar ile adını duyuran **Papafragou**, çalışmalarında kiplik-edimbilim ilişkisi, kipliğin edinimi, bilgisel

kipliğin edinimi gibi konular üzerine yoğunlaşmıştır. Edimbilimsel ve anlambilimsel bakış açısı ile hazırlamış olduğu *Modality: Issues in the Semantics Interface* (2000) adlı çalışması ile İngilizce kipsellerin edimbilimsel ve anlambilimsel çözümlemelerini yaparak kiplik konusunu kök ve bilgisel olmak üzere iki kısımda ele almıştır. **Papafragou** (2000) ayrıca söz eylem kipliğine ve kipliğin edinimine de ruhdilbilimsel bakış açısı ile yer vererek *anlam bulanıklığı (ambiguity), çok anlamlılık (polysemy)* ve *tek anlamlılık (monosemy)* kavramlarını tartışmıştır. **Papafragou,** İngilizce kipsellerin anlam bulanıklığına sahip yapılarını incelerken *Bağıntı Kuramı'ndan*[13] *(relevance theory)* faydalanarak kipsel alanın tanımlanması ile kipsel eylemlerin arasındaki farkın açıklanabileceğini ve böylelikle söz konusu eylemlerin anlam bulanıklığını açıklamanın da mümkün olacağını ifade etmiştir. **Papafragou**'nun kipsel alan tanımlamasından yola çıkılarak yükümlülük kipliği için yükümlülüğü meydana getiren sebeplere göre altı kipsel alan tanımlanabilmektedir. Bunlar *düzenleyici (regulatory), toplumsal (social), dini (religous rules), kişisel (personal), düzgüsel (normative)* ve *ideal merkezli (ideal-centered)* alanlardır (Corcu Gül, 2006: 102-103).

Papafragou gibi kiplik alanyazınında son dönemde yaptığı çalışmaları ile yeni bakış açıları getiren **Nuyts** (2005), kipliğin basit ve *mutlak terim (positive term)* olarak tanımlanmasının zor olduğunu dile getirerek kiplik kavramını bir *üst kategori (supercategory)* olarak değerlendirmektedir. **Nuyts**'a göre kiplik, *eylem zamanı (tense)* ve *görünüş (aspect)* gibi boyutları da içerebilen bir anlamsal kategoridir. **Nuyts**, geleneksel anlayışa *içedim, yükümlülük* ve *bilgisel kiplik* ayrımlarının hâkim olduğunu söyleyerek *istemli kiplik (facultative modality)* ya da *içsel kiplik (inherent modality)* olarak da adlandırılan içedim kipliğini, *özne katılımcısına*[14] *(subject-participant)* yüklenen bir kapasite olarak tanımlamaktadır. Alanyazınında yer alan mevcut içedim kipliği tanımlarını eleştirerek söz konusu kiplik türünün yeterlilik/olasılık ya da ihtiyaç/gereklilik anlamlarının ötesine geçilerek daha geniş çapta incelenmesi gerektiğini savunmaktadır. **Nuyts**, yükümlülük kipliğini ise sözcede *manevi istenirliği (moral desirability)* gösteren bir gösterge olarak açıklamaktadır, içedim kipliğinin temel kavramı olması nedeni ile *maneviyatın*

[13] Bağıntı Kuramı kısaca bir *kısıtlayıcı* (restrictor) tarafından yönetilen önermenin bir *işlemci* (operator) ile işlemlenmesi sonucunda önermenin anlamlandırıldığını savunan bir kuramdır (Corcu Gül, 2006: 102-103).
Ayrıntılı bilgi için bk. http://www.phon.ucl.ac.uk/publications/WPL/02papers/wilson_sperber.pdf
[14] Özne, tümcede ana eylem ile ifade edilen olayı gerçekleştirendir (Nuyts, 2005: 4).

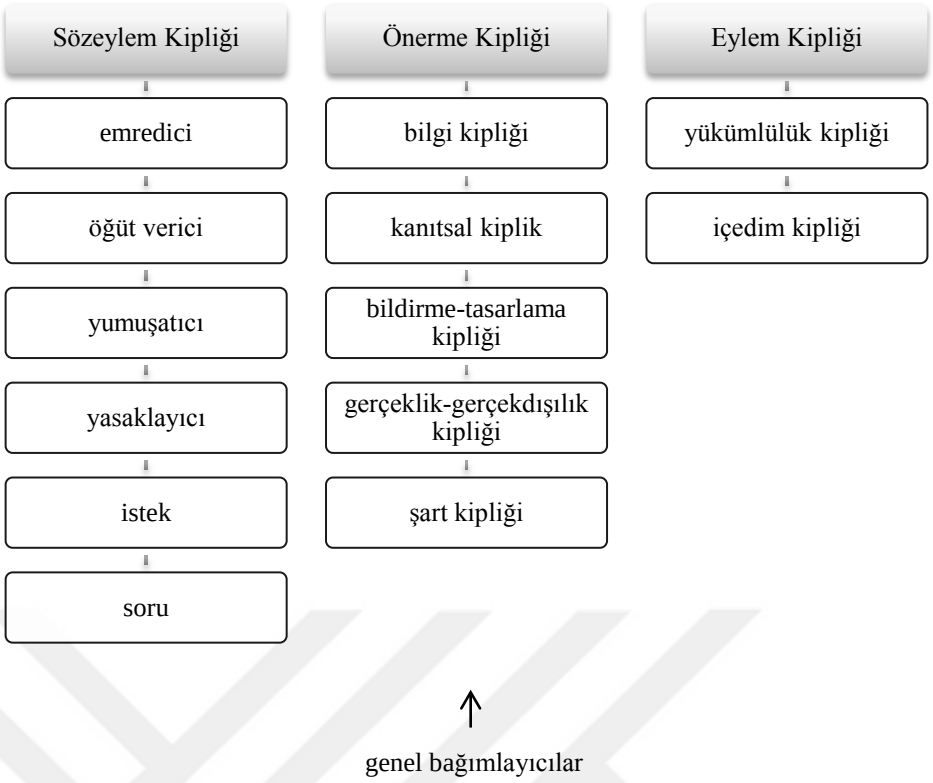
(morality) etraflıca tanımlanması gerektiğini ifade etmektedir (2005: 1-5). İçedim ve yükümlülük kipliğine oranla tümcenin dünyadaki gerçekliği ile ilgilenen bilgisel kiplik kategorisinin tanımı **Nuyts**'a göre nispeten daha ihtilafsızdır. **Nuyts** ayrıca bilgisel kiplik ve kanıtsal kipliğin mantıksal bağlantıya sahip olmasına değinerek ikisi arasındaki fark ve benzerliklerden bahsetmiştir. Ona göre kanıtsallık anlambilimsel olarak sağlam bir kategori değildir[15] (2005: 6-11).

Portner (2009) *Modality* adlı çalışmasında kipsel mantığın dilbilimsel versiyonunu incelemekte ve majör olarak adlandırdığı kiplik teorilerinden söz etmektedir. **Portner**, kiplik alanyazınında majör teorilerden biri olan Kratzer'in *Standart Teori*'sini eleştirmektedir. Ona göre bir kipsel anlamın diğerinden farklı (örneğin bilgisel *must*'ın yükümlülük işaretleyicisi *should*'dan farklı olması gibi) olmasının nedeni herbirinin kendi *ulaşılabilirlik bağıntı fonksiyonuna* (*the accessibility relation function*) sahip olmasıdır. *Ulaşılabilirlik bağıntı fonksiyonu* kullanım bağlamına başvurur ve bir takım ulaşılabilir dünyalar ile uyum sağlar (2009: 48). **Portner**, söz konusu teorilerden başka *tümce kipliği (sentantial modality)*, *alt tümcesel kiplik (sub-sentantial modality)* ve *söylem kipliğine* de *(discourse modality)* çalışmasında yer vermektedir[16] (2009: 2-10). **Portner** bahsi geçen çalışması ile tüm dünya dillerini kapsayan bir kipsel anlam teorisi kurmayı hedeflediğini ifade eder (Kerimoğlu, 2011: 14).

Bybee'nin ele aldığı *bağımlayıcıların (subordinators)* dünya dillerindeki yansımalarını müstakil bir çalışma ile araştırdığı için alana yenilikçi bir katkı sağlayan (Kerimoğlu, 2011: 67) **Nordström** (2010), *Modality and Subordinators* adlı çalışmasında kipliği biçim-sözdizimsel bakımdan incelemiş ve bağımlayıcılar ile kiplik ilişkisinden söz etmiştir. **Nordström** kiplik türlerini şu şekilde ele almaktadır (2010: 47):

[15] *Öznellik* (subjectivity) ve *öznelerarasılık* (intersubjectivity) üzerine de görüş belirten Nuyts, iki kavram arasındaki farkı "eğer *verici* (issuer) değerlendirmesini kendi sorumluluğu ile sınırlı tutarsa bu öznellik, değerlendirmesini *dinleyicinin* (hearer) de içinde bulunabileceği büyük bir kitle ile paylaşırsa bu öznelerarasılıktır" biçiminde izah etmiştir (Nuyts, 2005: 14).

[16] Kiplik anlamı tümce düzeyinde olunca *tümce kipliği* içinde değerlendirilir. *Alt tümcesel kiplikte* ise tümcede yer alan ögelerin (kiplik bildiren önad ve adlar, önermeye dair tavır bildiren eylem ve önadlar gibi) kiplik anlamlara odaklanılır. *Söylem kipliğini* ise kanıtsallık ve çeşitli tümce türleri oluşturmaktadır (Portner, 2009: 2-10).

Şekil 9. Nordström'un (2010) Kiplik Sınıflandırması

Bir mantık kavramı iken dilbilimin araştırma nesnesi olan kiplik, erken tarihli çalışmalarda genel olarak mantık ile ilişkili biçimde ele alınmıştır. Ancak Söz Eylem Kuramı ile birlikte dilbilimi çalışmalarının seyri değişmiş ve kiplik artık konuşucu-dinleyici düzleminde ele alınan bir kavram olmuştur. Sosyolojik ve psikolojik arka planı ile diğer biçimsel ve anlamsal kategorilerden ayrılan kiplik üzerine yapılan çalışmalar bugün hâlâ devam etmektedir.

Yabancı kiplik alanyazını genel hatları ile incelendiğinde, öncelikli olarak kiplik kavramının tanımı ve kipliğin sınıflandırılmasındaki farklılıklar dikkati çekmektedir. Kipliğin konuşucu ve dinleyici odaklı bir kavram olması bu kavramı tanımlama ve sınıflandırma zorluğunu da beraberinde getirmektedir.

1.1.2.3. Türkçede Kiplik Çalışmaları

Türkçe dilbilgisine dair görüşlerini belirttiği yazısında **Dilaçar** (1971) kipliği[17] "*fiilin bir başka gramatikal ulamı 'kip'tir, yani fiilin gösterdiği sürecin (vetire, proces) hangi psikolojik koşullar altında meydana geldiğini ya da gelmek istendiğini bildiren ruh durumu, kişisel duyguları, niyeti, isteği belirten bir gramatikal ulam*" şeklinde tanımlamaktadır (1971: 106). **Dilaçar**, Türkçe dilbilgisi kitaplarında ele alınan kip meselesine değinerek *zaman kipi* teriminin yanlışlığından bahsetmiştir. **Dilaçar**'a göre kipliğin zamanla ilgisi yoktur ve kipliğin belli biçimbirimlere sığdırılması söz konusu değildir. **Dilaçar**, kipliğin dilde çeşitli biçimbirimlerle ve ezgi yolu ile[18] ifade edilebileceğini dile getirerek ruh durumu kadar kiplik anlamının var olduğunu iddia etmiştir[19].

Söylem, edimbilim ve gereklilik üzerine çalışmaları ile tanınan ve Türkçe alanyazınında kiplik ile olumsuzluk arasındaki ilişkiden bahseden ilk isim olarak nitelendirilen (Hirik, 2014: 354-355) **Kocaman**, *Türkçede Kip Olgusu Üzerine Görüşler* (1981) adlı makalesinde Dilaçar (1971) gibi kipliğin belirli biçimbirimlere sığdırılmaması gerektiği üzerinde durmuştur. **Kocaman**'a göre kip ekleri *bağlam* ve *dil ötesi (paralinguistic)* etmenler ile birden çok işlevi yüklenebilmektedirler. Bu sebeple *kip (kiplik)* kategorisinin anlaşılması için edimsel, öznel ve nesnel bakış

[17]Dilaçar (1971) *kiplik* terimi yerine *kip* terimini kullanmayı tercih etmiştir.
[18]Dilaçar (1971) *anlatım çalımı* terimini kullanmaktadır.
[19]Söz konusu kipler şu şekildedir (1971: 107-109): bildiri kipi (indicatif), kesinlik kipi (categorique), tumturak kipi (emphatique), bağımlık kipi (subjonetif), şüphe kipi (dubitatif), oylaşım, tereddüt kipi (deliberatif, hesitatif), düşünme, teemmül kipi (meditatif), öngörü kipi (prospectif), alışkı kipi (consuetudinal), niyet kipi (intentionnel), istidlal kipi (inferentiel), olanı kabullenme kipi (concessif commis), koşullu kabullenme kipi (concessif non-commis), belkilik kipi (probabilitif), söylenti kipi (putatif), olanaklılık kipi (potentiel, contingenciel), olanaksızlık kipi (fictif, non-realise), beklenmezlik kipi (imprevu), hayret kipi (admiratif), dilek kipi (optatif, desideratif), yakarma kipi (precatif), hayır dua kipi (benedictif), tehdit kipi (comminatoire), buyursarma kipi (jussif), öze telkin kipi (cohortatif), buyurum kipi (imperatif), öğüt kipi (hortatif, adhortatif), birden arzulama kipi (desideratif instantane), azar kipi (admonitif, remonstratif), teşvik kipi (exhortatif), sakındırma kipi (precautianneux), nizam, düzen kipi (prescriptif), tahkir kipi (insultatif), kovma kipi (expulsif), yasaklama kipi (prohibitif, interdictif, vetatif), iddia kipi (energetique, asseveratif), alay kipi (raillerie), beğeni kipi (approbatif, appreciatif), yönerge kipi (injonctif), koşul kipi (conditionnel), gerçek dışı kipi (irreel), aldanma, zehap kipi (deceptif), hoşgörü kipi (toleratif), izin kipi (permissif), borç bilme kipi (debitif), zorunluluk kipi (obligatoire), gerekirlik kipi (necessitatif), irade kipi (volitionnel), bırakım kipi (voluntatif), takdir kipi (appreciatif), tahmin kipi (suppositif), söylenti gerekirliği kipi (necessitatif putatif), koşullu gerekirlik kipi (necessitatif conditionnel), söylenti buyurumu kipi (imperatif putatif), kesinli gerekirlik kip (necessitatif categorique), olanaksız koşul kipi (conditionnel non-realise), olanaksız dilek kipi (optatif non-realise), dilek-koşul kipi (desideratif conditionnel), söylenti dilek kipi (desideratif putatif), bileşik buyurum kipi (imperatif compose), bileşik dilek kipi (desideratif compose).

açılarına ihtiyaç olduğunu dile getirmiştir (1981: 85). **Kocaman** (1988), Türkçe söylemde kipliği ele alan bir başka çalışmasında ise kipliğin dilbilgisel kategori olmaktan başka edimbilimsel kategori olmasına dikkat çekerek kipliğin söylem çerçevesinde ele alınması gerektiğini vurgulamıştır (1988: 463-468).

Ruhdilbilimi ve dil edinimi üzerine çalışmalar yapan **Aksu Koç** (1986), *Türkçede Geçmiş Zaman Gönderiminin (Reference) Edinimi* başlıklı makalesinde eylem zamanı ve görünüşten farklı olarak eylem üzerinde işaretlenen *kip (mood)* kategorisini "*önermenin doğruluğunun ne şekilde ifade edildiğine dair bir kategori*" olarak tanımlamaktadır (1986: 248). **Aksu Koç** (2000), Türkçe kanıtsalların edinimi üzerine görüşlerini paylaştığı çalışmasında ise bilgisel kategorileri "doğrudan ve dolaylı deneyim" olarak ikiye ayırmaktadır. Bunlardan dolaylı deneyim, uygun/kullanılabilir fiziksel ya da dilbilimsel kanıt veyahut bilgilerden mantıksal ya da yargısal çıkarım esasına dayanmaktadır. **Aksu Koç'**a göre Türkçede kiplik, eylem zamanı ve görünüş işaretleyicileri yanında *yüklem* ve *son parçacıklar (final clitics)* ile de ifade edilmektedir (2000: 15-16). Türkçe -{mIş} ve -{DIr}[20] biçimbirimleri bilgi durumunu işaretleyen kipsel operatörler gibi (*realis/factual* ya da *irrealis/nonfactual* ayrımı gibi) işlem görmektedirler.

Zaman, görünüş ve kiplik kategorisi üzerine yapmış olduğu araştırmalarla kiplik alanyazınında ön plana çıkan **Erguvanlı Taylan**, **Özsoy** (1993) ile birlikte yürütmüş olduğu çalışmada Palmer'ın (1986) kiplik kuramını Türkçe örnekler ile açıklamakta ve dil öğretiminde kiplik birimlerin hangi dokümanlar ile öğretilmesi gerektiği üzerinde durmaktadır. *Türkçede Görünüş, Zaman ve Kiplik İlişkisi* (1997) adlı yazısında ise kipliği "*anlatılan olay/durum konusunda konuşmacının kendi öznel yaklaşımının tutumunun ya da değerlendirmesinin ifade edilişi*" şeklinde tanımlayan **Erguvanlı Taylan** (1997: 2-3) kimi biçimbirimlerin yanında belirteç ve sözlük anlamları dolayısı ile kimi eylemlerin de kiplik işaretlediğini vurgulamaktadır. -{DI} yanında +{IDI} biçimbiriminin de kiplik işlevlerinin ele alındığı çalışmada söz konusu biçimbirimlerin sadece zaman ifade etmediği görünüş ve kiplik anlamı da ifade ettiği örnekler üzerinden açıklanmıştır.

Ruhi, Zeyrek ve Osam (1997) ile birlikte yürüttüğü çalışmada Palmer'ın (1986) kiplik sınıflandırmasını esas alarak kimi kiplik belirteçlerinin *(mutlaka,*

[20] Aksu Koç -{mIş}'ın işlevini "hazırlanmış zihinler için yeni bilgi" olarak tanımlarken -{DIr} için "bilen zihinlere iyi biçimde asimile edilen bilgi" tanımını yapmıştır (2000: 17-18).

kesinlikle, herhalde, galiba, belki) güven kipliğinin derecelerini ifade eden belirteçler olduğu savı üzerinde durmuştur. Söz konusu çalışmada *mutlaka* ve *kesinlikle* belirteçlerinin birbirlerinin yerine geçebildiği ancak ikisinin de birbirinden farklı anlamlarda kullanıldığı ifade edilmiş ve *mutlaka, herhalde* ve *belki* belirteçlerinin -{mIş} eki ile uyum göstermediği ortaya konmuştur. Ancak bu kiplik belirteçlerinin -{mIşDIr} işaretleyicisi ile bağdaşım gösterdiği tespit edilmiştir. Ruhi, bu bağdaşımın nedenini -{DIr} biçimbiriminin tümceye kazandırdığı nesnel anlam olarak açıklamıştır. **Ruhi, Zeyrek ve Osam** Türkçede yargı kipliğinin '*inanma*' ve '*bilme*'ye dayalı ifade edildiğini ileri sürmüşler ve bahsi geçen belirteçler için bir sürerlilik çizelgesi önermişlerdir (1997: 110):

	Yükümlenme (Güven)		**Yükümlenmeme (Zayıf güven/Güven yokluğu)**
Bilmeye Dayalı Yargı	MUTLAKA	HERHALDE	BELKİ
İnanmaya Dayalı Yargı	KESİNLİKLE		GALİBA

Tablo 1. Belirteçlerin Sürerlilik Çizelgesi (Ruhi vd., 1997)

Dil ilişkileri ve görünüş araştırmaları ile Türkoloji'de ön plana çıkan **Johanson** (2000) da kiplik üzerine müstakil çalışmalar yapmıştır. **Johanson** *Turkic Indirectivity* (2000) makalesinde dolaylılığı bir bilişsel kategori olarak tanımlamış ve bilinen ilk Türkçe dolaylılık işaretleyicisinin -{mIş} ve -{mAdoQ} biçimbirimleri olduğunu dile getirmiştir. Makalede söz konusu biçimbirimler *dolaylı olmayan* (non-directive) geçmiş zaman işaretleyicisi -{DI}'nın zıddı olarak tanımlanmıştır. **Johanson**'a göre -{mIş}'ın dolaylılık kullanımı üç şekildedir: *algısal* (perceptive), *çıkarımsal* (inferential) ve *aktarımsal* (reportive). Johanson ayrıca *ermiş* ve *erken* koşaç parçacıklarını da dolaylılık işaretleyicisi olarak değerlendirmiş ve söz konusu biçimlerin kullanımını şu şekilde göstermiştir (2000: 77):

aktarımsal	çıkarımsal	algısal
(daha şüpheli)		(daha az şüpheli)
ermiş	ermiş, erken	erken

Tablo 2. Tarihsel Koşaç Parçacıklarının Kanıtsal Kullanımları (Johanson, 2000)

Johanson (2003), *Evidentiality in Turkish* adlı çalışmasında ise Türkçe kanıtsallık stratejilerinin yabancı diller ile olan ilişkisine dikkat çekmiştir. **Johanson**'a göre Azerbaycan Türkçesinde -{mIş}/-{(I)b} biçimbiriminin bitmişlik görüntüsünde Farsçanın tesiri bulunmaktadır. **Johanson** ayrıca Hint-Avrupa dil ailesi ile etkileşimde olan bazı Türk dillerinde kanıtsallık sisteminin eksikliğinden de bahsetmiştir (2003: 288).

Evidentiality in Turkish (2003) adlı çalışması ile koşut görüşlerini paylaştığı *Modals in Turkic* (2009) adlı araştırmasında ise **Johanson**, *isteme, zorunluluk* ve *olasılık* olmak üzere üç kiplik alanını çalışmasına dâhil etmiştir. **Johanson**, bu kiplik kategorilerinin Türkçede sözdizimsel olarak bağımlı çekimsel işaretleyiciler tarafından gösterildiğini söylemektedir (2009: 480). Talep, rica, yönlendirme, komut, emrivaki, yalan, nasihat, uyarı, teşvik, öneri, teklif, akıl verme, cesaretlendirme, tahrik etme gibi kavramları içine alan isteme kipliğinin dildeki temsili *istek kipi* (voluntative), *dilek kipi* (optative) ve *kuramsal kip* (hypothetical) işaretleyicileri ile gerçekleşmektedir. İstek kipi, Eski Uygur Türkçesinde -{(A)yIn}, -{(A)lIm}, -{zUn} biçimbirimleri ile gösterilirken dilek kipi -{GAy} ile işaretlenmektedir. **Johanson**'a göre -{GAy}'ın birincil işlevi dilek kipliğini işaretlemek olmasa da bu biçimbirimin ikincil fonksiyonları arasında *yüklemleme* (predication), *olasılık* (potentiality) ve *gereklilik* de mevcuttur. **Johanson**'un *kuramsal* işaretleyicileri ise *imgesel* (imaginative) kiplerdir. Söz konusu kipler arzu, dilek, umut anlamlarını içermektedirler. **Johanson** çalışmasında son olarak Türkçe istek kipliğinin İran dillerinden kopyalandığını öne sürmektedir (2009: 501).

Türkçenin Kiplik Sisteminin Parçası Olarak Gereklilik (2003) yüksek lisans tezi ile kiplik alanındaki çalışmalarına başlayan **Corcu Gül** (2005), -{mAlI}'nın anlamsal içyapısını incelediği yazısında, kiplik anlamı oluşturmada tümcenin tüm ögelerinin rol almasının, kipliği belirlenmesi/tanımlanması zor bir kategori haline getirdiğini dile getirmiştir. **Corcu Gül**'e göre -{mAlI}'nın *zorunluluk* ve *gereklilik*

anlamlarını işaretlemenin yanında konuşucunun kanıtları ile dünyayı yorumladığını ifade eden çıkarım kipliği işaretleme işlevi de bulunmaktadır. TT'de -{mAlI} biçimbirimi *ol-* ile kullanıldığında anlam bulanıklığına uğramaktadır. **Corcu Gül**'ün iddiasına göre -{mAlI}'nın bulanık anlamlılığı, *ol-* eyleminin çok anlamlılığından kaynaklanmaktadır.

Gereklilik/Zorunluluk Kipliği Kodlayıcılarının Anlam Yapısı Üzerine adlı bir başka çalışmasında **Corcu Gül**, gereklilik ve zorunluluk kipliği için altı kipsel alan belirlemektedir (2006:102):

> "Bu kipsel alanlar kanun, yasa ve kuralları tanımlayan düzenleyici (regulatory domains) alanlar, toplum kurallarını tanımlayan toplumsal alanlar (social domain), dini sistemlerin tanımladığı inanca dayalı alanlar (religous rules), kişisel istek, görüşlerin tanımladığı kipsel alan (personal domain), olayların akışına yönelik düzenliliği tanımlayan olağan merkezli alanlar (normative domain) ve ideal olarak kabul edileni tanımlayan ideal merkezli alanlardır (ideal-centered)."

Corcu Gül, söz konusu kipsel alanlardan toplumsal ve inanca dayalı olanları zorunluluk anlamı kodlayıcısı olarak nitelerken, kişinin isteğini elde etme noktasındaki kipsel alanları ise gereklilik kodlayıcısı olarak belirlemiştir (2006: 106).

Yükümlülük kipliği üzerine yaptığı çalışmalar ile dikkati çeken **Erk Emeksiz** (2008), kipliği "*dillerde anlamın doğruluk değeri açısından olasılık veya gereklilik olarak kodlanması*" şeklinde tanımladığı çalışmasında hem bilgisel hem yükümlülük kipliği işaretleyen kiplik işaretleyicilerini tartışmış ve söz konusu iki kiplik türünün ayırdında bağlam odaklı çözümlemelerin önemini vurgulamıştır. **Erk Emeksiz**'e göre bilgi kipliği, Palmer'ın sınıflandırması ışığında bilgisel olasılık ve bilgisel gereklilik olarak ele alınmalıdır (2008: 57-58). Kipliğin edimsel yönüne de dikkati çeken araştırmacı yükümlülük kipliğinin *edimsel* olduğunu ileri sürmüş ve anlam belirsizliği ile kiplik arasındaki ilişkiyi anlamsal roller bakımından tartışmıştır. Aynı yılda yayımlamış olduğu *Deontic Modality in Turkish: Pragmatic and Semantic Constraints* (2009) adlı yazısında bir önceki çalışmasına koşut olarak Türkçede yükümsel ve bilgisel ifadelerde anlam belirsizliğinin var olduğunu fikrini tekrar dile getirmiş ve -{mAlI} biçimbirimine odaklanarak onun anlamsal ve edimsel sınırlılıklarını anlamsal roller bakımından tahlil etmiştir (Erk Emeksiz, 2009).

Araştırmalarında istek kipliği üzerine yoğunlaşan **Aslan Demir** (2008), *Türkçede İsteme Kipliği* adlı çalışmasında kipliği anlambilimsel ve edimbilimsel

açıdan ele almıştır. **Aslan Demir**, isteme kipliği çerçevesinde *emir*, *istek*, *rica* ve *yalvarma* kavramlarının teorik arka planını açıklarken ayrıca kip, kişi, görünüş ve zaman kategorileri ile de bu kavramları ilişkilendirmiştir. **Aslan Demir** isteme kipliğini "*emir, istek, rica ve yalvarma gibi alt birimlerden oluşan; iletişim ortamına kip ekleri, kiplik yüklemler, parçalar üstü sesbirimler ve söylem stratejileri ile çıkan bir anlam alanı"* şeklinde tanımlamaktadır. **Aslan Demir**'e göre istek alt alanlarını birbirinden ayıran şey biçimsel değil anlambilimsel ve edimbilimsel özelliklerdir (2008: 167).

Başkurt Türkçesinde Kip adlı kapsamlı çalışmasında **Yazıcı Ersoy** (2014) öncelikli olarak kip, zaman, görünüş kavramlarını tartışmış ardından kip ve kiplik arasındaki ayrıma değinerek Başkurt Türkçesindeki kipleri *bildirme* ve *tasarlama* kipleri başlıkları altında incelemiştir. İyelik kategorisi ve kiplik ilişkisinden bahsettiği bir başka çalışmasında ise **Yazıcı Ersoy** (2015) duygu kipliğine dâhil kimi duyguların (*sevgi, beğenme, saygı* gibi) Türkçede iyelik kategorisi ile aktarıldığını öne sürmüştür (2015: 53-54).

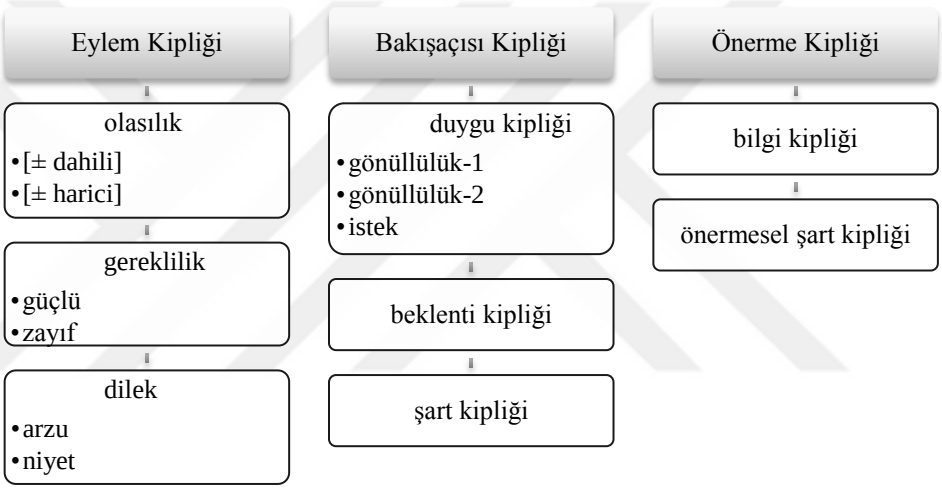
Türkçede gelecek zamanın kiplik özelliklerini ortaya koyan **Torun** (2013) çalışmasında zaman, kılınış, görünüş, kip ve kiplik kavramlarına ayrı başlıklar altında yer vererek gelecek zamanın kiplik özelliklerini bilgi ve yükümlülük kipliği başlıkları altında değerlendirilmiştir. **Torun**, Orhun, Uygur, Karahanlı, Harezm, EAT ve TT'den serbest tarama yöntemi ile seçmiş olduğu metinleri tarayarak gelecek zamanı işaretleyen biçimbirimlerin hem yükümlülük hem de bilgi kipliği ifade edebildiğini göstermiştir. **Torun**, ayrıca daha karmaşık ve daha çok zihinsel faaliyet gerektiren kiplik anlamların ifadesinde fiil birleşik çekimlerinin kullanıldığını gözlemlemiştir (2013: 200-201).

Doktora sonrası araştırma tezi olarak hazırlamış olduğu *Modality in the Turkic Languages* adlı çalışması ile **Rentzsch** (2015), Türk lehçelerinin[21] kolaylıkla tanımlanıp ayrıştırılırken aynı şeyin kiplik kategorisi için mümkün olmadığına değinerek tek bir lehçede ayrıntılı kiplik incelemesi yapmak yerine karşılaştırmalı olarak bu kategorinin ele alınması gerektiğini ifade eder. **Rentzsch**, çalışmasında hem işlevsel hem de anlamsal olarak kiplik türlerine yer verirken kanıtsallığı çalışmasına dâhil etmemiş, incelemelerinde Van Der Auwera ve Plungian'ın (1998) anlambilimsel harita modelini esas almıştır. **Rentzsch**, *Eski Türkçe (Old Turkic),*

[21] Rentzsch, *lehçe* veya *şive* terimleri yerine *dil* terimini kullanmayı tercih etmiştir.

Orta Türkçe (Middle Turkic) ve *Modern Türkçeden* (20. yy ve sonrası) aldığı metinlerden oluşturduğu derlemdeki veriler doğrultusunda kiplik kategorisini üç kısımda (*MOD 1, MOD 2 ve MOD 3*) ele almaktadır. Bunlardan ilkinin -{GAlI} bol- gibi yardımcı eylemli yapıların, ikincisinin -{sA(ydI)} gibi biçimbirimlerin, üçüncüsünün ise biçimsel bakımdan çeşitlilik arz ettiğini (-{sA} kerek gibi) söylemektedir (2015: 261).

Rentzsch, kipliğin anlamsal kategorilerini ise *eylem kipliği*, *duygu kipliği (emotive modality)*, *şart kipliği (conditional modality)*, *beklenti kipliği (prospective modality)* ve *bilgisel kiplik* olarak belirlemiş ve Türkçe için bir kiplik sınıflandırması yapmıştır (2015: 275):

Şekil 10. Rentzsch'in Türkçe Kiplik Sınıflandırması (2015)

Türkçe alanyazınında kiplik araştırmalarının *eylem zamanı* ve *görünüş* kategorileri ile birlikte daha çok biçimsel olarak yol aldığını söylemek mümkündür. Kip-kiplik ikilemi ve araştırmacıların genel olarak -{mAlI}, -{AcAK} gibi bağımlı biçimbirimler üzerinden kipliği tanımlaması, söz konusu kavramın Türkçe dilbilgisine doğru biçimde kazandırılmasına engel olmuştur. Oysa kiplik, arka planında felsefi nitelik barındıran anlamsal bir kategoridir. Kipliği doğru biçimde anlamak ve öğretmek için dogmatik bilgilerden arınıp, araştırma merkezine özneyi konumlandırarak daha geniş bir bakış açısı ile araştırma sorularını dil düzleminde tatbik etmenin daha doğru bir yaklaşım olabileceğini söylemek mümkündür.

1.2. KİPLİK NEDİR?

Dilbilim Sözlüğü'nde "*bir konuşmacının karşılıklı bildirişimde bir olay ya da durum karşısındaki tutumunu anlatma biçimi*" şeklinde yer alan kiplik kavramı (İmer vd., 2011: 176), yerli ve yabancı araştırmacılar tarafından çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Bununla birlikte kimi araştırmacılar ise bu anlamsal kategorinin tanımlanamayacağını ileri sürmektedirler (Van Der Auwera ve Plungian, 1998; Salkie, 2009; Declerck, 2011).

Salkie (2009) *Modality Degrees* adlı çalışmasında alanyazınındaki mevcut kiplik tanımlarında dört farklı yaklaşım tespit etmiştir. Bunlardan ilki **kapsamlı tanımdır.** Palmer'ın (2001) "*kiplik, olayları tanımlayan önermelerin durumları ile ilişkilidir*" tanımı kapsamlı tanıma örnektir. **Salkie**, **Palmer**'ı üstü kapalı tanım yapması nedeniyle eleştirmektedir. Yani kipliğin neyi kapsayıp neyi kapsamadığı bu tür tanımlarda açık değildir. Diğer bir tanım yaklaşımı da **sınırlı tanımdır. Van Der Auwera ve Plungian** (1998) tipolojik çalışmalarında kipliği "*paradigmatik değişken gibi olasılık ve gerekliliği içine alan anlamsal alan*" şeklinde tanımlamışlardır. Ancak **Salkie**, bu tanımı da eksik bularak kipliğin *gönüllülük* ve *kanıtsallık* gibi başka anlamları da kapsadığını dile getirmiştir.

Üçüncü yaklaşımda ise *kipliğin alt başlıklarının listesinin verilmesi* eğilimi mevcuttur. **Downing ve Locke'un**[22] "*kiplik olasılık, olabilirlik, gereklilik, gönüllülük, zorunluluk ve izin gibi kavramları kapsayan bir anlamsal kategoridir*" tanımı alana dair bir işaret vermesi bakımından yararlı olsa da kipliğin kesin sınırlarının çizilmemesi bakımından **Salkie** tarafından hatalı bir tanım olarak nitelendirilmektedir. **Salkie**, son olarak kiplik tanımı yapılırken **her türlü kipsel eylem içeren ifadenin çalışmaya konu edilmesi** yaklaşımından söz eder. **Salkie**, bu tür tanımlama yapanlara örnek gösterdiği **Coates**'i (1983), İngilizce kiplik işaretleyicilerinin (kipsellerin) kullanımlarını ve anlamlarını derlem üzerinde incelerken, kiplik işaretleyicisinin tanımını net bir biçimde yapmaması ve sadece söz konusu işaretleyicileri çalışmasına dâhil etmesi nedeni ile eleştirmektedir. Bu eleştirileri yaparken diğer yandan kipliğin, sınırlarının kesin biçimde çizildiği, kabul edilebilir bir tanımının yapılmasını imkânsız bulan **Salkie**, böyle bir tanım yapmak

[22] Downing, A. ve Locke, P. (2006). *English Grammar A University Course*, Routledge, New York.

yerine net biçimde tanımlanmış bir çekirdeğe ve belirsiz sınırlara ihtiyacımız olduğu üzerinde durmaktadır. **Salkie**, tipolojik bir kiplik tanımı için ilk ikisinin geleneksel diğer ikisinin ise daha tartışmalı olduğu dört anlamsal kategori önermektedir: *olasılık* ve *gereklilik, bilgisellik* ve *yükümlülük, öznellik* ve *kiplik ölçeğinin son sınırları* (2009: 79-81).

Salkie'nin (2009) ele aldığı tanım yaklaşımlarından farklı olarak Türkçe ve yabancı alanyazınında karşılaştığımız tanım eğilimlerini **kapsamlı** veya **sınırlı tanım** ötesinde **biçimsel, anlamsal, mantıksal ve felsefî tanım** olmak üzere dört başlıkta ele almayı uygun gördük.

Kiplik tanımlarının dinamiklerinden ilki olan **biçimsel tanımda** genellikle kipliğin dilbilgisel bakımdan *görünüş* ve *eylem zamanı* ile olan ilişkisi üzerine odaklanılmaktadır. Alanyazınında **Bybee vd.** (1994) ve **Nuyts** (2005) biçimbilimsel tanım ile ön plana çıkan araştırmacılardandır. **Bybee vd.**, kiplik kavramını tanımlamanın *görünüş* ve *eylem zamanı* tanımı kadar kolay olmadığını savunmaktadırlar. Onlara göre sıklıkla önerilen "*konuşucunun (öznel) tutum ve görüşlerinin dilbilgiselleşmesi*" tanımı yetersizdir. Çünkü kiplik bu tanımdan daha kapsamlı bir kavramdır (1994: 176). Biçimsel tanım yapan bir diğer isim **Nuyts** (2005) ise kipliği *eylem zamanı* ve *görünüş*ten daha üst bir seviyede konumlandırmaktadır. Ancak daha üst seviyede bulunsa da kiplik, *görünüş* ve *eylem zamanı* kategorilerini de bünyesinde barındırmaktadır. **Nuyts**, kipliği *içedim*, *yükümlülük* ve *bilgisel* gibi çeşitli başlıklarda incelerken kiplik işaretleyicilerden ve kiplik eylemlerden yararlanmıştır (2005: 15-16). Biçimsel tanımda ön plana çıkan ve **Salkie**'nin (2009) "*kipsel eylem içeren her türlü ifadenin çalışmaya konu edilmesi"* yaklaşımına dâhil ettiği ve eleştirdiği **Coates** de (1983) *can*, *may*, *must*, *have to* gibi kiplik işaretleyicilerden (kipsellerden) yola çıkarak kipliği biçimbilimsel bir şekilde ele almaktadır.

Belirlemiş olduğumuz ikinci tanımlama temayülü **anlamsal tanımdır**. Bu tanım türünde biçimsel tanımlamada kullanılan *kipsel* (modal), *kipsel eylemler* (modal verb) ve *kipselleştiriciler* (modalizer) gibi dilbilgisel yapılar yerine *olasılık*, *gereklilik*, *olabilirlik*, *zorunluluk*, *izin*, *yeterlilik*, *istek* gibi anlamsal kategorilere yer verilmiştir. "*Kiplik; olasılık, gereklilik, olabilirlik, zorunluluk, izin, yeterlilik ve istek gibi kavramları karşılayan anlamsal bir kavramdır*" tanımı ile **Barbiers**, anlamsal bir tanım yaparak biçimsel ve sözdizimsel bakımdan kipliği ele almaktadır.

Barbiers'a göre kiplik, sözdizimsel olarak *kipsel eylemler, emirler, eylem çekimleri, kipsel belirteçler* ve *kipsel parçacıklar (modal particles)* ile ifade edilmektedir (Barbiers, 2002: 1-3). Kipliği kök ve bilgisel olmak üzere iki ana başlıkta inceleyen **Larreya** (2009) ise "*olasılık ve gereklilik kavramları ile karşılıklı ilişki halinde bir zihinsel (mental) ya da alt sistem (subsystem)*" tanımı ile kipliğe anlamsal açıdan yaklaşan bir başka araştırmacıdır (2009: 24-25). **Von Fintel ve Iatridou**[23] da kipliği anlamsal bakımdan tanımlamayı tercih etmiştir: "*kiplik olasılık ve gerekliliğin ifade edilişi ile ilgili dilsel bir anlam ulamıdır*" (Güven, 2015: 2). **Erk Emeksiz** (2008) "*dillerde anlamın doğruluk değeri açısından olasılık veya gereklilik olarak kodlanmasıdır*" kiplik tanımı ile *kiplik* ve *kip* arasında bir ayrımın yapılmasının gerekliliğine dikkat çekerek, kipliğin yalnızca yüklemi değil tüm tümceyi içine alan bir anlamsal ulam olmasına değinmiş ve bu kavramın tek bir dilbilgisel yapıya indirgenemeyeceğini vurgulamıştır (2008: 57).

Erk Emeksiz'in (2008) de belirttiği üzere, kipliğin **biçimsel ve anlamsal** tanımlarının ayrımı, esasında *kip* ve *kiplik* arasındaki farkla ilişkilidir. **Biçimsel tanım** yapmayı tercih eden araştırmacılar kiplik işaretleyiciler aracılığı ile kiplik kavramını ifade etmeye çalışırken **anlamsal tanım** yapmayı tercih edenler, *olasılık* ve *gereklilik* gibi kiplik anlamlar vasıtası ile kiplik tanımlarını yapmaktadırlar. Alanyazınındaki mevcut **anlamsal ve biçimsel tanımları** *ilintisel tanım*[24] olarak nitelendirmek mümkündür.

Biçimsel ve anlamsal tanımdan başka araştırmacılar **mantıksal tanımlardan** hareketle de kiplik üzerine çalışmalar yapmışlardır. **Mantıksal tanımda** önermenin *durumları*, *varlık (entity), olay, bütünlüklü ifadeler (entire statements), bilgi durumu* ve *konuşucu tutumu* kavramları ön plana çıkmaktadır. Mantıksal tanım yapanlar içinde belki de en bilindik araştırmacı olan ve **Salkie**'nin (2009) kapsamlı tanım yapmakla eleştirdiği **Palmer** (2001), kipliği "*olayları tanımlayan önermelerin durumları ile ilişkilidir*" (2001: 1) şeklinde tanımlarken, **Bybee** de (1986) tıpkı **Palmer** gibi kipliği sadece *varlık* veya *olaylarla* değil ayrıca *bütünlüklü ifadeler* ile de ilişkilendirmiştir.

[23] von Fintel, K. ve Iatridou, S. (2006). "How to Say Ought in Foreign: The Composition of Weak Necessity Modals", *Workshop on Philosophy and Linguistics*, University of Michigan, Ann Arbor.
[24] Bir şey hakkında onun özellikleri, nitelikleri ile ilgili bilgi verme (Öner, 1986: 36).

Kipliği anlamsal bir fenomen olarak nitelendiren **Frawley** (2009), bu kavramı "*konuşucunun tutumu ya da bir önerme hakkındaki bilgi durumunu yansıtan ifade*" şeklinde tanımlar. **Frawley**, kipliğin bilginin *gerçek durumları (factual status)* ile ilgilendiğini söylemektedir. Kiplik ayrıca bir ifadenin içeriğinin göreceli *inanırlığına (believability), meşruluğuna (validity)* ve *gerçekliğine* işaret etmekte ve ifadenin *iddia edilebilirliğini (assertability)* bütünüyle etkilemektedir. Böylelikle kiplik, doğrudan önermenin tümünü kapsamaktadır. **Frawley**'e (2009: 386) göre kiplik, sadece durumların nesnel boyutunu ifade etmez, aynı zamanda *konuşucu (utterer)* tarafından söylenen ifadenin içeriği doğrultusunda *öznel yönelim* ve *tutumları* da gösterir.

Güven'in (2015), anlamsal bir ulam olarak değerlendirdiği kipliği tanımlarken "*Konuşucunun önermeyle ilgili öznel değerlendirmesini gösterir. Bu ulam alanyanızında konuşucunun önermedeki olay ya da durum karşısındaki tutumunun yanı sıra olasılık, zorunluluk, yeterlilik, istek gibi çeşitli anlamsal ayrımlarla da ilişkilendirilmiştir*" ifadesi araştırmacının kipliğe hem mantıksal hem de anlambilimsel açıdan yaklaştığını göstermektedir. "*Kiplik anlatılan olay/durum karşısında konuşmacının kendi öznel yaklaşımının, tutumunun ya da değerlendirmesinin ifade edilişidir*" diyen **Erguvanlı Taylan** (1997) da *mantıksal tanım* yapan araştırmacılar içinde yer almaktadır. **Corcu** (2005) ise **Erguvanlı Taylan**'a koşut biçimde kipliği "*tümcelerin aktardığı önermenin konuşucu tarafından yorumunu ya da konuşucunun önermeye yönelik tutumunu aktaran bir eylem ulamıdır*" şeklinde tanımlamaktadır[25].

Mantıksal tanım yapanlara içerik bakımından yakın olan **felsefi tanım** yapma temayülü gösteren araştırmacılar, *referans dünyası*, *gerçek dışı dünya (non-factual world), ifade edilen dünya (expressed world)* yanında kiplik tanımlarında *doğruluk*, *imkân* ve *zorunluluk* gibi felsefi kavramlardan da yararlanmaktadırlar.

Felsefi tanım yapan araştırmacılardan **Chung ve Timberlake**'e göre[26] kiplik, *ifade edilen dünya* ile bir *referans dünyasının* karşılaştırmasını kodlamaktadır. *İfade edilen dünya* önermedeki *gösterimsel tespit noktasının (deictic located point)* kipsel eşitliği iken *referans dünyası* genellikle konuşmanın gerçek dünyasına ait *uzamsal*

[25] Aslan Demir (2007), Çürük (2010) ve Manap (2014) da *mantıksal tanım* yapan araştırmacılardır.
[26] Chung, S. ve Timberlake, A. (1985). "Tense, Aspect and Mood", *Typology and Syntactic Description*, Cambridge University Press, Cambridge, ss. 280-334.

(spatial) ve *zamansal (temporal)* referans noktasının kipsel kopyasıdır. Kiplik ise *gösterimin (deixis)* bilgisel versiyonudur. *Referans dünyası*, *ifade edilen dünya* ile örtüştüğünde *gerçeklik kipliği (actuality modality)* elde edilirken, söz konusu dünyalar örtüşmediğinde ise *gerçek dışılık kipliği* (*nonactual modality-irrealis*) elde edilmektedir (Frawley, 2009: 387).

Felsefi tanım yapan diğer isimlerden **Çapak** (2004) ve **Cevizci** (2010) de kipliği *mümkün*, *imkânsız* ve *zorunlu* kavramları ile birlikte açıklamayı uygun görmüşlerdir. **Çapak**, kipliği "*hüküm üzerine verilen hükümdür*" şeklinde özetlerken (2004: 144-145), **Cevizci** "*bir şeyin doğru olma zorunluluğu, olumsallığı, imkân ya da imkânsızlığına karşı gelir*" biçiminde kipliği tanımlamayı tercih etmiştir (2010: 943).

Kipliği *gerçek-dışı dünya*da konumlandırılmış bir *durum*/*eylem*/*süreç* olarak tanımlayan **Declerck** (2011: 27) bu tanımı yaparken diğer yandan herkesin üzerinde uzlaşacağı standart bir kiplik tanımı yapılmasının imkânsızlığından da bahsetmektedir. **Van Der Auwera ve Plungian** (1998) ve **Salkie** (2009) de bu noktada **Declerck** ile aynı görüşü paylaşmaktadırlar. Bu araştırmacılar içinde **Van Der Auwera ve Plungian**, kipliğin doğru bir tanımını yapmaktan ziyade kiplikte kullanılan terimlerin anlaşırlığının daha önemli olduğunu savunmaktadırlar (1998: 80-82).

Görüldüğü üzere alanyazınında araştırmacılar kiplik tanımında dört farklı kulvardan ilerlemişlerdir. Bu tanım temayülleri içinde en makul görünenin ise özsel tanım[27] özelliği taşıması bakımından **mantıksal tanım** olduğunu söylemek mümkündür. **Biçimsel tanımda** araştırmacılar daha çok kiplik işaretleyicilerine odaklanmışlar, **anlamsal tanımda** ise sadece anlamsal kategorilere bağlı kalarak kipliği tanımlamışlardır. **Mantıksal tanıma** yakın duran **felsefi tanımda** ise terminoloji sorunu göze çarpmaktadır. *Referans dünyası*, *ifade edilen dünya*, *gerçek dışı dünya* terimleri ile dil incelemesi yapılan bir çalışmada kipliği tanımlamak ve incelemek beraberinde artalan bilgisi zorunluluğu da getirecektir. Kipliğin tanımının yapılamayacağı görüşü ise bizce mümkün görünmemektedir. Çünkü kavram halinde iken dil vasıtası ile terime dönüşen (Öner, 1986) kiplik, artık tanımlanabilir bir kavram olmuştur.

[27] Kavramın açıkça belirtip diğerlerinden tamamen ayıran tanım (Öner, 1986: 36).

Söz konusu yaklaşımlar içinde kipliğin **mantıksal yaklaşım** ile tanımlanması dil araştırmaları için en makul yaklaşım olarak görünmektedir. Mantıksal yaklaşım çerçevesi içinde kipliği şu şekilde tanımlamak mümkündür: **Kiplik, konuşucunun önermedeki olay ya da durum karşısındaki öznel yaklaşımını ifade eden anlamsal bir fenomendir.**

1.3. KİPLİK VE DİĞER EYLEM KATEGORİLERİ

1.3.1. Kip (Mood)

Felsefede *mode*, *modus* ve *mood* terimleri ile karşılanan *kip* kavramı "*bir şeyin var olma, ortaya çıkma ya da sunulma tarzı*" (Cevizci, 2010: 942-943) şeklinde tanımlanırken, mantıkta söz konusu kavram "*tasımda*[28] *niteliğe ve niceliğe göre önermelerin aldığı biçim*" (Timuçin, 1994) olarak tanımlanmıştır. Söz konusu çalışma alanlarında *kip* kavramı ile ilgili terim çeşitliliği yaşansa da sağlanan tanım birliği dilbilim ve dilbilgisi alanları için geçerli olmamış, araştırmacılar *kip* için **anlamsal, biçimsel** ve **edimsel** düzlemde çeşitli tanım önerilerinde bulunmuşlardır.

Anlamsal ve biçimsel bakımdan *kip* tanımı yapılırken daha çok *kip* ve *kiplik* kavramları ve kipin diğer eylem kategorileri (*eylem zamanı* ve *görünüş*) ile ilişkisinden yola çıkılmıştır. *Kip* ve *kiplik* arasındaki ilişkiden yola çıkarak tanım yapan bir kısım araştırmacılara göre *kip*, kipliğin dilbilgiselleşmiş halidir (Bybee vd., 1994; Bybee ve Fleischman, 1995; Lyons, 1995; Palmer, 2001; Frawley, 2009).

Bybee vd. (1994) *"konuşucunun öznel tutumları ve düşüncelerinin dilbilgiselleşmesi"* fikrinden hareketle *kipi* çekimsel bir ifade olarak kabul etmiş (1994: 81), *anlamsal, sözdizimsel* ve *söylem parametleri* ile etkileşimde olması ve artzamanlı gelişmelere dayanması (1994: 239) sebebiyle kipi oldukça zor ve ilginç bir kategori olarak nitelendirmişlerdir.

Kip ve *kiplik* kavramları arasında bir karşıtlık olduğunu savunan ancak geleneksel izahlarda bu iki kavramın bir tutulduğunu ifade eden **Frawley** (2009), *kipliği* "*anlamsal bir fenomen*" olarak tanımlarken *kipi* "*dilbilgisel fenomen*" olarak

[28] "İki öncüllü çıkarım (dolaylı çıkarım): Ortak bir -> orta terimle birbirine bağlanabilen iki -> önermeden (iki önermede ortak bir terimin bulunması ile) yapılan çıkarım. Verilmiş iki önermeden, bu önermelerin içerdiğini içinde bulunduran bir üçüncü önermeyi çıkarma işlemi." (Akarsu, 1975: 161)

tanımlamıştır. Frawley'e göre *biçim-sözdizimsel* bir aygıt olan *kip*, kipsel anlamın çekimsel ifadesidir (2009: 386).

Türkçe kiplik alanyazınında da *kip-kiplik* ayrımına ilişkin görüş bildiren araştırmacılar mevcuttur. Söz konusu araştırmalarda *kip* tanımı yapılırken *eylem kategorisi* ve *biçim-sözdizimsel işaretleyiciler* belirleyici unsur olmuştur. Araştırmacıların büyük bir çoğunluğu genel kabule uyarak *kipi*, kipliğin dilbilgiselleşmiş biçimi olarak nitelendirmişlerdir (Deniz Yılmaz, 2004; Aslan Demir, 2007, 2008; Erk Emeksiz, 2008; Çürük, 2010; Sargın, 2014).

Bazı çalışmalarda ise *kip* ayrıca *eylem zamanı* ve *kişi kategorileri* ile ilişkilendirilmiştir. **Karademir** (2012) *kip* ve *kiplik* ayrımı yaparken *kipte* altı şahsın (ben, sen, o, biz, siz, onlar) varlığından söz ederek *kiplikte* eylemleri tasarlayan veya bildiren yalnızca bir kişinin ön planda olduğunu dile getirmiştir (2012: 2102). Benzer görüşe sahip olan **Kadiu** (2012) da *kipin* varlığını sadece zaman ekleri ile ortaya koyduğunu dile getirmiş ve bu kategoriyi "*şekil+zaman kavramlarının birleşiği*" olarak tanımlamıştır (2012: 1564).

Tüm bu görüşlerden farklı olarak **Kocaman** (1981), *kiplerin* belirli biçimbirimlere atfedilmesinin *kiplik* kavramını tamamıyla yapısal biçimde görmek anlamına geldiğini ifade etmiş ve yalnızca biçimsel açıdan kiplik kavramının incelenmesinin dilsel bütünlüğü bozabileceği üzerinde durarak *kip* kavramını anlamsal çerçeve içinde ele almıştır (1981: 85).

Kipi biçimsel, *kipliği* ise anlamsal düzlemde tanımlamayı tercih eden araştırmacılardan başka bu kavramı *sözce* terimi ile ilişkilendirerek *edimsel* düzlemde tanımlayanlar araştırmacılar da mevcuttur. **Van Der Auwera ve Plungian** (1998) kipleri *kipsel alandan (modal domain)* ayrı tutarak *edimsöz* alanında yer alan sözce tipleri olarak değerlendirmektedirler. **Van Der Auwera ve Plungian'a** göre kipler dilde yer alan *bildirim*, *soru*, *buyrum*, *istek* gibi ana sözce tiplerinin dökümüdür. Bu görüşe göre kipler ayrıca *gerçeklik-gerçekdışılık (realis-irrealis)*, *bildirme* ve *istek* arasında yer alan karşıtlıkları da kapsama alanına almaktadır (Nuyts, 2005: 8).

Kip ve kiplik terimlerinin tanımlanmasında araştırmacıların farklı temayüller göstermesi söz konusu kavramların hangi düzlemde değerlendirildiği ile ilgilidir. Bu noktada var olan temayüller içinde *kipliğin* anlamsal, *kipin* ise biçimsel düzlemde

değerlendirilmesi gerektiğinin doğru bir yaklaşım olacağı öngörülmektedir. Çünkü *kip* ve *kiplik* kavramlarının birbirinden farkı, onların bu iki temsil düzleminden ileri gelmektedir. Dil dışı bağlamdan tümüyle bağımsız ve soyut bir anlambilimsel düzlemde (Turan, 2011: 93) temsil edilen **kiplik, konuşucunun önermedeki olay ya da durum karşısındaki öznel yaklaşımını ifade eden anlamsal bir fenomen** iken kip, özne ve yüklemden oluşan soyut bir biçimsel düzlemde (a.g.e. :93) temsil edilen ve **konuşucunun tümcedeki olay ya da durum karşısındaki öznel yaklaşımını ifade eden dilbilgisel bir fenomendir.**

1.3.2. Eylem Zamanı (Tense), Görünüş (Aspect) ve Kip (Mood)

Evrensel zamandan[29] farklı olarak dilbilgisel zaman yani *eylem zamanı,* "*eylemin gösterdiği iş, oluş ve durumun gerçekleşme dönemini dilbilgisel olarak belirleyen*" bir kategoridir (İmer vd., 2011: 280). Diğer taraftan *görünüş*, "*eylemin gösterdiği iş veya oluştaki süremin iç düzenlemesini ve sürekliliğini belirleyen*" bir başka eylem kategorisidir (a.g.e.: 142). *Eylem zamanı* olayın zamanı ile ilgili iken *görünüş* olayın doğası ile ilgilenmektedir (Palmer, 2001: 1).

Görünüş, *eylem zamanı* ve *kılınış* (manner of action) ile birlikte işleyen ancak bu beraberliğinin yanı sıra onlardan tamamen farklı işlevler gören bir kategoridir. **Aslan Demir**, *görünüşü* "*ne zaman ne de kılınıştır*" tanımı ile ifade ederken, (a) *görünüş* ve (b) *kılınış* arasındaki ayrımı, (a) nın (b) üzerinde işlem yaparak (b)'yi belirli bakış açısı ile görünür yapması şeklinde açıklamaktadır (2014: 11-13). **Karademir** (2012) ise *görünüşü* konuşucunun *"eylemin zamanına öznel bakışı"* olarak nitelendirmiştir. **Karademir'e** göre *kip,* konuşucunun eylemin gerçekleşme ya da gerçekleşmeme tarzını yansıtırken *görünüş*, konuşucunun eylemin zamanı ya da süreci ile ilgili tutumunu yansıtmaktadır (2012: 2102).

[29] "[İng. time] Felsefe kavramı olarak: oluş, gelip geçiş, değişme ve süreklilik biçimi; dönüşü olmayan bir doğrultuda birbiri ardından gitme. Zaman, sürüp giden doğru bir çizgi olarak düşünülebilir; geriye doğru sonsuza değin uzanır (geçmiş), aynı zamanda ileriye doğru (geleceğe) akıp gider. Nesnel (objektif) zaman: Ölçülebilen zaman, ama kendi içinde değil, cisimlerin içedimiyle ölçülebilir. Uzaydaki içedimlerin sıralanması, zamanın da zaman kesimlerine bölünmesini sağlar. Modern fizik nesnel zamanın olmadığını ileri sürer. bk. görellik kuramı. Öznel zaman: Zaman bilincine dayanır, yaşantılara bağlıdır; nesnel olarak ölçülemez; duruma göre, yaşanılan zaman kısa ya da uzun görünebilir." (Akarsu, 1975: 191)

Eylem zamanı, *görünüş* ve *kip* kategorilerinin kimi yerde örtüşmesinin nedeni kullanmış oldukları ortak işaretleyicilerdir. **Aksu Koç'a** (1986) göre neredeyse tüm diller zamansal ilişkileri ifade etmek için hem dilbilgisel hem de sözlüksel zaman işaretleyicilerini kullanıma sunmaktadır (1986: 248). Dillerin bu eğilimi eylem üzerinde çalışan söz konusu üç kategorinin doğal bir biçimde etkileşimde olmasına sebep olmaktadır. Bu etkileşimden hareketle alanyazınında mevcut kategoriler **TAM** (time-aspect-mood) terim dizilimi ile ele alınmaktadır. Ancak *görünüş* ve *eylem zamanından* tamamen farklı olan *kipin* **TAM** dizilimi ile ele alınması, araştırmalarda söz konusu kategorilerin belirsiz biçimde nitelendirilmesi ve birbirinden keskin çizgiler ile ayrılmaması sorun teşkil etmektedir. **Nuyts** (2005), *eylem zamanı*, *görünüş* ve *kip* terimlerinin **TAM** etiketi ile bir arada kullanılmasının yanıltıcı olabileceğini dile getirerek *kipin eylem zamanı* ve *görünüşten* daha yüksek bir seviyede olduğunu ileri sürmüştür (2005: 1).

Diğer dünya dillerinde olduğu gibi Türkçenin de *kip, eylem zamanı* ve *görünüş* işaretleyicilerinin ortak kullanımı (Aksu Koç, 2000: 16) sebebiyle araştırmacılar bu kategorilerin farklılığını ortaya koymakta kimi zaman güçlük çekebilmektedirler. Oysa biçimbilimde *eylem zamanı*, *görünüş* ve *kip* kategorileri esasen birbirinden tamamen farklı kategorilerdir (Günay, 2014: 354). Bir üst kategori olarak olayları/eylemleri tanımlayan, önermelerin durumları ile ilgili olan *kiplik*; olayın/eylemin karakteristik bir özelliğini işaret etmediği için *eylem zamanı* ve *görünüşten* ayrılmaktadır (Palmer, 2001: 1).

Tümce düzeyinde aynı işaretçileri kullanarak görev yapan ve dolayısıyla birbirleri ile dilbilgisel bakımdan etkileşim halinde olan *eylem zamanı*, *görünüş* ve *kipin* bir arada değerlendirilmesinin doğru bir yaklaşım olmadığını söylemek mümkündür. Çünkü önerme düzeyinde *kiplik*, tümce düzeyinde de *kip*, Palmer'ın da belirttiği üzere (2001: 1) eylemin gerçekleşmesine dair bir özellikten ziyade önerme veya tümcedeki olay/durum karşısındaki öznel tutumları ifade eden sırasıyla anlamsal ve dilbilgisel fenomenlerdir.

2. BÖLÜM

KİPLİK TÜRLERİ

2.1. ÖNERME KİPLİĞİ (PROPOSITIONAL MODALITY)

Doğru ya da yanlış olabilen tümceler olarak tanımlanan önermeler, mantıkta kuruluşları, kiplikleri ve bağıntıları bakımından sınıflara ayrılmaktadır (Çüçen, 2013: 73). Bu sınıflandırma içinde yer alan *kipsel önermeler* (modal sentence) özne ve yüklem arasındaki ilişkiye dair iddia edilenlerin niteliği ve dayanağı hakkında bilgi veren bir önerme türüdür [30] (Cevizci, 2010: 943-944).

Dilbilimde ise "*yüklem ile yüklemin içerdiği olgu ya da durumun etkisini belirleyen birimleri içeren anlam birimi*" (İmer vd., 2011: 203) olan önermeler, kiplik araştırmaları için oldukça önem arz etmektedir. Çünkü kiplik, "*önermenin konuşucu tarafından yorumunu ya da konuşucunun önermeye yönelik tutumunu aktaran*" anlamsal bir kategoridir (Corcu, 2005).

Mantıktaki kabulden farklı olarak dilbilimde *kiplik*, önermenin gerçeklik/doğruluk değerini göstermenin aksine önermenin doğruluğu hakkında konuşucunun *iddia etme (assert)* kapasitesini göstermektedir (Ruhi vd., 1997). Dil dünyasında söz konusu önermeler hem doğru hem de yanlış değerini alabilmektedir. Bu tür önermeler (*olgusal*)[31] farklı durumlar ve kişiler için farklı olası dünyalarda geçerli olabilmektedir (Çürük, 2010). **Bybee vd.**[32] (1994) dilbilimde kipliğin mantıktaki gibi önermenin gerçeklik değeri ile değil konuşucunun tercihi ile ilgili olduğunu ifade etmektedirler (1994: 239-240).

Frawley (2009), önerme kipliğini *gösterimsel merkez* (deictic center), *yön* (direction) ve *uzaklık* (remoteness) kavramları üzerinden tanımlamaktadır. Önerme kipliğinde gösterim merkezi -*bilgi kaynağı* (source of information)- konuşucunun *kendisi* (self) ya da *bir başkası* (other) olabilir. Önerme kipliği, konuşucunun kendisini ya da bir başkasındaki bilgi kaynağını kullanarak önermenin ifade ettiği yer

[30] Ayrıntılı açıklamalar çalışmamızın "Kipsel Mantık" bölümünde yer almaktadır.

[31] "Oluntusallık ve olgusallık bir dil dünyasında var olan bir önermenin dış dünyayla olan bağının iki farklı tanımlanma biçimidir. Oluntusal bir önermede bu iki dünyanın birbiriyle örtüşmesi söz konusudur. Önermenin tek bir doğruluk değeri vardır. Oluntusal bir önermenin doğruluk değeri dış dünyayla önerme karşılaştırılarak bulunur. Oluntusal bir önerme sadece tek bir yer, tek bir zaman ve tikel bir özne için doğru ya da yanlış değeri alır. Buna karşın olgusal bir önermede durum farklıdır. Olgusal önermede geçerli olan tek dünya dil dünyasıdır." (Çürük, 2010)

[32] Bybee vd. (1994) önerme kipliği yerine *bilgi kipliği* terimini kullanmayı tercih etmişlerdir.

ve zamanla ilgili bilgilerin doğruluk değerinin belirlenmesidir (2009: 421). Söz konusu doğruluk dereceleri konuşucunun gönderim dünyası ile ifade edilen dünyadaki gerçeklerin örtüşmesine olan inancını sezdirmektedir (Corcu, 2005). Örneğin *John gidebilir* (John may go) tümcesinde konuşucu, *gerçek dünya* (the present) ve *gerçek olmayan dünya* (going) arasındaki bir mesafeden bahseder. *John gidebilirdi* (John might go) tümcesi de aynı dilbilgisel noktaları kodlar fakat bu tümce gerçek ile gerçek olmayan dünya arasındaki ayrımın derecesinde bir değişiklik meydana getirmektedir. İkinci tümcede konuşucu gerçek olmayan bir durumu ifade ederek taahhütünü bilgisel biçimde ortadan kaldırmaktadır (Frawley, 2009: 387).

Daha önce kiplik kavramını *bilgi*, *yükümlülük* ve *içedim kipliği* başlıkları altında ele alan **Palmer** (1986), çalışmasının bir başka baskısında (2001) *önerme* ve *eylem kipliği* sınıflandırmasını tercih etmiştir. Palmer için *önerme kipliği* terimi bilgi kipliği ve kanıtsal kipliği kapsadığı için bir *örtü terim* mahiyetindedir. Çünkü bilgi kipliği ve kanıtsal kiplik doğrudan olayları tanımlayan önermelerin durumları ile ilgilidir (Palmer, 2001: 1; Özmen Veld, 2006).

2.1.1. Bilgi Kipliği (Epistemic Modality)

Tanımı diğer kiplik türlerine göre daha ihtilafsız olan ve bütünüyle önermeyi odağına alan *bilgi kipliğinin*[33] (Nuyts, 2005: 6) doğasında *taahhütün* derecesini ifade etmek vardır. Yani konuşucu önermenin doğruluğunu üstlenmeye gönüllüdür. *Eylem kipliği*[34] ise *doğruluktan (truth)* ziyade bağlamda yer alan *sözcenin* çeşitli fonksiyonları ile ilgilidir. Örneğin, buyrum kipliği *bildirimden* daha farklı bir işleve sahipken (Bybee vd., 1994: 239-240) bilgi kipliği, sadece bildirmeye başvurur ve konuşucunun önermenin doğruluğunu taahhüt ettiği kapsamı bizlere işaret eder. Bu alanda işaretlenmemiş bir durum, önermenin doğruluğuna dair mevcut taahhüttür ve bilgi kipliğinin işaretleyicileri, konuşucu tarafından önermenin doğruluğu hakkında verilen mevcut taahhütten daha az şeyi işaretlemektedir (1994: 179; Bybee ve Fleischman, 1995: 4).

[33] Bilgi (knowledge) 1. Genel olarak öznenin amaçlı yönelimi sonucunda özneyle nesne arasında kurulan ilişkinin ürünü olan şey. Öğrenilen şey. 2. Bir şeyin ayırdına ya da bilincine varma. Bir şeyle aktüel deneyim yoluyla yakınlık ya da tanışıklık. (Cevizci, 2010: 236)

[34] Bybee, Perkins ve Pagliuca (1994) *eylem kipliği* yerine *kılıcı odaklı kiplik* (agent oriented modality) terimini tercih etmektedirler.

Bilgi kipliğine *referans* ve *ifade edilen dünya* açısından bakan **Frawley** (2009), bu kiplik türünü bahsi geçen iki dünyanın çakışması olarak tanımlamakta ve *bilgi kipliği* terimini bir *örtü terim* olarak nitelendirmektedir. Çünkü söz konusu terim *olasılık*, *gereklilik*, *çıkarım, inanç* (belief), *bildirim* (report), *söylenti* (hearsay), *yargı* (conclusion), *kanı* (opinion), *taahhüt, kurgu* (speculation), *alıntı* (quatation), *şüphe* (doubt), *kanıt* (evidence) ve *kesinlik* kavramlarını içermektedir (2009: 406-407). **Frawley'e** göre eylem kipliği *başka yerleşik* (other-situated) ve *hedef odaklı* (goal-oriented) iken bilgi kipliği *konuşucu yerleşik* (speaker-oriented) ve *kaynak odaklıdır* (source-oriented). Esasen aynı düzlemde olan bu iki kiplik türünden *eylem kipliği* eylemlere başvururken *bilgi kipliği* bilgiye başvurmaktadır (2009: 425-427).

Eylem ve bilgi kipliğinin farkına psikolojik bir açıdan bakan **Larreya** (2009: 11) ise bu anlamsal kategorilerin insanın zihinsel aktivitelerinin iki farklı alanına ait olduğunu ifade etmektedir: Etki/eylem alanı ve bilgi alanı. Söz konusu bu ayrım psikolojinin iki önemli alanına tekabül etmektedir: bilişsel ve algısal psikoloji. Dillerde bu iki alanın karşıtlığı biçimsel ve sözdizimsel alanlarda gözlemlenebilmektedir.

Larreya'nın (2009) sözünü ettiği etki/eylem alanı ve bilgi alanı ayrımından yola çıkarak **Palmer'ın** (1986) önceleri *bilgi*, *yükümlülük* ve *içedim* şeklinde yaptığı kiplik sınıflandırmasını daha sonradan (2001) *önerme* ve *eylem kipliği* şeklinde değiştirme fikri oldukça makul görünmektedir. **Palmer** (2013: 50-51) için *bilgi kipliği*, sözdizimsel ve anlamsal bakımdan diğer kiplik türleri ile farkı açıkça ortaya konan, iç bütünlüğü sağlaması ve düzenli olması bakımından baş edilmesi en kolay kiplik türüdür.

2.1.1.1. Kurgusal, Çıkarımsal ve Varsayımsal Kiplik (Speculative, Deductive and Assumptive)

Tümce tiplerini Lyons'ın (1977) terminolojisinden yola çıkarak *bildirici* (declarative), *soru* (interrogative) ve *emredici* olarak belirleyen **Palmer** (1986), kip ve kiplik açısından bu terminolojinin sorunlarından bahsederken söz konusu terimlerin genelde tipolojik kategoriler için kullanıldığını ifade etmekte ve *declarative*, *interrogative*, *imperative*, *quotative*, *speculative*, *deductive* gibi

terimlerin esasında *yargı* terimine karşılık olarak türetilen Latince kaynaklı karşılıklar olduğunu dile getirmektedir. Bu kavramların hepsi konuşucunun ifade ettiği önermenin doğruluğunu taahhüt etmesi ya da etmemesi durumunda kullanılmaktadır (1986: 25-26).

Yargılar, konuşucunun *taahhütüne* olan güven derecesine göre sınıflandırılmaktadır. Bu sınıflandırma da iki alt kategoriyi beraberinde getirmektedir: *Bilgisel gereklilik* (epistemic necessity) ve *bilgisel olasılık* (epistemic possibility). Yargıların aksine kanıtsal kiplik, doğrudan konuşucunun doğrulanan iddiasını bildirmektedir (Frawley, 2009: 410). Kanıtsal ve bilgi kipliği arasındaki fark da bu ayrımdan ileri gelmektedir.

Palmer, *Mood and Modality* adlı çalışmasının (2001) tarihli baskısında çalışmanın (1986) tarihli ilk baskısından farklı olarak *kurgusal*, *çıkarımsal* ve *varsayımsal*[35] olarak adlandırdığı üç yargı türü belirlemiştir[36]. *Kurgusal* yargı belirsizliği, *çıkarımsal* olanlar gözlemlenebilir kanıtlardan yola çıkarak çıkarım yapmayı ifade ederken, *varsayımsal* yargı genel olarak bilinenlerden çıkarım yapmaya dayanmaktadır. Bu yargılar, İngilizcede *may*, *must* ve *will* kipselleri ile karşılanmaktadır. (a) *John may be in his office* (b) *John must be in his office* (c) *John'll be in his office* yargılarının ilki konuşucunun John'un ofisinde olup olmadığı hakkında belirsizliğini ifade ederken, ikincisinde konuşucu John'un ofiste olması hakkında sağlam bir yargıda bulunmaktadır. **Palmer'a** göre bunun sebebi ofisteki ışıkların açık olması ya da John'un evde olmaması delillerinden kaynaklanmış olabilir. Üçüncü tümcede ise konuşucu, John hakkında yargıya varırken genel olarak bilinen bilgilerden yola çıkarak (işe her zaman sabah 8'de başlaması ya da işkolik olması gibi) mantığa uygun bir sonuca varmıştır. **Palmer** ayrıca söz konusu işaretleyicilerin (kipsellerin) geçmiş zaman biçimlerinin yargı ifade etmediğine

[35] Bybee vd. (1994); Bybee ve Fleischman (1995), Bybee (1995); Bernd (1995) ve Ziegeler (2006) *varsayımsal* terimi için *assumptive* yerine *hypothetical* terimini tercih etmişlerdir.

[36] Felsefede eylem alanına geçmeyen, sadece bilmek ve açıklamak amacını güden düşünce olarak tanımlanan *kurgusal* (speculative) *kuramsal* (theoretical) terimi ile eş anlamlıdır (Hançerlioğlu, 1976: 345). Tümelden tikeli ve genelden özeli çıkaran uslamlama yöntemi olarak tümdengelimli-tümdengelimsel terimi ile karşılanan *deductive* kavramı ise doğru olan ya da doğru olduğu iddia edilen önermelerden zorunlu olarak yeni önerme türetme şeklinde tanımlanmaktadır (1976: 397). Çıkarımsaldan farklı olarak varsayımsal terimi felsefede koşula bağlılık anlamına gelmektedir. Varsayım bilimsel bir yasayı ortaya çıkarmak için belirli olgular dizisine dayanarak temellendirilmiş sanılardır (1976: 148-149).

dikkat çekmiş ve önermelerin geçmişte yer alabilmelerine karşın kipliğin (yani yargıların) geçmişte yer alamayacağını dile getirmiştir (2001: 33).

Bildirimsel (declarative) yargının diğer yargı türlerinden farkına değinen **Palmer**, (a) *Mary evde* önermesinin *bildirimsel* olması bakımından *gerçeklik* ifade ettiğini söylerken, (b) *Mary evde olmalı/olabilir/olacak* önermelerinin *gerçekdışılık* kipliğini kodladığını dile getirmektedir. Aynı şekilde (a) *Sanırım John ofisind*e (b) *John'u bu sabah ofisinde gördüm* yargılarından ilki *kurgusal* yargıya örnek iken ikincisi *bildirimsel* yargı niteliğindedir. **Palmer**, söz konusu önermeleri kiplik işaretleyicisi barındırmadığı için bilgisel yargı olarak ele almamaktadır. **Palmer** gibi bazı dilbilimciler de bu türden bildirimsel önermeleri kiplik ifade eden önerme olarak kabul etmemektedirler (Bhat, 1999: 65).

2.1.2. Kanıtsal Kiplik (Evidential Modality)

Kişiler arasındaki duygu, düşünce, bilgi, veri ve görüş aktarımını sağlayan ve iletişimin birincil amacı olan bilgi aktarımı işi gerçekleştirilirken konuşucular aynı zamanda bilgi kaynakları ve ilettikleri bilgilerin güvenirliklerine dair "*duygu, inanç ve tutumlarını*" da aktarmaktadırlar. Bilgi aktarırken bilgiye dair kişisel fikirlerin belirtilme ihtiyacına *kanıtlama* (tanıtlama) denilmektedir (Sargın, 2014: 367-368). Türkçe alanyazınında *tanıtsal*[37] terimi ile de karşılanan *kanıtsal kiplik* ise konuşucunun dolaylı ya da dolaysız biçimde elde etmiş olduğu kanıtlara dayanarak yargılarını aktarmasıdır (Özmen Veld, 2006).

Kanıtsallığın ne olduğuna dair temelde iki farklı görüş mevcuttur. Bunlardan ilki *kanıtsallığı* sadece bilgi kaynağı ile ilişkilendirmek iken ikincisi *kanıtsallığı* bilginin güvenirliği ile ilişkilendirerek ele almak olmuştur. İlk görüşe göre *kanıtsallık,* felsefede yer alan *bilgi kuramı* teriminin kapsamına girmektedir. İkinci görüşe göre ise birçok dilde konuşucular, bilgi kaynağını ifade ederken diğer yandan vermiş oldukları bilginin güvenirliğine dair tutumlarını da yansıttıkları için *kanıtsallık, olasılık* ve *varsayım* gibi kategoriler ile iç içe geçmiş durumdadır. Dillerin birçoğunda özellikle de Avrupa dillerinde *kanıtsallık* kategorisi kiplikle örtüştüğü için çoğu araştırmacı *kanıtsallığı* kiplik başlığı altında değerlendirmiştir

[37] Sargın, 2014; Özmen Veld, 2006, Güven, 2015 *tanıtsal* terimini tercih etmektedirler.

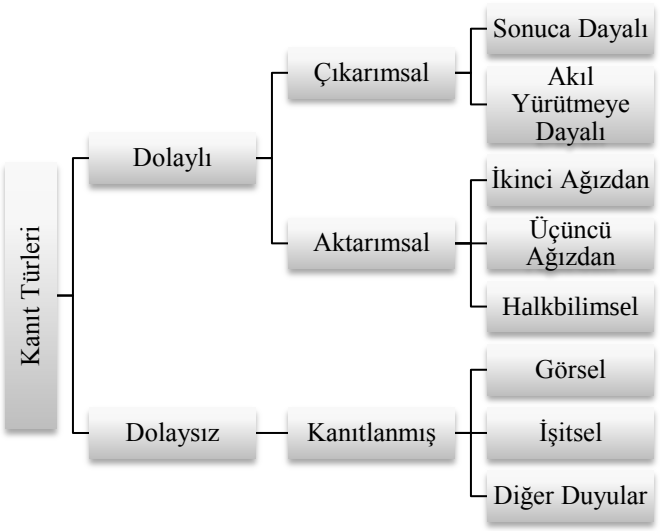
(Palmer, 2001; Papafragou, 2006[38] gibi) (Sargın, 2014: 368-369). *Kanıtsal kipliği* bu şekilde yorumlayan araştırmacılar, önermelerin konuşucu yönelimli betimlemelerini iki düzlemde işaretlenen bir dilbilgisel kategori olarak ele almaktadırlar. Söz konusu düzlemler kanıtın türü (görsel, duyuşsal vb.) ve konuşucunun önermenin doğruluğuna katılımıdır (Özmen Veld, 2006).

Kanıtsallığın ne olduğu sorusu kadar bu kategorinin kiplik başlığı altında nasıl ele alınması gerektiği de tartışmalıdır. Bazı araştırmacılar (Bybee, 1985; Palmer, 1986) *kanıtsallığı* bilgi kipliği başlığı altında değerlendirirken kimi araştırmacılar bilgi ve *kanıtsallık* arasındaki ilişkiyi göz ardı ederek her ikisini farklı bir kategori olarak değerlendirmektedirler (De Haan, 1999; Plungian, 2001). Diğer bir kesim ise *kanıtsallığı* tamamen kiplik sitemi dışında tutmayı tercih etmektedirler (Anderson, 1986; Bybee vd.,1994). **Hengeveld** (1989) ve **Palmer** (2001) gibi araştırmacılar da söz konusu iki kategoriyi kipsel bir *üst kategori* olarak yan yana getirmiş ve bu kategorileri yakından ilişkilendirmişlerdir (Nuyts, 2005: 11; Renztsch, 2013: 130). *Kanıtsal kiplik* ve bilgi kipliği konuşucunun önermeye karşın tutumunu, önermenin doğruluk değerini ve gerçeklik durumunu yansıttığı için söz konusu kiplik türleri **Palmer** (2001) tarafından *önerme kipliği* başlığı altında bilgi kipliği ile aynı düzlemde incelenmiştir (Özmen Veld, 2006).

2.1.2.1. Aktarımsal ve Duyusal Kiplik (Reported and Sensory)

Konuşucunun sözcesinde kullandığı kanıt türü kategorisi olan *kanıtsal kiplikte* (De Haan, 1997: 6) bilginin kaynağı ve bilgi türlerinin ne olduğu sorusu araştırmacılar tarafından farklı biçimlerde cevaplanmaya çalışılmıştır. **Willett** (1988), *A Cross-Linguistic Survey of the Grammaticalization of Evidentiality* adlı çalışmasında 40'a yakın dil üzerinde incelemeler yaparak bilgi kaynaklarını iki temel kısma ayırmıştır: Konuşucunun erişim yolu ile edindiği bilgi ve konuşucunun tanık olduğu bilgi (1988: 57):

[38] Papafragou, A. (2006). "Epistemic Modality and Truth Conditions", *Lingua*, Sayı: 116, ss. 1688-1702.

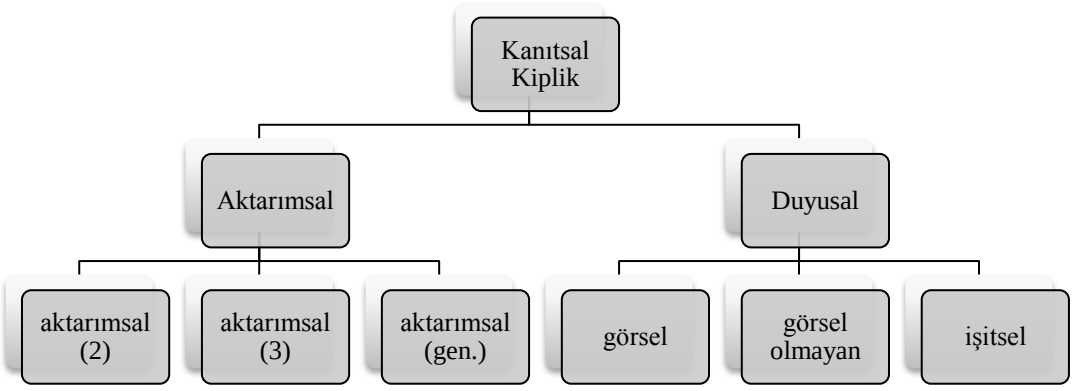

Şekil 11. Willett'nin (1988) Kanıt Türleri Sınıflandırması

Palmer (2001), Willett'nin yapmış olduğu sınıflandırmayı esas alarak dillerde yer alan kanıt türlerini *aktarımsal* ve *duyusal* olmak üzere iki ana kategori üzerine temellendirmiştir. **Palmer'a** göre **Willett'nin** yapmış olduğu sınıflandırma kavramsal bir sınıflandırmadır. Oysa kimi dillerde bu sınıflandırma dışında kalan kanıt türleri de (Tuyucada bulunanlar gibi) mevcuttur (2001: 56-57).

Palmer'a göre iki temel kanıt türünden biri olan *aktarımsal* kanıt, *söylenti* ve *ikinci ağızdan* kanıt (second-hand) gibi terimlerle de karşılanabilmektedir. **Willett'nin** yapmış olduğu *ikinci ağızdan*, *üçüncü ağızdan* ve *halkbilimsel* kanıt alt başlıklarını tam anlamı ile karşılayan bir terim bulmak güçtür. *Alıntı* (quotative), *söylenti* ve *halkbilimsel* (folklore) terimleri kiplik alanyazını ile bağdaşma sorunu yaratacağı için söz konusu alt başlıkları *aktarımsal (2), aktarımsal (3) ve aktarımsal (gen.)*[39] şeklinde ele alan Palmer, duyusal kiplik kategorisini de kendi içinde *görsel*, *görsel olmayan* ve *işitsel* olmak üzere üç alt başlıkta incelemiştir (2001: 22):

[39] *Genel kültür bilgisi (general knowledge).*

Şekil 12. Palmer'ın (2001) Kanıtsal Kiplik Sınıflandırması

2.2. EYLEM KİPLİĞİ (EVENT MODALITY)

Yunanca "*zorlayıcı/bağlayıcı*" anlamına gelen ve genellikle *izin* ve *zorunluluk* kavramları ile birlikte tanımlanan (Frawley, 2009: 421-422) *deontic* (yükümlülük) terimi bugünkü kullanımda bir olayı "*yüklenme/üzerine alma*" konusunda birini/birilerini yasaklama ve birine/birilerine izin verme gibi dayatmalara karşılık gelmektedir (Ziegeler, 2006: 261).

Nuyts'a göre *yükümlülük,* sözcedeki durumların *manevi arzu edilirliğini* (moral desirability) gösteren bir gösterge olarak açıklanabilir. Buradan yola çıkarak **Nuyts**, sosyal ve kişisel ahlakî kriterler ile doğrudan ilişkili olması sebebiyle *maneviyat* (morality) kavramının, etraflıca tanımlanması gerektiğini dile getirmektedir (2005: 4-5).

Kimi zaman *istemli (facultative), dâhilî* ya da eylemin gerçekleşmesi için gerekli koşulların yerine getirilmesi ile ilgili olması bakımından *durum kipliği* olarak da adlandırılan (Erk Emeksiz, 2008: 58-59) *içedim kipliği*[40] ise tümcenin *özne katılımcısına* yüklenen bir kapasite olarak tanımlanmaktadır. Söz konusu özne, tümcede ana eylem ile ifade edilen olayı gerçekleştirebilir niteliktedir. Ancak **Nuyts'a** göre (2005) bu tanım, *içedim* kipliğini *yeterlilik* (ability) ile sınırlandırmaması ve *birinci öznelik* (first argument) katılımcı için *ihtiyaç* (need) ya da *gerekliliği* de gösteriyor olması sebebi ile doğru olmayan bir tanımdır. Ayrıca

[40] Erk Emeksiz (2008) ve Günay (2014) *dynamic* terimi için "*devinim*" karşılığını önerirken Corcu Gül (2005) söz konusu terim için *içedim* karşılığını önermektedir.

içedim kipliği, sınırlı durumlar tarafından belirlenen *yeterlilik/olasılık* ve *ihtiyaç/gereklilik* kavramlarını da içerdiği için söz konusu kategori daha geniş bir çapta incelemeye tabi tutulmalıdır (2005: 2-4).

Kimi araştırmacılar (Coates, 1995; Palmer, 1986 gibi) *kök, yükümlülük* ve *içedim* kiplikleri arasında ayrım yapmayı tercih ederken **Bybee vd.** (1994), söz konusu ayrımların hepsini tek çatı altında birleştirmişler ve yüklemde ifade edilen olayın tamamlanmasında kılıcı üzerindeki dâhilî ve haricî şartların varlığını ifade eden *kılıcı odaklı kiplik* (agent-oriented) terimini tercih etmişlerdir (Ziegeler, 2006: 263). **Bybee ve Fleischman** (1995) ise *içedim* teriminin kiplik mantığı ile sınırlı olduğunu ifade ederek insan dilleri doğasına aykırı olduğu için söz konusu ayrımı yok saymış ve *yeterlilik kipliğini, bilgi kipliği* başlığı altında incelemeyi tercih etmişlerdir. *İçedim* ile *yükümlülük* kipliği arasında ayrım yapan **Denison**[41], *yükümlülük kipliğinin* konuşucu tarafından *edimsel biçimde* (performatively) *izin* ve *yasaklama* yolu ile empoze edilen bir kiplik türü olduğunu dile getirirken, *içedim kipliğinin* edimsel anlam ifade etmediğini öne sürmektedir. **Erk Emeksiz'e** göre (2008: 58-59) bu türden sınıflandırma farklılıkları yeterlilik ve yetenek kavramlarının bazı dilbilimciler bakımından bir görülmesi ya da ayrıştırılması ile ilgilidir.

Palmer (2001) *yükümlülük* ile *içedim kipliğini*, *eylem kipliği* başlığı altında ele almayı tercih etmiştir. **Palmer'a** göre *yükümlülük* ve *içedim*, *eylem kipliğinin* iki ana kategorisidir. İki kiplik türü arasındaki farkı ise *yükümlülük kipliğinde*, *koşullanma (conditioning)* şartlarının haricî olması, *dinamik* kiplikte ise söz konusu şartların dâhilî olması şeklinde açıklamaktadır. Böylelikle *yükümlülük kipliği*, *zorunluluk* ya da *izin verme* ile ilgili iken *içedim kipliği*, *yeterlilik* ve *gönüllülük* (volitive) ile ilişkilidir. **Palmer**, söz konusu ayrımı netleştirmek için *içedim* ve *yükümlülük* anlamları işaretleyebilen *can* kipselini örnek vermiştir: (a) *he can go now* (yükümlülük: ben izin verdim) (b) *he can run a mile in five minutes* (içedim: o yeteneğe sahip) (c) *he can escape* (içedim: kapı kilitli değil) (2001: 9-10).

Eylem kipliğinin iki alt kategorisi olan *içedim* ve *yükümlülük kipliği* gerçekleşmemiş ancak gerçekleşme potansiyeline sahip olayları işaret etmektedir. *Yükümlülük kipliği* genel olarak bir otoriteye bağlı iken *içedim kipliği* öznenin istek ve yeterlilikleri ile ilgilidir (Palmer, 2001: 70).

[41] Denison, D. (1992). "Counterfactual may have", *Internal and External Factors in Syntactic Change*, Mouton de Gruyter, Amsterdam-Philadelphia, ss. 79-100.

2.2.1. Yükümlülük Kipliği (Deontic Modality)

İzin ve zorunluluk gibi eylemlerin sorumlu kişiler tarafından yerine getirilmesi ile ilgili olan ve aynı zamanda sosyal işlev yüklenen *yükümlülük kipliğinin* (Salkie, 2009: 82; Bybee ve Fleischman, 1995: 4) iki tipolojik kategorisi *izin* ve *zorunluluktur* (Palmer, 2001: 9-10).

Yükümlülük kipliği esasen *edimseldir*. Konuşucu, söz konusu kipselleri/kiplik işaretleyicilerini kullanarak izin verebilir (*may*, *can*) zorunluluk yükleyebilir (*must*) ya da bir eylemi yapmaya söz verebilir (*shall*). Doğaları gereği *edimseller* konuşma anında gerçekleştikleri için geçmişte yer alamazlar, geleceği refere ederler (Frawley, 2009: 424; Palmer, 2001: 10). Yükümlülük kipliğini Searle'ün *yönlendirici (directive)* olarak adlandırdığı edimsel kategori ile bağdaştırmak mümkündür (Palmer, 2013: 8).

2.2.1.1. İzin Kipliği (Permissive)

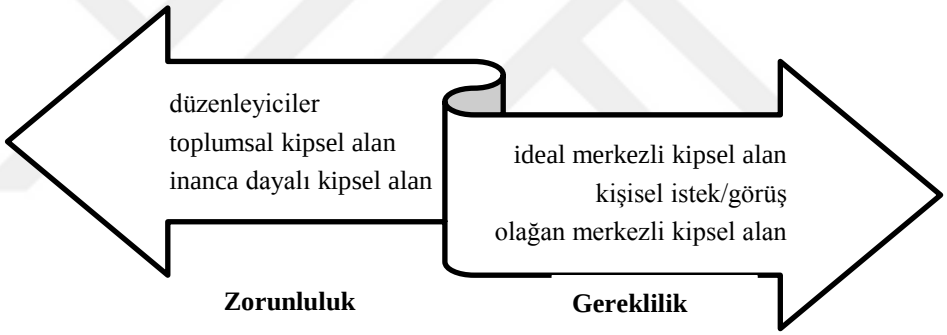
Sezgisel olarak zorunluluğun zayıf bir versiyonu olarak görülen *izin* kategorisi (Frawley, 2009: 422), *zorunluluk*, *istek* (volition) gibi anlam alanları ile ilişkilidir (Nuyts, 2005: 9).

Bybee vd. (1994), *izin* kategorisinin kök olasılık anlamından meydana geldiğini ve kök olasılıkla ifade edilen genel şartların hem fiziksel hem de sosyal şartları içerdiğini dile getirmişlerdir. Yani kök olasılık[42] anlamı doğrudan sosyal *izin* anlamı da içerebilmektedir (1994: 193-194). *Olasılık* ve *izin* kavramları için aynı kipsel/kiplik işaretleyicilerinin kullanılıyor oluşu onların geleneksel kipsel mantığın merkez kavramları olması sebebiyledir. Bu bakımdan *yükümlülük* anlamı veren *izin*, olasılık anlamı da işaretleyebilmektedir (Palmer, 2001: 89).

[42] Güven, -{Abil-} ve -{mA} olumsuzluk işaretleyicilerini Türkçede *yeterlilik, izin* ve *olasılık* gibi farklı kiplik ifadelerini karşılayan işaretleyiciler olarak ele almıştır (Çürük, 2010).

2.2.1.2. Zorunluluk-Gereklilik Kipliği (Obligative)

Zorunluluk, kılıcıyı yüklemle ilgili eylemi yerine getirmeye zorlamaya yönelik güçlü ya da zayıf olabilen haricî sosyal şartların varlığı iken *gereklilik,* dâhilî fiziksel şartların varlığıdır (Bybee vd., 1994: 177). *Gereklilik,* zorunluluğa nazaran daha az yaptırım gücüne sahip olan kiplik türüdür. Ayrıca söz konusu anlam alanları gösterim yapısı (*uzaklık kavramı*) bakımından da farklılık arz etmektedir. *Zorunluluk,* güçlü bir yaptırım karşılığı olan kipsel alanda tanımlanarak gösterim ile anlatım dünyası arasındaki uzaklığı yakın değeri ile kapatmaktadır. "*Yasa, kanun, otorite sahibinin getirdiği zorunluluk, dinî kural*"lar gibi yaptırımlı alanlarda yer alan *zorunluluğa* karşın *gereklilik*[43] "*ideal-merkezli, olağan-merkezli, kişisel inanç ve görüş, istek*" gibi yaptırımı daha düşük olan alanlarda yer almaktadır (Corcu, 2005; Corcu Gül, 2006: 109):

Şekil 13. Zorunluluk ve Gereklilik Ekseninde Kipsel Alan Sınıflandırması (Corcu Gül, 2006)

Bybee vd. (1994) *zorunluluğu*, *konuşucu odaklı kiplik* türü olarak ele alırken *gerekliliği*, *kılıcı odaklı kiplik* türü olarak tanımlamaktadırlar. Bu fark söz konusu kiplik türlerinin edimsöz değerlerinden kaynaklanmaktadır. **Palmer** (2001), böyle bir ayrıma gitmeyerek *zorunluluk* ve *gerekliliği* aynı kiplik türü olarak tanımlamıştır. Ancak **Corcu'ya** (2005) göre bu iki kavram, farklı işaretleyicilerle kodlanması bakımından birbirlerinden ayrışmaktadır. **Corcu**, *güçlü zorunluluk* (obligation, strong necessity) için *zorunluluk* terimini tercih ederken *zayıf zorunluluk* (weak necessity) için *gereklilik* terimini tercih etmektedir (Corcu Gül, 2006: 109).

[43] Larreya *zorunluluk-gereklilik* kategorisini *dışsal (external) ve içsel (internal) istem* olmak üzere ikiye ayırmayı tercih etmektedir. Örneğin John durmak zorunda, dev bir kar yığını yolu kapatmış tümcesinde *had to* kipseli fiziksel bir gereklilik anlamı vermektedir. John'un durma eylemini gerçekleştirmesi kendi iradesine bağlı ise içsel, dış etmenlere bağlı ise dışsal istem mevcuttur (Larreya, 2009: 18).

Zorunluluk bildiren bir eylem yerine getirilmedi ise ciddi yaptırımlar uygulanırken, *gereklilik* bildirenlerin yapılmaması çok ciddi sonuçlar doğurmamaktadır[44] (Bybee vd., 1994: 186).

Palmer (2001), *yükümlülük* konusunu ele alırken yükümleyici sözcelerden bahseder. Yükümleyiciler "*konuşucunun gelecekte bir işi yapmak ya da yapmamak üzere bir yükümlülük üstlenmesi*"ni ifade eden sözcelerdir (Turan, 2011: 112). **Palmer'a** göre konuşucunun olayın/eylemin gerçekleşeceği garantisini verdiği bu sözceler İngilizcede *shall* kipseli ile karşılanmaktadır. Çoğu dilde yükümleyici kategorisi için özel bir dilbilgisel yapı mevcut değildir (Palmer, 2001: 72-73).

2.2.1.3. Buyrum Kipliği (Imperative)

Yükümleyiciler gibi *buyrum kipliği (imperative)* de bir eylemin yapılmasını mecbur etmek için dışsal zorunluluğu ifade etmesi bakımından *yükümlülük kipliği* ile yakından ilişkilidir. Ancak aynı zamanda söz konusu kategoriler arasında farklılıklar da mevcuttur. *Yükümlülük,* benzer amaç için dolaylı şekilde kullanılırken *buyrum,* konuşucunun dinleyiciye bir şeyi yaptırması amacı ile doğrudan söylenen bir *sözeylem* gibidir. *Buyrumlar*, *düz tümce* (statement) iken *buyurmalar* (command) düz tümce değillerdir. Kimi dillerde *buyrum* ve *yükümlülük* farklı sistemlere sahip olmalarına rağmen aynı paradigma içinde yer alabilmektedir (Bhat, 1999: 82-83). **Palmer'a** göre *buyrum* ve *yumuşatıcı kip* (jussive) sadece emir vermede kullanılmaz. Bu tür sözceler izin verme ya da tavsiye verme gibi anlamları da ifade edebilmektedirler: *içeri girin*, *endişelenme* gibi.

Lyons (1977), *buyrumun* sadece ikinci kişilerle sınırlandırıldığını ve birinci ve üçüncü şahıslarda bu kiplik anlamının yer almadığını dile getirmiştir. Palmer'a göre bu terminolojik bir problemdir çünkü birinci ve üçüncü şahıs için verilen emirler için *yumuşatıcı* terimi kullanılmaktadır. **Bybee** ise (1985: 171) söz konusu

[44] İngilizcede güçlü zorunluluk anlamı *have to* ve *must* kipselleri ile verilirken gereklilik ifade etmek için *should* kipseli kullanılmaktadır (Bybee vd., 1994: 186). Türkçede ise gereklilik ve zorunluluk anlamı öncelikli olarak *-{mAlI}* biçimbirimi ile verilmektedir. Bunun yanında *gerek, zorunda, zorunlu, mecbur* ve *şart* gibi kiplik belirteçleri ile işaretlenmektedir (Corcu Gül, 2006: 102).

kategoriler için *optative* terimini önermektedir. Ancak **Palmer** (2001: 81), bu terimin Klasik Yunancada bulunan *optative* terimi ile karıştırılabileceğini ifade ederek ikinci kişi dışındaki kişi kategorileri için *yumuşatıcı kip*[45] terimini kullanmayı uygun bulmuştur (2001: 83).

Türkçe alanyazınında ise (Ercilasun, 1995; Doğan, 1996; Türkyılmaz, 1999; Sarıçoban ve Hişmanoğlu, 2004; Aslan Demir, 2008; Aslan, 2009; Usta, 2014; Karademir, 2012; Manap, 2014; Usta, 2016) *buyrum* ile *gönüllülük-istek, dilek, gereklilik* kavramları iç içe geçmiş durumdadır ancak **Palmer'a** göre *buyrum* ve *yumuşatıcı kip* ile diğer kategoriler arasında bir ayrım söz konusudur (2001: 4-5). **Doğan** (1996: 255), alanyazındaki bu çeşitliliğin sebebini *buyrum* tümcelerinin farklı işlevlerle de kullanılması olarak açıklamaktadır. **Usta** (2016: 322-323) ise bir ifadenin *buyrum* olabilmesi için buyrumu alan ve veren kişilerin varlığından başka istek, buyrum gücü, eylem-buyrum uyumu ve buyrum-fayda ilişkisi gibi bileşenlerin de var olması gerektiğini ifade etmektedir.

2.2.2. İçedim Kipliği (Dynamic Modality)

Aslan Demir'in "*isteklerin, niyetlerin ve yeterliliğin ifadesiyle ilgilenen kiplik*" şeklinde tanımlamış olduğu *içedim kipliği*, araştırmacılar arasında kapsam bakımından tartışmalı bir kiplik türü konumundadır (Nuyts, 2005: 2).

Bir eylemin yerine getirilmesi için gerekli koşulların sağlanması ile ilgili olması nedeniyle *durumsal kiplik (situational)* olarak da adlandırılan *içedim kipliği* terimi **Von Wright** (1951) tarafından önerilmiştir. Von Wright, fiziksel olasılığı, bilgi ve yükümlülük kipliğinden farklı bir kategori olarak görmüştür (Erk Emeksiz, 2008: 58-59). **Coates** de (1983) yeterlilik ve yetenek kategorilerini *kök kiplik* başlığı altında incelemiştir. **Bybee ve Fleischman** ise (1995) bir eylemin yerine getirilmesi ile ilgili tüm kiplik türlerini *kılıcı odaklı kiplik* terimi altında birleştirmişlerdir. **Van Der Auwera ve Plungian** (1998), *içedim kipliğini iç katılımcılı* kiplik içinde değerlendirmişlerdir (Nuyts, 2005: 7). *İçedim kipliğinin* kiplik mantığı ile sınırlı bir kavram olduğunu iddia ederek yeterliliği bilgi kipliği başlığı altında ele alan

[45] Terimin Türkçe karşılığı Kocaman'dan alınmıştır (1990: 174)

araştırmacılar da mevcuttur (Erk Emeksiz, 2008: 58-59). *İçedim kipliğini* yükümlülük kipliğinden ayıran bir diğer araştırmacı olan **Denison**[46] yükümlülük kipliğinin edimsel gücü olduğunu söylerken *içedim kipliğinde edimsel anlamın* (performative sense) olmadığını vurgulamaktadır (Ziegeler, 2006: 262-263).

Diğer araştırmacılardan farklı olarak **Salkie** (2009: 81-82) *"kipliğin özü bir grup mümkün dünyalara tümce anlamının geçerliliğinin göreleştirilmesi"* ölçütünden yola çıkarak *içedim kipliğini* bir kiplik türü olarak değerlendirmemiş, *can* ve *will* gibi *içedim* işaretleyicilerinin öznenin irade ve yeterliliği ile ilişkili olması ve konuşucunun öznelliğini belirtmemesi sebebi ile söz konusu iki işaretleyicinin kipsel eylem olmadığı ileri sürmüştür (Ziegeler, 2006: 262).

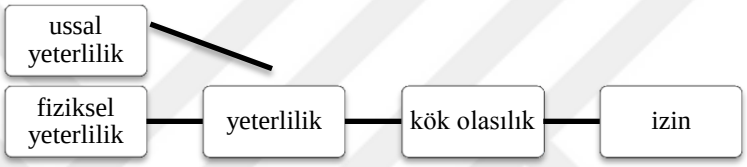
Goossens'in *istemli (facultative)* ve **Hengeveld'in** *içsel kiplik* olarak adlandırdığı ancak **Palmer'ın** (2001) *içedim kipliği* olarak adlandırmayı tercih ettiği bu kiplik, tümcenin *özne-katılımcısına* (subject-participant) yüklenen bir kapasitedir. Ancak **Nuyts'a** (2005) göre bu tanımda gözden geçirilmesi gereken üç husus bulunmaktadır. Bunlardan ilki yüklemin *birinci özneliğinin* (first argument) ya da *katılımcının* (genelde kılıcı) denetimi açısından dinamik kipliği tanımlamanın gerekliliği, ikincisi *içedim* kategorisinin sadece yeterlilik ile sınırlandırılmaması gerektiği, üçüncüsü ise söz konusu kategorinin kapasite/yeterlilik/ihtimal ve ihtiyaçları da içermesi gerektiğidir. **Nuyts,** bu hususlara dayanarak *içedim kipliğinin* çok daha geniş bir çapta incelenmesi gerektiğini dile getirmektedir (2005: 2-4).

Bybee'nin (1995: 6) eylem kipliğini konuşucu ve kılıcı yöneltimli olarak ayırmasını doğru bulmayan **Palmer** (2001), *yükümlülük* ve *içedim kipliklerini* iki ana kategori olarak görmektedir. Bu kiplikler, henüz gerçekleşmemiş ancak gerçekleşme potansiyeline sahip olan ve öznenin istek ve yeterliliği (kimi zaman da olanaklı ve olanaksız eylem durumları) ile ilgili olan kipliklerdir. **Palmer** (2013), *yükümlülük ve içedim kipliği* arasındaki ayrımı da ilkinin *söylem odaklı* (discourse oriented) olup ikincisinin olmamasına bağlamaktadır (2013: 69-70). Diğer bir ayrımı ise *içedim kipliğindeki koşullanma* (conditioning) şartlarının niteliğine dayanarak yapmaktadır (2001: 70).

[46] Denison, D. (1993). *English Historical Syntax: Verbal Constructions*, Longman, Newyork.

2.2.2.1. Yeterlilik Kipliği (Abilitive)

Kılıcının eyleme ilişkin dâhilî şartları sağlaması olarak tanımlanan *yeterlilik* (Bybee vd., 1994: 177), eylemi gerçekleştirmek için sosyal bariyerleri geçmeyi amaçlayan izin kipliğinden gelecekte gerçekleşecek eylemin potansiyelini ifade etmesi bakımından ayrılmaktadır (Ziegeler, 2006: 263). **Bybee vd.** (Bybee 1985; Bybee vd. 1994; Bybee ve Fleischman 1995), *yasaklama*, *isteme*, *izin* ve *kök olasılık* gibi alt kiplik anlamlarını kapsayan *kılıcı odaklı kiplik* başlığı altında değerlendirdikleri *yeterliliğin* (Nuyts, 2005: 8) *izin* anlamına gelişme şeklini şu şekilde özetlemişlerdir (1994: 240):

Şekil 14. Yeterlilikten İzin Anlamına Doğru Gelişme (Bybee vd., 1994)

Bybee vd.'ye (1994) göre *ussal yeterlilikten* genel *yeterliliğe* doğru gerçekleşen anlam değişimi kolay anlaşılabilir niteliktedir. Çünkü çoğu aktivite hem *ussal* hem de *fiziksel yeterliliği* gerektirmektedir. Üçüncü aşamada *yeterlilikten* kök olasılığa doğru bir *genelleşme* (generalization) mevcuttur. Bu genelleşmede kılıcının bir eylemi gerçekleştirmesi için şartları sağlaması bütünüyle kılıcıya bağlı değildir aynı zamanda dış dünyaya da bağlıdır. "*Bu atı sürebilirim*" ya da "*bu şarkıyı çalabilirim*" önermelerinde tüm şartlar kılıcı ve dış kılıcıda mevcuttur. İngilizcede *can* kipseli ile karşılanan *yeterlilik kipliği* için en çok belgelendirilen sözlüksel kaynak *bilmek* anlamındaki *to know* ya da *know how to* eylemidir. *Can* kipselinin anlam aşamaları ise şu şekildedir: *(1) kılıcıdaki ussal şartların varlığı (2) kılıcıdaki şartların varlığı (3) şartların varlığı* (1994: 190-192).

Palmer (2001) ise kılıcının gerçek yeterliliğinden ziyade, olanaklı ya da olanaksız eylem durumlarını ifade eden bir kiplik türü olarak tanımladığı *yeterlilik* kategorisinin kimi dillerde izin kategorisi ile ayırt edilmediğini dile getirerek, *yeterlilik* ifadesi olan *can* kipselinin sadece fiziksel ve zihinsel gücü refere etmediği aynı zamanda kılıcıya etki edebilecek durumları da gösterebileceğini iddia etmektedir: (a) *Bir mili dört dakikanın altında koşabilir fiziksel yeterliliği* gösterirken

(b) *kaçabilir* (onu durduracak bir engel yok) önermesinde ise *kök olasılık* anlamı mevcuttur (2001: 70-77). **Nuyts** (2005), içedim kipliğinin özellikle de *yeterlilik* kategorisinin geniş çaplı biçimde ele alınması gerektiğini ve *yeterliliğin* sadece fiziksel kapasite anlamını içermediğini ifade etmektedir. Palmer (2001) ve Bybee vd. (1994), Nuyts'ın görüşlerine paralel olarak *yeterliliği* salt fiziksel bir kapasite olarak ele almamışlar, aynı zamanda söz konusu kipliğin olasılıklı eylem durumlarını ifade etmede de kullanılan bir kiplik türü olduğu fikrinde birleşmişlerdir.

2.2.2.2. Gönüllülük-İstek Kipliği (Volitive)

Alanyazınında *optative*, *volition/volitive* ve *desiderative* terimleri ile karşılanan *gönüllülük-istek kipliği* "*özlem, istek, belirsizlik, geçicilik anlatan*" kiplik olarak tanımlanmıştır (İmer vd., 2011: 160). Ancak bu tanım, daha çok *gönüllülük-istek* kategorisini de içine alan ve bu paradigmanın bir parçası olan Türkçe alanyazınında çoğunlukla *tasarlama kipi*[47] şeklinde geçen *subjunctive* teriminin tanımıdır. Türkçede bildirme ve tasarlama kipleri *realis* ve *irrealis*[48] ayrımına dayanmaktadır. Kimi araştırmacılar bu ayrımı *actual-nonactual* (Bybee vd., 1994, 236) ya da *factual-nonfactual* şeklinde yapmışlardır (Palmer, 2001: 3). Tasarlama kipi esasen *yan tümcelerin* (subordinating clause) belli biçimlerinde zorunlu olarak ortaya çıkan özel eylem biçimleri ya da işaretleyicileri için kullanılan bir terimdir (Bybee vd., 1994: 213).

Araştırmacılar arasında *gönüllülük-istek* kavramının nasıl ele alınacağına dair bir birlik bulunmamaktadır. Kimi araştırmacılar isteği, *yükümlülük* kipliğinin alt kategorisi olarak değerlendirirken (Palmer, 1986) kimileri de *içedim* kategorisinde değerlendirmeyi uygun bulmuşlardır (Goosens, 1983; Palmer, 2001 gibi). **Van Der Auwera ve Plungian** (1998) ise söz konusu kavramı kipsel kategorilere dâhil etmemektedirler. **Salkie** (2009), alanyazınında mevcut olan tanımları incelediği çalışmasında kipliğin *gönüllülük* kavramını da kapsadığını dile getirmiş ve yaptıkları tanım dolayısı ile **Van Der Auwera ve Plungian'ı** -sınırlı tanım yapmaları

[47] Deniz Yılmaz bu terim için *gerçekleşmemiş olanak kipi* karşılığını kullanmıştır (Deniz Yılmaz, 2014). İmer vd. ise *isteme kipi* karşılığını kullanmayı tercih etmişlerdir (İmer vd., 2011: 160).
[48] Realis/irrealis ayrımı Avusturalya ve Yeni Gine dilleri gibi kırma diller için kullanılırken Avrupa dilleri için indicative/subjunctive ayrımı kullanılmaktadır (Bybee, 1994: 213; Palmer, 2001: 3).

sebebiyle- eleştirmiştir (2009: 79-80). Bazı araştırmacılar da yükümlülük kipliğinden ayrı tutulması nedeniyle *niyeti (intention)* çalışmalarına dâhil etmemişlerdir. **Nuyts'a** göre *istek* ve *niyet* kavramlarının kiplik kategorisi olarak sayılıp sayılmayacağı, sayılacaksa hangi alt kategori altında değerlendirileceği hususu hala muğlaktır (2005: 9).

İstekler, "*henüz gerçekleşmeyen ancak çeşitli derecelerde gerçekleşme potansiyeli bulunan*" ifadelerdir (Aslan Demir, 2007: 3). TT'de konuşucular gerçekleşme olasılığı yüksek ve düşük *istekler* için farklı biçimbirimler kullanabilmektedirler (2007: 3). **Johanson** (2009) söz konusu biçimbirimleri *gönüllülük*[49], *istek*[50] ve *varsayımsal*[51] kiplik işaretleyicileri olarak belirlermiştir. Bunlardan *gönüllülük kipliği* işaretçileri güçlü istekleri, ricaları, buyrum ve öğütleri işaretlerken *istek* işaretleyicileri **Johanson'a** göre esasen *arzu kipliği* işaretleyicileri olup, *arzu ve umut* anlamı ifade etmektedirler. Arzu kipliğinde eylemin gerçekleştirilmesi çoğunlukla başka birine ya da başka bir katılımcıya bağlı değildir. Varsayımsal kiplik işaretleyicileri ise Türkçe'de *arzu, dilek ve umut* kavramlarını içeren *imgesel kiplik* anlamları işaretlerler (2009: 489-491).

Larreya (2009), *gönüllülük-istek* kavramını *içsel* ve *dışsal* olarak ikiye ayırmaktadır. *John durmak zorunda kaldı* tümcesinde John'ın durma nedenlerinden biri araba ile yolda seyrederken kar kütlesinin yolu kapatması ve John'ın kendi isteği/iradesi ile durması olabilir. Bui türden bir istek Larreya'ya göre *içsel* istektir. John'ın istemsizce durması bir nedene bağlı ise (*kar kütlesi John'ın durmasına yol açtı* gibi) bu *dışsal* istekdir. **Larreya**, söz konusu çalışmasında ayrıca bir *öznesel-temel (subjectal-simple)* ve *gönüllülük-istek* ayrımına da gitmiştir. **Larreya'ya** göre *istekler güçlü, zayıf* ve *belirsiz* olmak üzere üç kısma ayrılabilir. *Güçlü istekler* fiziksel engel ya da dışsal istek durumlarının sezdirimlerini ifade ederken, *zayıf istekler* daha çok gönüllülük odaklıdır. Modalize edilen durumun tamamlanması doğrudan bazı dışsal istekler ile ilgilidir. *Belirsiz isteklerde* ise herhangi bir dışsal isteğin varlığının sezdirimi yer almaz. Bu tür istekler kavramsal bakımdan *zayıf istekten* ziyade *güçlü isteğe* daha yakındırlar (2009: 20).

[49] "-{AyIm}, -{ø}, -{sXn}, -{AlIm}, -{Xn}, -{XnXz}, -{sXnlAr} paradigması, niyet edilen, tasarlanan, gerçekleşebilirliği yüksek, somut istekleri (...) bildirmeye elverişlidir. -{(X/A)r}, -{mAz} ekleri de gönüllü olma, niyet etme anlamlarını verebilmektedir" (Aslan Demir, 2007: 6)

[50] -{A}

[51] Bağımsız tümcelerde ortaya çıkan -{*sA}* işaretleyicisi (Johanson, 2009) ve -{*mAlI}* (Aslan, 2009).

Palmer (2001), *gönüllülük-istek* kipliğini *gerçeklik* ve *gerçekdışılık* çerçevesinde ele almaktadır. **Palmer'a** göre *istek* ve *korkular* kavramsal olarak gerçek ya da gerçekdışı olaylarla ilgili önermelere karşın konuşucunun tutumunu ifade etmektedirler. İngilizcede bu kategori *will* işaretleyicisi/kipseli ile karşılanmaktadır. Bu kipsel, *gönüllülük* ve *istek* ifadesinin yanı sıra *varsayımsallık* ve gelecek zaman anlamını da tümceye katabilmektedir. Hem *varsayımsal* hem de *gönüllülük-istek* işaretleyicisi olan *will*'in her iki kullanımı arasındaki tek fark *varsayımsal* olanın koşul tümcelerinde yer almasıdır. Almanca *wollen ise will*'e nazaran daha kapsamlı bir anlam alanına sahiptir. *Wollen* ayrıca bilgisel anlam da içermektedir (2001: 77-78). İsteme eylemi eylemle/olayla doğrudan ilgili olması bakımından yükümlülük kipliği olarak da algılanabilmektedir. **Palmer** *gönüllülük-istek* kategorisini *gerçeklik-gerçekdışılığın* yanı sıra *dilemek* (wish) ve *istemek* (want) ayrımı bakımından da değerlendirmektedir. *Dileme* eylemindeki eylemi gerçekleştirme üzerine verilen direktif istemek eylemindeki kadar açık değildir. Ayrıca *dilemek* geniş ve gelecek zaman kadar geçmiş zamanla da ilgili olabilmektedir (2001: 133-135).

Türkçe üzerine yapılan kip ve kiplik çalışmalarında *buyrum-istek* ikiliğinin hâkim olması dikkati çekmektedir. **Aslan** (2009: 225), *gönüllülük-istek* kipliğini[52] istek bildiren biçimbirimler, kipsel eylemler ve çeşitli söylem stratejileri ile ortaya çıkan, "*emir kadar güçlü olmayan, rica kadar da kibar olmayan*" anlam alanı şeklinde açıklamıştır. Oysa içedim kipliğinin alt kategorisi olarak *gönüllülük-istek kipliği* tamamen konuşucu odaklıdır, dinleyici/kılıcı odaklı değildir. Söz konusu alanyazınında kullanılan *istek* terimi içedim anlamını vermemekte hatta yükümlülük kipliği sınırına giren buyrum kipliğine yaklaşmaktadır. Bu belirsizliği ortadan kaldırmak adına çalışmamızda konuşucu odaklı istekler *gönüllülük-istek* terimi ile karşılanacaktır.

[52] Aslan Demir (2009) çalışmasında *gönüllülük-istek* terimi yerine sadece *istek* terimini kullanmayı tercih etmiştir.

3. BÖLÜM

DEDE KORKUT'TA KİPLİK

3.1. DEDE KORKUT'TA ÖNERME KİPLİĞİ

3.1.1. Bilgi Kipliği

Gönderim dünyasında (reference world) bulunan konuşucu ile *ifade edilen dünyadaki* önermenin ilişkisini gösteren *bilgi kipliği* (Frawley, 2009: 421), önermenin *olgusal* (factual) değerini ifade etmekten ziyade konuşucunun *iddia etme* kapsamını işaretlemektedir. Bu noktada önermenin gerçeklik/doğruluk değeri tartışmalı olabilir. Fakat önemli olan konuşucunun önermeye karşı göstermiş olduğu tutumdur. *Bilgi kipliğinde* konuşucu, önermenin doğruluğunu üstlenmeye her zaman gönüllüdür (Bybee vd., 1994; Ziegeler, 2016; Salkie, 2009; Mitchell, 2009, Larreya, 2009).

Olasılıkları değerlendirerek çıkarım ya da varsayım yapan konuşucu, önermenin gerçekliği/doğruluğuna dair güvenini ya da güvensizliğini göreceli biçimde belirtir (Kratzer, 1991; Coates, 1995: 55). Bir önerme *iletişimsel arka plana* göre göreceli olarak *zorunlu doğru* ya da *olası doğrudur* (Özmen Veld, 2006). **Bybee ve Fleischman'a** göre (1995: 4) önermenin doğruluğuna ilişkin konuşucunun *taahhütü* şu şekilde derecelendirilebilir: *bilgisel olasılık* ve *bilgisel gereklilik*. Konuşucunun yargısı ise kesinlik derecesine göre *olası* ya da *zorunlu* olarak doğrudur (Palmer, 2001).

3.1.1.1. Kurgusal Kiplik

Palmer (2001), konuşucunun taahhütü esnasında tipolojik olarak *kurgusal, çıkarımsal* ve *varsayımsal* olmak üzere üç tür bilgisel yargıyı kullandığını ifade eder (2001: 8). Bu yargılardan *kurgusal* olanlar konuşucunun olasılık dâhilinde gördüğü önermelerdir. Bu tür yargılar, önermenin "*belki*" gerçek/doğru olabileceğini ifade etmektedir (Bybee vd., 1994: 179) ve önermenin gerçekliği/doğruluğu kendisinden önceki önermenin gerçekleşmesine bağlıdır (Aslan Demir, 2007; Aslan Demir,

2008). Kurgusal yargılar işaretlenirken biçimbirimler, belirteçler ve bağlaçlardan başka *sözlüksel* (lexical) eylemler de kullanılabilmektedir (Palmer, 2001: 64-65).

DK'de[53] *olasılık* ve *olabilirlik* (Kamacı, 2017)[54] bildiren *kurgusal* önermeler *-{(y)A}* ve *-{(I/A)r}* biçimbirimleri, *belki, ola kim, ola mı, bolay ki* belirteçleri ve *ya...ya* bağlacı ile işaretlenmiş, kiplik eylemler *kurgusal* kiplik anlamı oluşturmada kullanılmamıştır. Söz konusu işaretleyicilerden *-{(y)A}* ve *-{(I/A)r}* önermede *olasılık* anlamı işaretlerken *belki, ola kim, ola mı, bolay ki* belirteçleri ve *ya...ya* bağlacı *olabilirlik* anlamı kodlayan işaretçilerdir.

3.1.1.1.1. Olasılık Bildiren Kurgusal Kiplik

Yaygın olarak istek anlam alanını işaretlediği bilinen *-{(y)A}* biçimbirimi istekten başka *olasılık, tahmin, çıkarım* ve *belirsizlik* anlamlarını da ifade edebilmektedir (Torun, 2013: 187). DK'de *kurgusal* önermelerin çoğunluğunu oluşturan *–{(y)A}* biçimbirimli ifadeler, genel olarak kalıplaşmış sözlerde kullanılmıştır. Bu tür yargılarda konuşucu, tahmin yürütmeye neden olan sebepten yola çıkarak dinleyiciye çeşitli *olasılıklardan* bahsetmektedir. Aşağıda yer alan *–{(y)A}* biçimbirimli kurgusal önermelerin gerçekleşme *olasılığı* görece düşüktür:

> (11b) (7) Aḳan ṭurı şulardan ḫaber **gėçe**, arḳurı yatan ala ṭaġdan (8) ḫaber **aşa**, ḫānlar ḫānı Bayındır[a] ḫaber **vara**: Dirse Ḫānuŋ oġlı (9) böyle bidʿat işlemiş, **dėyeler**. Gezdügüŋ-den öldügüŋ yėg **ola**. (10) Bayındır Ḫān seni **çaġıra**, saŋa ḳatı **ḳazab eyleye**. Böyle oġul (11) senüŋ neŋe gerek?
>
> (12a) (6) Arḳurı yatan ala (7) ṭaġdan ḫaber [aşa, aḳan ṭurı şulardan ḫaber] **gėçe**, ḫānlar ḫānı Bayındır[a] ḫaber **vara**: Dirse (8) Ḫānuŋ oġlı böyle bidʿat eylemiş, **dėyeler**. Seni **çaġırdalar**, (9) Bayındır Ḫānuŋ ḳatında saŋa **ḳazab ola**. Böyle oġul neŋe (10) gerek? Öldürseŋe! dėdiler.
>
> (95a) (11) Ḳara ḳara ṭaġlardan (12) ḫaber **aşa**, ḳanlu ḳanlu şulardan ḫaber **gėçe**, ḳalın Oġuz (13) ėline ḫaber **vara**. Ḳaŋlı Ḳoca oġlı Ḳan Ṭuralı (95b) (1) netmiş? **dėyeler**. Ḳara boġa geldüginde talçanmamış, ḳaġan (2) aşlan geldüginde bėlin bükmiş, ḳara buġra geldüginde (3) ne gėcelmiş? **dėyeler**. Ulu kiçi ḳalmaya söz **ėdine**, ḳarı ḳoca (4) **ḳalmaya** ḳov **ėdine**. Aġ şaḳallu babaŋ buŋlu **ola**, ḳarıcuḳ olmış (5) anaŋ ḳan yaş **döke**. Ḫānum,

[53]Araştırma örneklemini oluşturan Dede Korkut (Özçelik, 2016) çalışma boyunca DK kısaltması ile karşılanacaktır. Dede Korkut'ta yer alan anlatıların türü tartışmalı olduğu için çalışmamızda yer alan "Dede Korkut" kullanımı Dresden nüshasında yer alan on iki anlatıya gönderimde bulunmaktadır.
[54]*Olabilirlik*, önermenin yüksek ihtimalle doğruluğunu, *olasılık* ise önermenin düşük ihtimalle doğruluğunu ifade eden terimlerdir (Kamacı, 2017: 192).

ḳalḳubanı yėrüŋden ṭurmaz (6) olsaŋ altı cellād eŋseŋde yalıŋ ḳılıç ṭutar, (7) ġāfıllüce görklü başuŋ keser.

DK'de *olasılık* bildiren yargılarda kullanılan bir diğer işaretleyici ise *-{(I/A)r}* biçimbirimidir. *-{(I/A)r}* biçimbirimi de *–{(y)A}* gibi *olasılığı* görece düşük önermeleri işaretlemektedir:

(13a) (3) Dirse Ḫān! Görür misin oġlanı; yazıda (8) yabanda gėyigi **ḳovar**, senüŋ öŋüŋe **getürür**. Gėyige atariken (9) oḳıla seni urur **öldürür**. Oġluŋ seni öldürmedin sen (10) oġlunı öldüri görgil[-]a! dėdiler.

(95b) (13) Ḳan Ṭuralı örü (96a) (1) ṭurdı, eydür: Mere, men bu devenüŋ burnına yapışacaḳ [olırısam] (2) Ol ḳız söziyle yapışdı, **dėrler**.

(13a)'daki konuşucu, "*ḳovar"*ve "*getürür"* ifadelerinde *duyusal* (görsel) bilgi kaynağını kodlarken "*gėyige atariken oḳıla seni urur öldürür"* önermesinde *olasılık* anlamı işaretlemiştir. Yani konuşucu, mevcut arka plan bilgilerinden yola çıkarak bir tahmin yürütmüştür. (95b)'de ise konuşucu, *-{sA}* biçimbirimi ile *olası bir dünya* tasarımı yaparak söz konusu gerçekdışı önermeden yola çıkarak bir tahminde bulunmuştur: **"***Ol ḳız söziyle yapışdı, dėrler*". Bu tanıklardan yola çıkarak DK'de aynı biçimbirim ile işaretlenen *kurgusal yargıların* anlam bakımından farklılık arz edebileceğini söylemek mümkündür.

3.1.1.1.2. Olabilirlik Bildiren Kurgusal Kiplik

DK'de gerçekleşme olasılığı görece yüksek önermeleri yani *olabilirliği* ifade etmek üzere kullanılan ve alanyazınında konuşucunun ifade ettiği durum ya da olayın gerçekleşmesinin *olasılık* derecelerini gösteren öge (kipselleştirici) olarak adlandırılan *belki* kiplik belirteci (İmer vd., 2011: 176), kipsel dünya ile olgusal dünyanın kesişmesi ihtimal dâhilinde olunca kullanılmaktadır (Declerck, 2011: 34-35). Ruhi vd. (1997: 110) *belki'yi* yükümlenmeme bildiren bir belirteç olarak değerlendirmektedirler. Kurgusal yargılarda, konuşucunun önermeye dair güven derecesi bu tür belirteçlerle (*belki, mutlaka, kesinlikle* gibi) ifade edilebilmekte ve derecelendirilebilmektedir (Palmer, 2001). DK'de *belki* belirteci yalnızca bir örnekte tanıklanmaktadır ve söz konusu örnek *olasılık* değeri görece yüksek bir *kurgusal yargıyı* ifade etmektedir:

(108b) (10) Oġuz (11) Ḫān[ın]uŋ ılķıcısı gelüp ḫaber getürdi, eydür: Ḫānum, sazdan (12) bir aṣlan çıķar it [gibi] ürür, apul apul yörişi ādem gibi. (13) At başuban ķan sömürür, Aruz eydür: Ḫānum, ürkdügümüz (109a) (1) vaķtın düşen menüm oġlancuġum-dur **belki**, dėdi.

Belki gibi *ola ki* de TT'de konuşucunun güven derecesini yansıtan bir kiplik belirteci olarak kullanılmaktadır (İmer vd., 2011: 176). TT'de *ola ki* şeklinde kullandığımız belirteç, DK'de karşımıza *bolay kim*[55], *ola kim* ve *ola mı* yapıları ile çıkmaktadır. Söz konusu belirteçler *olasılık* değerleri bakımından (*-{(y)A}* ve *–{(I/A)r}*) kiplik işaretleyicilerinden farklıdır. Bu belirteçler *belki* gibi DK'de önermenin yüksek *olasılıkla* gerçekleşebileceğini ifade etmektedir. Yüksek *olasılık* anlamı işaretlemeleri bakımından metinde yer alan *bolay kim, ola kim* ve *ola mı* belirteçli önermelerin *olabilirlik* anlamı işaretlediği söylenebilir:

(11a) (10) Ol ķırķ yigit ḥased eylediler, birbirine (11) söylediler: Gelüŋ oġlanı babasına ķovlayalum; **ola kim** öldüre, (12) gene bizüm ʿizzetümüz ḫürmetümüz anuŋ babası yanında ḫoş ola, artuķ (13) ola, dėdiler.

(112a) (13) Ķarıcuķ eydür: (112b) (1) Basaṭ şimdi aķın-dan geldi. Varayın, **bolayki** maŋa bir (2) esīr vėreydi, oġlancuġum ķurtaraydum, dėdi.

(137a) (2) Egrek kiçi ķardaşuŋ boynın öpdi, (3) Segrek daḫı aġasınuŋ elin öpdi. Ķarşu yaķadan (4) kāfirler a baķışurlar, eydürler**:** Güreşdiler **ola mı, bolayki** bizüm-ki (5) yėŋe, dėdiler.

Ancak aşağıda yer alan örnekte *ola kim* belirteci *olabilirlik* anlamından ziyade *sakın/kesinlikle* anlamını işaretlemektedir:

(125a) (5) Begil eydür: Öleyim aġzuŋ içün oġul! **Ola kim** menüm gėçmiş günümi (6) aŋdurtmayasın, dėdi.

Diğer kiplik belirteçleri ve biçimbirimlerden farklı olarak *ya....ya* bağlacı ise *kurgusallık* bildirmekle birlikte aynı zamanda önermenin *mantıksal ve bilgisel zorunluluğunu* da ifade etmektedir[56]. *Mantıksal zorunluluk* beraberinde yüksek *olabilirlik* derecesini de getirmektedir. Bu tür önermeler mantıksal olarak *olası tüm dünyalarda* geçerli olan önermelerdir (Cevizci, 2010: 1691):

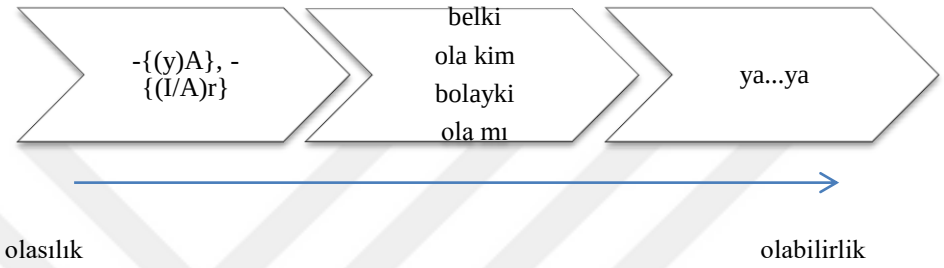
(8a) (2) Oġlı ķızı olmayanı Taŋrı Teʿāla ķarġayupdur; biz daḫı (4) ķarġaruz, dėmişdür dėdiler. (5) Bu ķarayıp baŋa (6) **ya** benden-dür **ya** ḫatundan-dur dėdi.

[55] Ağca (2016a: 93), tarihsel türk dillerinde *bolgay kim* yapılarının çeşitli dizilimlerle *beklenti kipliği* işaretlediğini dile getirmektedir.

[56] Mantıksal zorunluluk "mantık yasalarının sonucu olma, bu yasalardan kaçınılmazlıkla çıkma durumu"dur (Cevizci, 2010: 1691).

(8a)'da Dirse Han'ın çocuğunun olmama sebebi ya kendisi ya da eşidir. Olası dünyalarda her iki olasılık da mantık yasaları sonucu doğru olabilir. Aynı zamanda *zorunluluk* anlamı da ifade eden bu önerme esasen *kurgusaldır*, çünkü önermenin anlamında belirsizlik mevcuttur.

DK'de *kurgusal* önermeleri işaretleyen biçimbirimler, kiplik belirteçleri ve *ya….ya* bağlacının kiplik işlevlerinden yola çıkarak söz konusu birimlerin *olasılık-olabilirlik* eksenindeki ölçeklendirilmesi şu şekilde gösterilebilir:

Şekil 15. Kurgusal İşaretleyicilerin Olasılık-Olabilirlik Çizelgesi

Bu çizelgeye göre *-{(y)A}, -{(I/A)r}* DK'de *olasılığı* en düşük önermeleri işaretlemede kullanılmıştır. *Belki, ola kim, bolayki* ve *ola mı* belirteçleri ise *-{(y)A}, -{(I/A)r}*'ın işaretlemiş olduğu önermelere kıyasla gerçekleşmesi daha yüksek *olasılık* taşıyan önermeler (olabilirlik) işaretlenirken kullanılmıştır. DK'de yüksek *olabilirlik* anlamı ise *ya...ya* bağlacı ile işaretlenmiştir.

3.1.1.2.Çıkarımsal Kiplik

Bir önermenin başka bir önermeden "*türetilmesinden ya da çıkarsanmasından oluşan mantıksal ya da kavramsal işlem, doğru olduğu kabul edilen öncüllerden (antecedent) elde edilen sonuç*" olan çıkarım bir akıl yürütme işlemidir (Cevizci, 2010: 376). Kurgusal kiplikten farklı olarak mutlak doğruluk değerine sahip olan *çıkarımsal kiplikte*[57] (Larreya, 2009: 13-14) konuşucu iki önermeyi çıkarım ilişkisi bakımından birbirine bağlamaktadır. Bu ilişki A=>B (A,

[57] Larreya'ya göre (2009: 14) çıkarımsal kipliğin iki alt kategorisi vardır: *belirgin* (explicit) ve *eksiltili* (elliptical).

B'yi ima eder) (*tümdengelimsel*), B=>A (B, A'yı ima eder) (*tümevarımsal*) ve X şunu yapar=>X şudur (*örnekseme*) biçiminde formülize edilebilen ilişkilerden oluşmaktadır[58].

Çıkarım yapmak en az iki önerme arasındaki ilişkiden yola çıkarak birinden diğerini çıkarma, yani bir ya da birkaç önermeden yeni bir önerme çıkarma işidir. Çıkarım yapma biçimleri üçe ayrılmaktadır: *Tümdengelim (deductive), tümevarım* (inductive) ve *örnekseme* (analogy) (Çüçen, 2013: 16). *Tümdengelimsel* çıkarımlarda sonuçtan varsayıma ulaşılırken, *tümevarımsal* çıkarımlarda kanıtlardan yola çıkılarak sonuca ulaşılmaktadır (Sargın, 2014). *Örneksemede* ise varolan şeyler arasındaki benzerliklere işaret edilerek söz konusu benzerlikler arasında bir ilgi kurulmaktadır. *Örneksemeye* dayalı yargılar kesin sonuçlu olmaktan uzaktır (Cevizci, 2010: 92-93).

Willett'nin (1988) bilgi kaynağı türleri sınıflandırmasında *dolaylı kanıt* alt başlığında yer alan *çıkarımsallığın* çeşitleri *sonuca dayalı* ve *akıl yürütmeye dayalı* olarak ikiye ayrılmıştır. Bunlardan ilki (*çıkarımsal*) konuşucunun gözlemlenebilir kanıtlardan yola çıkarak elde ettiği çıkarımlardır. Akıl yürütmeye dayalı çıkarımlar ise (*varsayımsal*) konuşucunun sezgileri ve deneyimlerinden yola çıkarak elde ettiği çıkarımlardır (Özmen Veld, 2006). **Palmer** (2001), söz konusu iki kategoriyi kanıtsal kiplik başlığı altında ele almayarak *çıkarım kipliğini*, kurgusal kiplikle birlikte bilgisel kiplik üst kategorisinde ele almayı tercih ederken, *çıkarımsal yargılar* için *tümdengelim*, *tümevarım* ve *örnekseme* alt kategorilerinden bahsetmemiştir. Ancak her üç çıkarım yapma yönteminin DK'de birbirinden farklı işaretleyiciler ile karşılanması söz konusu alt kategorilendirmeyi (*tümdengelim*, *tümevarım* ve *örnekseme*) de zorunlu kılmaktadır. DK'de konuşucular, çıkarım yaparken *tümdengelimsel*, *tümevarımsal* ve *örnekseme* yöntemlerinin her üçünü de kullanmışlardır.

3.1.1.2.1. Tümdengelimsel Çıkarım

DK'de öncüllerden yola çıkarak sonuca varılan (A=>B) *tümdengelimsel* çıkarımlar yapılırken *-{(y)UpdUr}…-{(I/A)r}/-{mAz}, +{I-sA}...-{mAz}, -{Ø}...-{mAz} ve -{mIş}....-{mAḫ} gerek* dizilimleri kullanılmıştır. Tanıklanan örneklerde

[58] *A* çıkarımın öncülü iken *B* sonuçtur (consequent).

söz konusu biçimbirimler genel verilerden/bilinenlerden hareketle özel bir duruma dair yargı verirken kullanılmıştır:

(7a) (11) Oġlı (12) ḳızı olmayanı Allāh teʿāla **ḳarġayupdur**; => biz daḫı **ḳarġaruz**, (13) bellü bilsün dėmiş idi.

(31a) (13) Çoban (31b) (1) eydür: Mere dīni yoḳ ʿaḳılsuz kāfir, uṣṣı yoḳ dėrneksüz kāfir! (2) Ḳarşu yatan ḳarlı ḳara ṭaġlar **ḳarıyupdur**, => otı **bitmez**. Ḳanlu (3) ḳanlu ırmaḳ-lar **ḳarıdur** dėye => ṣuyı **gelmez**. Şehbāz şehbāz (4) atlar **ḳarıyupdur**, => ḳuluŋ **vėrmez**. Ḳızıl ḳızıl develer **ḳarıyupdur**, (5) => köşek **vėrmez**.==>Mere kāfir, Ḳazanuŋ anası **ḳarıyupdur**, => oġul (6) **vermez**.

(75b) (2) Ḳaytabanlar **ḳarısa** (3) => ṭorum **vėrmez**. Ḳazaḳuc-lar **ḳarısa** => ḳulun **vėrmez**. Er yigitler (4) **ḳarısa** => oġlı **ṭoġmaz**. ==>Babañ **ḳarı**, ana **ḳarı**; => senden (5) yegrek Ḳādir bize oġul **vėrmez**.

Tanıklanan diğer örneklerden farklı olarak *–{mIş}....-{mAḫ gerek}* yapısı ile kurulan (42a)'daki çıkarımsal yargının sonucu ise yargısal bir anlamdan ziyade *gereklilik* anlamı kodlamaktadır:

(42a) (8) Beyrek ḳızdan ayrılup ėvlerine geldi aġ ṣaḳallu (9) babası ḳarşu geldi, eydür: Oġul, dan dansuḫ bugün (10) Oġuzda ne gördüŋ? Eydür: Ne göreyim? Oġlı olan **ėve-(11)-rmiş** ḳızı olan **göçürmiş,** => Babası eydür: Oġul, ya seni (12) **ėvermaḫ mı gerek**? Belī pes aġ ṣakallu ʿazīz baba, ėvermaḫ (13) gerek, dėdi.

Yukarıda yer alan tanıklardan hareketle DK'de *tümdengelimsel* çıkarımlarda varılan sonucun *bilgisel* ve *eylemsel* (gereklilik) olmak üzere iki türlü olduğu söylenebilir.

3.1.1.2.2. Tümevarımsal Çıkarım

DK'de sonuçlardan yola çıkarak sebeplere varılan *tümevarımsal* çıkarım yargılarında (B=>A) konuşucular, *-{dI}...-{dI}* , *-{dI}...-{(I/A)r},-{(I/A)r}...-{(I/A)r}, -{dI}...+{dUr}* dizilimlerinden başka *çünki* ve *anuŋiçün* bağlaçlarını da kullanmışlardır. Aşağıda yer alan tanıklarda konuşucular çıkarım yaparken sadece sonuç-sebep ilişkisi kurmuşlardır:

(27b) (10) Sögli melikden ādem geldi: Ḳazan Begüŋ ḫatunı (11) ḳanḳuŋuzdur? dėdi. Ḳırḳ yėrden āvāz **geldi** => ḳanḳısıdur (12) **bilmediler.** Kāfire ḫaber vėrdiler: Birine yapışduḳ, ḳırḳ yerden (13) āvāz geldi bilmedük ḳanḳısıdur, dėdiler.

(38a) (11) Mere bāzirgānlar, (12) bu aygırı ve daḫı bu yayı ve bu gürzi maŋa vėrüŋ, dėdi. (13) Böyle dėgec bāzirgānlar **saḫt oldı.** => Yigit **eydür:** Mere (38b) (1) bāzirgānlar, çok mı istedüm? dėdi.

(42b) (3) Dede Ḳorkut eydür: Yārenler, **çünki** meni gönderürsiz, => (4) bilürsiz kim Delü Ḳarçar ḳız ḳardaşını dileyeni öldürür, (5) bārī Bayındır Ḫānuŋ tavlasından iki şehbāz yüğrük (6) at getürüŋ: Bir keçi başlu keher ayġırı, bir toḳlı başlu (7) ṭorı ayġırı.

(106a) (1) Yegenek düşinde (2) ṭayısma ṣoylamış, eydür: Ḳalḳubanı yérüŋden ṭurduġuŋda ala gözlü beg (3) yigitleri yanuŋa [sen] ṣalmaduŋ. Adı bellü beglerile sen yortmaduŋ. Bėş aḳçalu (4) ʿulūfeciler yoldaş ėtdüŋ. => **Anuŋiçün** ol ḳalʿayı sen alımaduŋ, (5) dėmiş.

-{dI}...-{(I/A)r} ve *-{dI}...+{dUr}* işaretleyicileri ise diğer işaretçilerden farklı olarak yapılan çıkarım sonucu ortaya çıkan *kurgusal* anlamı belirtmişlerdir:

(55b) (2) Beyrek eydür: Gördüŋ mi! Ḳızlar bu ḳaftanıla (3) meni **tanıdılar** => ḳalın Oġuz begleri daḫı **tanırlar**, dėdi.

(72b) (6) Ol [araya] geldi ki yaġı başılmışıdı. Gördi oġlınuŋ ala (7) gözlü ḳırḳ yigidi ḳırılmış, bedevī atı oġlanuŋ oḫlanmış (8) yatur. Leş arasında oġlancuġı leşin **bulımadı,** altunluca (9) ḳamçı-sın **buldı.** => Yaḳın bildi kim oġlı kāfire **ṭutsaḳ-dur.**

DK'de *tümdengelimsel* ve *tümevarımsal* çıkarım yaparken konuşucuların sadece sebep-sonuç ya da sonuç-sebep ilişkisini ifade etmek için çıkarım yapmadıklarını söylemek mümkündür. Konuşucular yaptıkları çıkarımlardan hareketle söz konusu ilişkilerin doğurduğu *gereklilik* ya da *kurgusallık* gibi farklı anlam alanlarını da ifade etmişlerdir.

3.1.1.2.3.Örnekseme Yolu ile Çıkarım

Örnekseme iki farklı şey arasındaki benzerliklerden hareketle bu şeylerin başka açılardan da benzer olabileceği sonucunun elde edildiği akıl yürütme biçimidir. Bu tür akıl yürütmelerde A'nın B'ye belli yönlerden benzer olmasının mümkün olduğu ileri sürülmektedir. A ve B'deki ortak özellikten yola çıkılarak A ve B'nin herhangi birinde bulunan bir özellik diğerine atfedilmektedir. Ancak söz konusu özelliğin A ve B'nin her ikisinde de bulunma mecburiyeti yoktur. A ve B arasındaki benzerlik arttıkça akıl yürütme ile varılan sonucun doğru olma olasılığı da artmaktadır ancak bu olasılık her zaman zorunlu bir sonuç doğurmaz. Örnekseme yolu ile yapılan çıkarımlarda hiçbir zaman genelleme söz konusu değildir (Cevizci, 2010: 93).

DK'de konuşucular rüyalardan, genel doğa yasalarından ve kişisel tecrübelerden hareketle benzerlik ilgisi kurarak çıkarım yaparken *dėdügüŋ...+{dUr}*, *-{mAz} mı...olur* ve *+{I-dI}...+{dUr}* dizilimlerini tercih etmişlerdir:

(23b) (7) Ḳara Göne eydür: Ḳara bulut **dėdügüŋ** => senüŋ (8) **devletüŋdür**. Ḳar ile yaġmur **dėdügüŋ** => **leşkerüŋdür**.

(29a) (10) Hey ana, ʿarabī (11) atlar olan yėrde bir ḳulunı olmaz mı => olur? Ḳızıl develer (12) olan yėrde bir köşegi olmaz mı =>olur? Aġca ḳoyunlar olan (13) yėrde bir ḳuzıcaġı olmaz mı=> olur? ≡ > Sen ṣaġ ol, ḳadın (29b) (1) ana, babam ṣaġ olsun, bir menüm gibi oġul **bulınmaz mı olur?** (2) dėdi.

(65b) (6) Baḳdılar gördi-ler, altı bölük toz ėndi. Kimi eydür Gėyik (7) tozı-dur, kimi eydür Yaġı tozıdur, Ḳazan eydür Gėyik olsa (8) bir ya iki bölük **olurıdı.** => Bu gelen, bilmiş oluŋ, **yaġı-dur,** (9) dėdi.

(125a) (10) Al aygır ḳaçan[-]kim (11) yaġı ḳoḫusın alsa ayaġın yėre **dögeridi**, tozı göge (12) **çıḳarıdı**. => Kāfirler eydür: Bu at **Begilüŋ-dür**, biz ḳaçaruz.

(65b) ve (125a)'da havadaki toz öncelikle diğer varlıklarla bağdaştırılmış ancak sonrasında konuşucular deneyimlerinden hareketle söz konusu toz bulutunu sırası ile *düşman* ve *at* ile ilişkilendirmişlerdir. Bu örneklerdeki mevcut örneksemelerin doğru olma olasılığı deneyim sonucu elde edilmesi nedeni ile oldukça yüksektir. (29a)'da doğadaki anne-yavru ilişkisinden yola çıkarak konuşucu kendi annesi ve babası ile ilgili genel bir yargıya varmaktadır. Sonucunun genellenebilir olmasından hareketle söz konusu örneğin doğru/gerçek olma olasılığının (65b) ve (125a)'ya nazaran daha az olduğunu söylemek mümkündür. (23b)'de ise bir rüya yorumu yer almaktadır. Konuşucu rüyadaki nesneler ile gerçek hayatı çeşitli bakımlardan ilişkilendirmiştir. Ancak bu ilişki, nesnel gerçeklik değeri taşımadığı için söz konusu örnekte örnekseme ile varılan sonucun gerçek/doğru olma olasılığının oldukça düşük olduğu söylenebilir.

Söz konusu veriler eşliğinde DK'de örnekseme yolu ile yapılan çıkarımların neticesinde varılan sonuçların düşük ve yüksek olasılıklı çıkarımlar olduğunu söylemek mümkündür. (65a) ve (125a)'daki benzeyen ve benzetilen arasındaki ilgi oldukça fazladır. Bu bakımdan adı geçen tanıklarda varılan sonucun doğruluğu/gerçekliği (23b) ve (29a)'dakine nazaran daha fazladır.

3.1.1.3.Varsayımsal Kiplik

Felsefede "*genel fikir, ilke ya da sayıntı*" olarak tanımlanan *varsayım* (Cevizci, 2010: 898), basit genel bilgilerden ya da mantıksal akıl yürütmelerden hareketle yargı verme işidir (Aikhenvald, 2004: 63).

Varsayım kipliğinin çıkarım kipliğinden farkı, konuşucunun gözlemlenebilir kanıtlardan ziyade deneyim yolu ile elde ettiği gündelik bilgilerden yola çıkarak yargı vermesidir. **Aslan** (2009: 227), olması istenen, arzu edilen durumun gerçekleşme olasılığının düşüklüğü nedeni ile *varsayımsal kipliği* olanaksız gerçekliğin dilbilimsel ifadesi olarak tanımlamaktadır ancak **Aslan'ın** yaptığı tanım *varsayımsallık* kavramı ile örtüşmemektedir. Aslan'ın ifade ettiği *"görece olasılıklı"* durumlar esasında *kurgusallık* ile bağdaşmaktadır. *Varsayımsallıkta*, çıkarımsallıkta olduğu kadar sağlam yargılar verilmez. Ancak deneyimsel olması ve mantıksal akıl yürütmeye dayanması bakımından kurgusallığa oranla daha sağlam bir yargı içermektedir.

DK'de konuşucular kişisel deneyim yolu ile öğrenmiş oldukları bilgilerden, kimi zaman da kabullerinden hareketle çeşitli varsayımlar yaparken *-{(I/A)r}...-{mIşdUr}, -{(I/A)r}...-{(I/A)r}* gibi dizilimleri kullanmışlardır:

> (69a) (7) Oruz ṭutsaḳ oldı. Ḳazanuŋ ḫaberi yoḳ. (8) Eyle ṣandı kim yaġı başıldı. At cılavısın dönderdi, (9) gėrü döndi geldi. Oġlını ḳoduġı yėrde bulımadı. (10) A begler! Oġlan ḳancaru gėtdi ola? dėdi. Begler eydür: (11) Oġlan ḳuş yürekli **olur**, ḳaçup anasına **gėtmişdür**, (12) dėdiler.

> (125b) (4) Tekür eydür: Yüz ādem seçilüŋ, ṭaraḳa çatladuŋ, oġlanı (5) ḳorḳuduŋ! **Oġlan ḳuş yürekli olur, meydānı ḳor (6) ḳaçar**, dėdi.

Konuşucular kimi zaman da yaptıkları varsayım sonucu ortaya çıkan *gereklilik* anlamını *-{mIşdUr}...-{(y)A}, +{dUr}...-{(y)A}* yapıları ile işaretlemişlerdir:

> (24b) (1) Ḳazan eydür: Ṣu Ḥaḳ dīẕārın **görmiş-dür**, ben bu ṣuyıla (2) **ḫaberleşeyim**, dėdi.

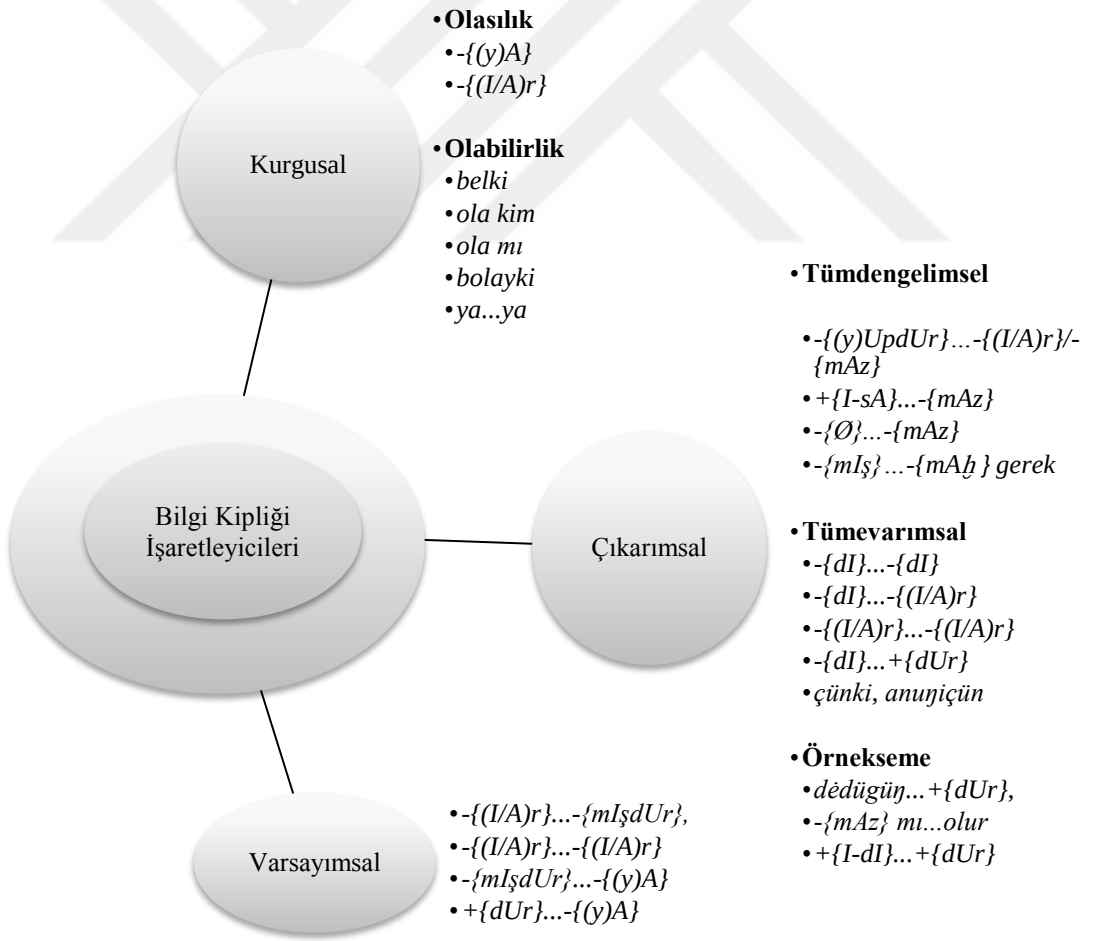
> (24b) (9) Ṣudan gėçdi, bu kez bir ḳurda ṭuş (10) oldı. Ḳurd yüzi **mübārek-dür**, ḳurdılan bir **ḫaberleşeyim**, dėdi.

> (93a) (8) Ḳan Ṭuralı eydür: Bu dünyāyı erenler ʿaḳlıla **bulmışlardur.** (9) Bunuŋ öŋinden **ṣıçrayayım**, ne hünerüm varısa ardından (10) **göstereyim**, dedi.

(69a) ve (125b)'den farklı olarak yukarıda yer alan örneklerde yapılan varsayım sonucu meydana gelen *gereklilik* anlamı da konuşucu tarafından kodlanmıştır. Konuşucu deneyim ve duyumlarından hareketle varsayım yapmakta ve varsayım sonucunda kendi yararını gözeterek yapması gereken eylemin farkına varmaktadır.

İncelemelerimiz sonucunda Palmer'ın (2001) bilgi kipliği için belirlemiş olduğu *kurgusal*, *çıkarımsal* ve *varsayımsal* alt kategorilerinin tümünün DK'de işaretlendiği görülmektedir. Ancak eldeki veriler, söz konusu alt kategoriler içinde kurgusal kipliği *olasılık bildiren kurgusal kiplik* ve *olabilirlik bildiren kurgusal kiplik* alt başlıkları ile, çıkarımsal kipliği ise *tümdengelimsel*, *tümevarımsal* ve *örnekseme yolu ile çıkarım* alt başlıklarıyla kendi içinde kategorilere ayırmamızı zorunlu kılmıştır.

DK'de yer alan bilgi kategorilerinin tümü aynı zamanda bir *eylem kipliği* kategorisi olan *gereklilik* kategorisi ile senkronize biçimde işlemektedir. Konuşucular kimi zaman akıl yürütme eylemi sonrasında kendileri ya da dinleyiciler için *gereklilik* anlamını kodlamışlardır. Söz konusu kategorilerin eş zamanlı işleyişi *önerme* ve *eylem kipliği* arasındaki mevcut sınırları esnetecek niteliktedir.

Şekil 16. DK'de Bilgi Kipliği İşaretleyicileri

3.1.2. Kanıtsal Kiplik

Konuşucunun sözcesinde kullandığı kanıt kategorisine işaret eden *kanıtsal kiplik* (De Haan, 1997: 6) bir dizi alt bilgi kaynağı kategorilerini içermektedir: (a) vericinin kendi duyu organları ile doğrudan algıladığı ve genellikle *deneyimsel* (experiential) bilgi olarak adlandırılan bilgi, (b) dolaylı biçimde çıkarsama esasına dayanan, doğrudan algılanan bilgi ya da genel arka plan bilgisi ile uyumlu olan, bu bilgiden kaynaklanan *akla uygun* (reasoned) bilgi, (c) Başkalarından edinilen bilgi ya da başkalarından aktarılan bilgi (Nuyts, 2005: 10-11).

"*Bilgiyi bilme biçimi*" (Sargın, 2014: 374) kanıtsal kiplik için esas sorun olunca araştırmacılar bilgi kaynaklarını ve güvenirlik derecelerini belirlemek üzere çeşitli sınıflandırmalar yapmışlardır. Bu sınıflandırmalar içinde en bilindik olanı - **Palmer'ın** (2001) sınıflandırmasının da dayanağı olan- **Willett'in** (1988: 57) kanıtsal kategoriler sınıflandırmasıdır (bk. Şekil 11).

Palmer, söz konusu sınıflandırmayı esas alarak konuşucunun önermenin doğruluğu için kanıt gösterirken temelde iki kanıtsal kategoriden yararlandığını ifade etmektedir (2001: 40-41).

Willett'nin (1988) sınıflandırmasında kanıtsallık üst başlığında yer alan, *sonuca* ve *akıl yürütmeye dayanan çıkarımsal kanıt* kategorisini **Palmer** (2001), bilgi kipliği üst başlığı altında değerlendirmeyi tercih etmiştir (bk. Şekil 12). Bilgi kipliğinde konuşucu/lar önermenin gerçekliği hakkında kanıt göstermeksizin hüküm verdiği için **Palmer'ın** bu tercihi yerinde bir tercih olarak nitelendirilebilir.

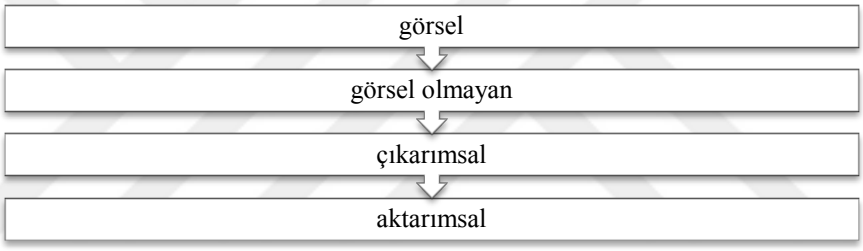
Çıkarımsal kiplikte konuşucu akıl yürütme yolu ile sebep-sonuç ve benzerlik ilişkisine dayanarak çıkarım yaparken *varsayım kipliğinde* genel olarak bilinenlere dayanarak varsayımda bulunmaktadır. Oysa *aktarımsal* ve *duyusal kiplikte* konuşucu bizzat tecrübe ettiği *dolaylı* ya da *dolaysız* kanıt türlerini sunmaktadır.

Kanıtsallık çoğu Hint-Avrupa dillerinde henüz dilbilgiselleşmemiş bir kategoridir (Özmen Veld, 2006). **Sargın** (2014), Türkçenin de tam manası ile kanıtsallık dizgesine sahip olmadığını ifade eder. **Sargın'a** göre Türkçede dilbilgiselleşmiş tek kanıtsallık biçimbirimi *–{mIş}*'tır. Türkçede kanıtlama işlevi genel itibarıyla biçimbirimler (*-{mIş}, -{DI}, -{(I)yor}* gibi), kiplik belirteçleri

(*bence*, *kanımca* gibi) ve sözlüksel olarak kanıtlama anlamı içeren eylemler (*gör-*, *duy-*, *söyle-* gibi) ile işaretlenmektedir (2014: 373). **Bacanlı** ise (2006: 40) Türkçedeki dolaylı kanıt işlemcilerinin asıl işlevinin bilgi kaynağı türünü net ifade etmek olmayıp, tek bir işlemcinin her türlü bilgi kaynağını işaret edebildiğini öne sürmektedir.

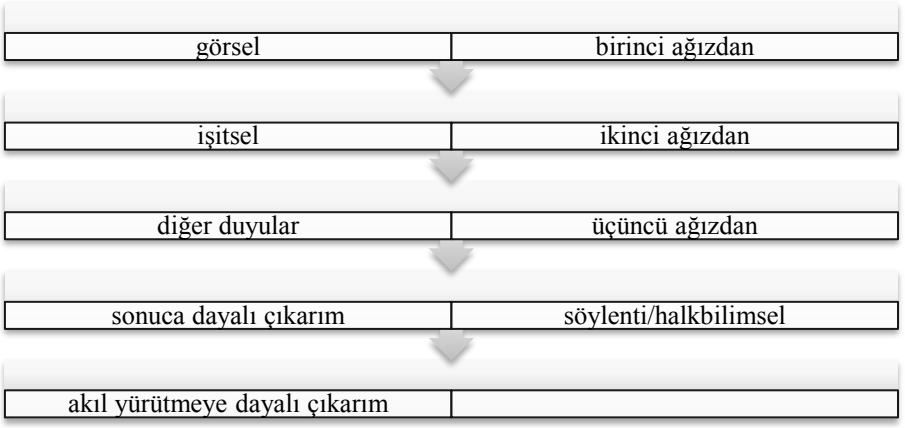
3.1.2.1. Aktarımsal Kiplik

Bilgi kaynakları ölçeklendirildiğinde diğer bilgi kaynaklarına oranla daha az güvenirlik derecesine sahip olan *aktarımsallık* kendi içinde de güvenirlik derecesi bakımından farklılık gösterebilmektedir. **De Haan** (1998: 35) bu tür bilgi kaynaklarını "*en güvenilmez*" bilgi kaynağı olarak değerlendirilmektedir:

Şekil 17. De Haan'ın (1998) Bilgi Kaynağı Güvenirlik Çizelgesi

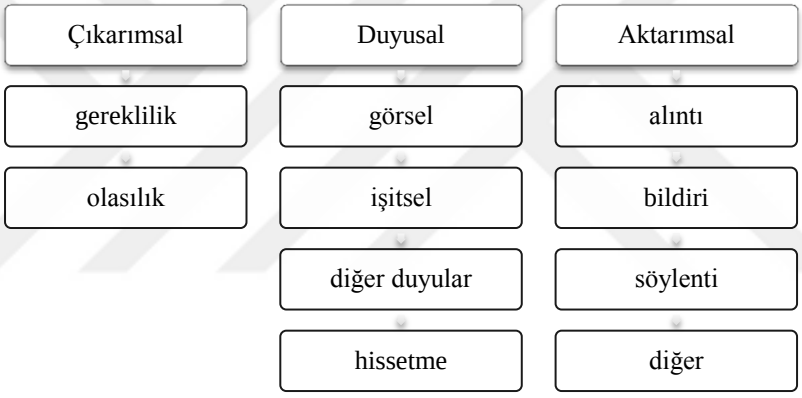
Faller (2002) ise **De Haan'dan** farklı olarak (1998) **Willett'in** (1988) sınıflandırmasını esas alıp öncelikle bilgi kaynağı türlerini ikiye ayırmış *aktarımsallığı* da kendi içinde ölçeklendirmiştir (2002: 8):

Şekil 18. Faller'ın (2002) Bilgi Kaynağı Türleri Sınıflandırması

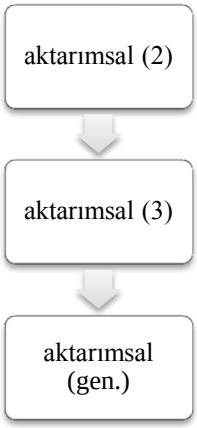
Faller (2002), kanıt türlerinin güvenirliklerini sıralarken iki bağımsız ölçek geliştirmiş, *duyusal* kategorileri (*görsel, işitsel, diğer duyular, sonuca dayalı çıkarım, akıl yürütmeye dayalı çıkarım*) ölçeklendirirken akıl yürütürken sonuca ulaşmada kullanılan çıkarımların sayısını dikkate almış, *aktarımsal* kategoriler (*birinci ağızdan, ikinci ağızdan, üçüncü ağızdan, söylenti/halkbilimsel*) için de katılımcıların sayısını esas almıştır. *Aktarımsal* kategorilerde bulunan *halkbilimsel* bilgi kaynağı *olgusallık* içermemesi sebebi ile gerçekdışı kabul edilmiştir. *Aktarımsal* bilgi kaynaklarında önermenin doğruluğu, konuşucunun bilgiyi edindiği özneyi güvenilir kaynak olarak nitelendirmesine bağlıdır. Özne, konuşucu için güvenilirse *doğru*, güvenilmez ise *yanlış* kabul edilecektir (Özmen Veld, 2006).

Frawley (2009: 413) ise her iki araştırmacıdan farklı olarak *çıkarımsal*, *duyusal* ve *aktarımsal* olmak üzere üç bağımsız ölçek geliştirmiştir:

Şekil 19. Frawley'in (2009) Bilgi Kaynağı Güvenirlik Çizelgesi

Frawley (2009), *çıkarımsallığı* da söz konusu ölçeğe dâhil etmiş, *aktarımsal* kategorileri de kendi içinde sıralarken *alıntıları* en güvenilir *aktarımsal* kaynak olarak nitelendirmiştir. Ancak konuşucunun başka bir konuşucudan birebir alıntı yaparak bilgi aktarması, önermeye dair öznel bir yorum ifade etmediği ve konuşucuyu devre dışı bıraktığı için söz konusu ölçekte yer almaması gerektiği öngörülebilir. Bu bakımdan *aktarımsal* bilgi kaynağı türleri için **Palmer'ın** (2001) sınıflandırması (*aktarımsal (2), aktarımsal (3), aktarımsal (gen.)*) oldukça makul görünmektedir. **Palmer**, *aktarımsal* kategorileri tanımlarken bir güvenirlik ölçeği geliştirmemiştir. Ancak yukarıda yer alan ölçeklerden yola çıkarak **Palmer'ın** (2001) belirlemiş olduğu *aktarımsal* kategorilerin güvenirlik ölçeği şu biçimde tasarlanabilir:

Şekil 20. Palmer'ın Aktarımsal Kategorilerinin Güvenirlik Çizelgesi

3.1.2.1.1. Aktarımsal (2)

Dilsel kanıt (linguistic evidence) ya da *duyuma dayalı aktarım* (hearsay) olarak da adlandırılan ve doğrudan bir tanıktan edinilen bilgi türünü işaretleyen (Palmer, 2001: 40) *aktarımsal (2)* kategorisi DK'de çoğunlukla *-{mIş(dUr)}, -{UpdUr(Ur)}* ve *-{dI}* biçimbirimleri ile işaretlenmiştir:

(8a) (12) Ḳalḳubanı Ḫān Bayındır yėrinden **ṭurmış**. Bir yėre (13) aġ otaġ, bir yere ḳızıl otaġ, bir yėre ḳara otaġ **dikdürmiş**. (8b) (1) Oġulluyı aġ otaġa, ḳızlu[y]ı ḳızıl otaġa, oġlı ḳızı (2) olmayanı ḳara otaġa ḳonduruŋ. Ḳara kėçe altına döşeŋ, ḳara ḳoyun (3) yaḫnısından öŋine getürüŋ. Yėrse yėsün, yėmezse ṭursun (4) gėtsün. Anuŋ kim oġlı ḳızı olmaya Taŋrı Teʿāla anı (5) ḳarġayupdur; biz daḫı ḳarġaruz, dėmiş.

(11a) (5) Bayındır Ḫānuŋ (6) aġ meydānında bu oġlan **ceng ėtmiş-dür,** bir boġa **öldürmiş[-dür].** (7) Senüŋ oġluŋ adı Boġaç olsun.

(41a) (7) Beyrek eydür: Pay B̄icān Begüŋ (8) bir ḳızı **varımış**, anı görmege geldüm, dėdi.

(86a)(2) Senüŋ ol muḫannat anaŋ babaŋ, (3) bir cānda ne var ki saŋa **ḳıyamamışlar.**

(130b) (1) Segrek, eyitdi: Mere ḳardaşumuŋ adı (2) nedür? Eyitdi: Egrek-dür, Eyitdi: İmdi Egrege Seyrek yaraşur. (3) Ḳardaşum **ṣaġımış**, ḳayurmazam**.**

(136b) (7) Babam adın ṣorarısaŋ Öşün (8) Ḳoca. Menüm adum ṣorar olsaŋ Segrek. Ḳardaşum **varımış**, adı (9) Egrek, dėdi**.**

(139b) (5) Geldi, Teküre eydür: Kerem eyle, ol Tatarı ḳuyudan çıḳar. (6) Ḳızcuġazuŋ bėlini üzer a! Yėr altında ḳızcuġazuma **binerimiş, (7)** ḳalan ölülerümüzi cemʿ ėderimiş hem ölülerümüz içün vėrdügümüz (8) aşı ellerinden çeküp alup **yėrimiş.**

(143a) (9) Burada anasına ṣoylamış. Görelüm ḫānum (10) ne ṣoylamış, eydür: Mere ana, men Ḫān [Bayındır] oġlı **degülmişem**, Ḫān (11) Ḳazan oġlı **imişem.** Mere ḳavat ḳızı, munı maŋa nėçün dėmezidüŋ?

(149a) (10) Aruz eydür: Ḳazan bize Ḳılbaşı **göndermiş.** ėlüm günüm çapıldı, (11) ḳara başum buŋlu oldı, ṭayum Aruz maŋa gelsün, dėmiş.

İkinci ağızdan aktarımsal ifadeleri işaretlemekten başka *görünüş* ve *eylem zamanını* da işaretleyen ve TT'de karşılığı *-{mIşDIr}* olan (Gülsevin ve Boz, 2010: 66) *-{UpdUr(Ur)}* işaretleyicisinin aktarımsal işlevi ilk olarak Harezm Türkçesinde tanıklanmıştır. Söz konusu biçimbirim EAT'de de aktarımsal ifadelerde kullanılmıştır (Yapıcı, 2013: 2808):

(30b) (9) Mere sögli melik, dünlügi altun ban (10) ėvlerümi **götürüpdürürsin**; saŋa gölge olsun. Aġır ḫāzīnem, (11) bol aḳçam **götürüpdürürsin**; saŋa ḫarclıḳ olsun. Ḳırḳ ince (12) <bėllü> ḳızıla Borla Ḫatunı **götürüpdürürsin**; saŋa yesir olsun. (13) Ḳırḳ yigidilen oġlum Orazı **götürüpdürürsin**; ḳuluŋ (31a) (1) olsun. Tavla tavla şehbāz atlarum **götürüpdürürsin**; (2) saŋa binit olsun. Ḳaṭār ḳaṭār develerüm **götürüpdürürsin**; (3) saŋa yüklet olsun. Ḳarıcuḳ anam **götürüpdürürsin**, mere kāfir (4) anamı vėrgil maŋa.

(64a) (12) Ṣaġum ala baḳduġumda ḳarṭaşum Ḳara (13) Göneyi gördüm. Baş **kesüpdür**, ḳan **döküpdür**, cüldi **alupdur**, (64b) **ad ḳazanupdur**. Ṣolum ala baḳduġum-da ṭayum Aruzı gördüm. (2) Baş **kesüpdür**, ḳan **döküpdür**, cüldi **alupdur**, **ad ḳazanupdur**. (3) Ḳarşum ala baḳduġumda seni gördüm. On altı yaş yaşladuŋ. (4) Bir gün ola düşem ölem, sen ḳalasın. Yay çekmedüŋ, oḫ (5) atmaduŋ, baş kesmedüŋ, ḳan dökmedüŋ, ḳanlu kāfir elinden (6) cüldi almaduŋ.

Gülsevin (2011: 88) *–{dI}* biçimbiriminin konuşucunun gerçekleştirilen eyleme şahit olması ya da görmese dahi eylemin gerçekleştiğine dair güvenini işaretlediğini ifade etse de *Duḫa Ḳoca Oġlı Deli Dumrul Boyı*'nda tanıklanan örnekte söz konusu biçimbirim ikinci ağızdan aktarımı kodlamaktadır:

(83a) (8) Deli Dumrul sürdi, babası yanına geldi. (9) Babasınuŋ elin öpüp ṣoylamış. Görelüm ḫānum ne (10) ṣoylamış, eydür: Aġ ṣaḳallu, ʿazīz, ʿizzetlü, cānum baba! (11) Bilür misin neler oldı? Küfür söz söyledüm, Ḥak Teʿālaya (12) **ḫoş gelmedi,** gök üzerinde al ḳanatlu ʿAzrāyile **emr** (13) **eyledi**.

3.1.2.1.2. Aktarımsal (3)

A*ktarımsal (2)* bilgi kaynağından farklı olarak *aktarımsal (3)* (üçüncü ağızdan aktarım) kategorisinde konuşucu bilgiyi doğrudan bir tanıktan edinmemiştir. Söz konusu her iki bilgi kaynağı türünün de ortak işaretleyicisi *–{mIş}* biçimbirimidir.

Aynı biçimbirimi kullanmaları bakımından *aktarımsal (2)* ve *aktarımsal (3)* kategorileri arasındaki fark sadece bağlamda ortaya çıkmaktadır:

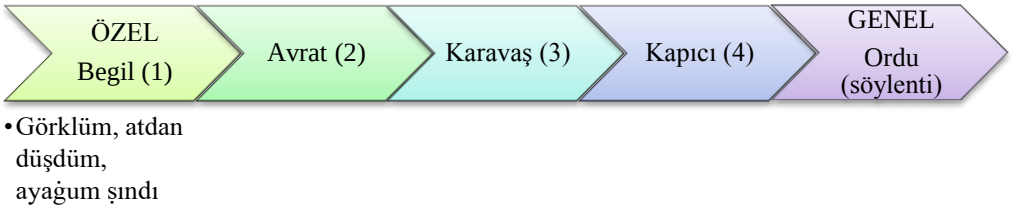
> (50b) (2) Beyrek ḳalḳdı, aġlayu aġlayu (3) ḳırḳ yigidüŋ yanına geldi, ḳaba ṣarıḳ götürdi yėre çaldı, (4) eydür: Hey menüm ḳırḳ yoldaşum, bilür misiz neler oldı? Yalancı (5) oġlı Yaltacuḳ menüm ölüm ḫaberin **ėletmiş**. Dünlügi altun (6) ban ėvine babamuŋ şī̇ven **girmiş**, ḳaza beŋzer ḳızı gelini (7) aġ **çıḳarmış** ḳara **gėymiş.** Göz açuban gördügüm, gönül vėrüp (8) sevdügüm Bānı Çiçek Yalancı oġlı Yaltacuġa varur **olmış**, (9) Böyle dėgeç ḳırḳ yigidi ḳaba ṣarıḳların götürdiler yėre çaldılar, (10) bögürü bögürü aġlaşdılar, zārılıḳ ḳıldılar.
>
> (50b) (10) Meger kāfir beginüŋ (11) bir bikr ḳızı varıdı. Her gün Beyregi görmege gelüridi. Ol (12) gün gėrü görmege geldi. Baḳdı gördi Beyrek saḫt olmış, (13) ḳız eydür: Nėçün saḫt-sın ḫānum yigit? Geldügümce seni şėn (51a) (1) görürdüm, güleridüŋ oynarıduŋ. Şimdi nolduŋ? dėdi. Beyrek (2) eydür: Nėce saḫt olmayayım? On altı yıldur kim babaŋuŋ ṭutsaḳıyam; (3) ataya anaya, ḳavma ḳardaşa ḫasretem ve hem bir ḳara gözlü yavuḳlum (4) varıdı. Yalancı oġlı Yaltacuḳ dėrler bir gişi varıdı. (5) **Varmış, yalan söylemiş,** beni öldi **dėmiş**; aŋa varur **olmış**, (6) dėdi.

Yukarıda yer alan örnekler, metnin bağlamsal bütünlüğü içinde değerlendirilmez ise başlı başına ikinci ağızdan bilgi *(aktarımsal (2)* olarak nitelendirilebilir. (50b)'de Beyrek'in aktarmış olduğu ifadeleri bezirgânlar aracılığı ile duyduğu bağlamdan anlaşılmaktadır. Bezirgânlar da söz konusu ifadeleri doğrudan algılamamış, başka konuşuculardan aktarım yolu ile bu bilgileri edinmişler ve edindikleri bilgileri Beyrek'e aktarmışlardır. Beyrek ise bu ifadeleri daha sonra kırk yiğidine aktararak aktarımsal düzlemde üçüncü ağız konumuna geçmiştir.

Üçüncü ağızdan edinilen bilgi kategorisi için DK'de yer alan en dikkat çekici tanık şudur:

> (123a) (12) Begil eydür: Görklüm, atdan düşdüm, ayaġum (13) şındı, dėdi. ʿAvrat elin eline çaldı, ḳaravaşa söyledi. (123b) (1) Ḳaravaş çıḳup ḳapucıya söyledi. Otuz iki dişden (2) çıḳan bütün orduya yayıldı, Begil atdan **düşmiş** (3) ayaġı **şınmış**, dėyü.

Bu tanık, aktarımsal kategorilerin işleyiş sistemini gözler önüne sermesi bakımından oldukça önemlidir. Aktarım yaparken öznelerin ve aktarılan bilginin durumunu en güzel biçimde ifade eden söz konusu örnekte yer alan aktarımsal kategorilerin özelden genele doğru sıralanışını şu şekilde yapmak mümkündür:

Şekil 21. Begil Oġlı Emrenüŋ Boyı Hikâyesinin Aktarımsal Kategorileri

3.1.2.1.3. Aktarımsal (gen.)

Konuşucunun olaya bizzat tanık olmadığı bilgiyi bir başkasından öğrendiği durumları ifade eden aktarımsal kategorilerin bir diğer türü olan ve **Palmer** (2001) tarafından *aktarımsal (gen.)* terimi ile karşılanan bu kategoride konuşucu, aktardığı bilginin sorumluluğunu üstlenmez ya da bilginin ikna ediciliğini arttırmak ister (Sargın, 2014).

Halkbilimsel aktarım (Faller, 2002) ve *söylenti* (Frawley, 2009) olarak da alanyazınında geçen söz konusu kategoriyi **Palmer**, her iki aktarımı da içeren bir üst kategoride ele almış ve "*genel bilgilerden*" yola çıkılarak yapılan aktarım olarak tanımlamıştır (2001: 40-41). Genel bilgilerin aktarılması varsayımsallık ile *aktarımsal (gen.)* kategorisini karşı karşıya getirmektedir. Varsayımsallık, öznenin kısa süreli deneyimleri sonucunda ulaştığı bir yargı iken *aktarımsal (gen.)* kategorisi daha fazla sayıda öznenin çok uzun süreler boyunca deneyimlediği yargılardır.

DK'de yer alan genel aktarımlar üç türlüdür. Atasözü olarak nitelendirebileceğimiz kalıplaşmış ifadeler genel aktarımlar için metin içinde oldukça fazla sayıda kullanılmıştır. Bu tür ifadelerin gerçeklik/doğrulukları belki de asırlar süren bir deneyim sonucu tecrübe edilmiştir. Tespit edilen tanıklarda *-{mAz}, -{(I/A)r}, -{dUr}* biçimbirimleri *aktarımsal (gen.)* kategorisini işaretlemede kullanılmıştır:

(3a) (12) Allāh Allāh dėmeyince işler **oŋmaz**. Ḳādir Taŋrı vėrmeyince er **bayımaz**. (13) Ezelden yazılmasa ḳul başına ḳażā **gelmez**. Ecel vaʿde ėrmeyince (3b) (1) kimse **ölmez**. Ölen ādem **dirilmez**, çıḫan cān gėrü **gelmez**. Bir yigidüŋ (2) ḳara ṭaġ yumrısınca mālı olsa **yıġar dėrer ṭaleb eyler**, naṣĪbinden (3) artuġın **yėye bilmez**. Ö[r]leşüben şular ṭaşsa deŋiz **ṭolmaz**.

(4b) (5) Oġul kimden olduġın ana **bilür**. Erüŋ ağırın yėyni-sin (6) at **bilür**. Ağır yükler zaḫmetin ḳatır **bilür**. Ne yėrde şızılar varısa (7) çeken **bilür**. Ġāfil başuŋ ağrısın beyni **bilür**.

(9b) (7) Eyegülü **ulalur**, ḳapurġalı **böyür**.

(16b) (6) At ayaġı külük, ozan dili çevük **olur**.

(90a) (6) Alp ere ḳorḫu vėrmek **ʿayb olur**.

(125b) (4) Yalıŋuz yigit alp **olmaz**, yavşan (5) dibi berk **olmaz**.

(130a) (11) Eski ṭonuŋ biti, ögsüz oġlanuŋ dili (12) acı **olur**.

DK'de genel aktarımlar her zaman genelleme esasına göre yapılmaz. Anlatıcının metin içindeki konumu itibarıyla yakın geçmişe dair verilen genel aktarımlar ifade edilirken *ol zemānda*, *Oġuz zemānında* gibi tamamlayıcı ifadeler ile *+{(I)dI}* biçimbirimi kullanılmaktadır:

(36a) (9) **Ol** (10) **zemānda** beglerüŋ alḳış[ı] alḳış, ḳarḳışı ḳarḳış idi; (11) duʿāları **müstecāb olurıdı.**

(37a) (6) **Ol zemānda** bir oġlan baş kesmese, ḳan (7) dökmese **ad ḳomazlarıdı.** Bay Böre Begüŋ oġlı atlandı, (8) ava çıḳdı, av avlariken babasınuŋ tavlası üzerine (9) geldi.

(46b) (4) **Oġuz zemānında** bi yigit (5) ki ėvlense oḫ atarıdı, oḫı [ne] yėrde düşse anda gerdek (6) **dikeridi.** Beyrek Ḫān daḫı oḫın atdı, dibine gerdeğin (7) dikdi.

(67b) (13) **Ol zemānda** oġul, **ata sözin iki eylemezidi**; iki (68a) (1) eylese ol oġlanı **ḳabūl eylemezleridi.**

(97b) (5) **Ol zemānda** Oġuz yigitlerine ne ḳażā (6) gelse uyḫudan **gelüridi.**

Bir başka genel aktarım türü de konuşucunun metin içindeki konumuna bağlı olarak uzak geçmiş olarak nitelendirilebilecek bilgilerin ifadesi için kullanılmıştır. Bu tür aktarımlar *-{dI}* biçimbirimi ile işaretlenmiştir:

(5b) (3) Kerbelā Yazısında (4) Yezidiler elinde **şehīd oldı**; Ḥaşanıla Ḥüseyin iki ḳardaş (5) bile görkli. Yazılup düzilüp gökden **ėndi**, Taŋrı ʿilmi Ḳur'ān (6) görkli. Ol Ḳur'ānı **yazdı düzdi**, ʿulemālar ögrenince **güydi** (7) **baḫdı**, ʿālimler serveri ʿOṯmān ʿAffān oġlı görkli.

(106b) (13) ʿAzīz Taŋrı! [Sen] (107a) (1) anadan **ṭoġmaduŋ**. Sen atadan **olmaduŋ**. Ki[m]se rızḳın **yėmedüŋ**. (2) Kimseye güc ėtmedüŋ. Ḳamu yėrde aḥadsin. [Sen] Allāhu ṣamedsin. Ādeme sen (3) **tāc urduŋ**. Şeyṭāna **laʿnet ḳılduŋ**. Bir ṣuçdan ötüri (4) dergāhdan **sürdüŋ**. Nemrud göge oḫ **atdı**. Ḳarnı yaruḳ (5) balığı ḳarşu **ṭutduŋ**. Ululığuŋa ḥaddüŋ [yoḳ.] Senüŋ boyuŋ, ḳaddüŋ (6) yoḳ ya cismile ceddüŋ yoḳ.

(127b) (5) Yücelerden yücesin, yüce Taŋrı! Kimse bilmez nėcesin, (6) görklü Taŋrı! Sen Ādeme **tac urduŋ**, Şeyṭāna **laʿnet ḳılduŋ**, (7) bir ṣucdan ötüri dergāhdan **sürdüŋ**. İbrāhimi **ṭutdurduŋ**, (8) ḫām göne **çulġaduŋ**, götürüp oda **atdurduŋ**, odı bostān (9) **ḳılduŋ**.

DK'de sıkça karşılaşılan bu türden aktarımlar, genel itibarıyla İslam tarihi ile ilgili kitabî bilgiler olup tanıklanan diğer aktarımsal kategorilerden olgusallık

bakımından ayrılmaktadır. DK'de bulunan farklı aktarım türleri bizlere aktarımsal kategoriler için güvenirlik ölçeği geliştirmek yerine (De Haan, 1998; Faller, 2002) **Palmer'ın** (2001) da yaptığı gibi bir üst kategori olarak *söylenti*, *halkbilimsel bilgi* ve diğer tüm *genel bilgileri* bünyesinde barındıran bir *aktarımsal (gen.)* kategori tasarlamanın daha makul olduğunu göstermektedir. Çünkü atasözleri ve kitabî bilgilerin *olgusallığı* destan, mit gibi halkbilimsel anlatılara göre daha farklı bir noktada yer almaktadır.

3.1.2.2. Duyusal Kiplik

Duyu (sense), "*görme, işitme, tat ve koku alma yetilerine ya da bir insanın kendisinin dışında, zaman ve mekân içinde bulunan fiziki ya da kimyasal nitelikli ögelere ilişkin bilgi edinmesini sağlayan psiko-fizyolojik fonksiyonlar bütünü*"dür. Filozoflar öteden beri duyuların kendilerine has nesnelerinin olduğunu ifade ederler. Herhangi bir duyu, nesnesini duyumlarken asla yanılmaz. Duyular nesnelerini yorumlayarak ya da çıkarsama yaparak bilmezler, duyular nesnelerini doğrudan algılarlar (Cevizci, 2010: 512). **Cevizci'nin** söz konusu tanımı ile *duyusal* ve *aktarımsal* kategoriler arasındaki fark belirgin biçimde ortaya çıkmaktadır.

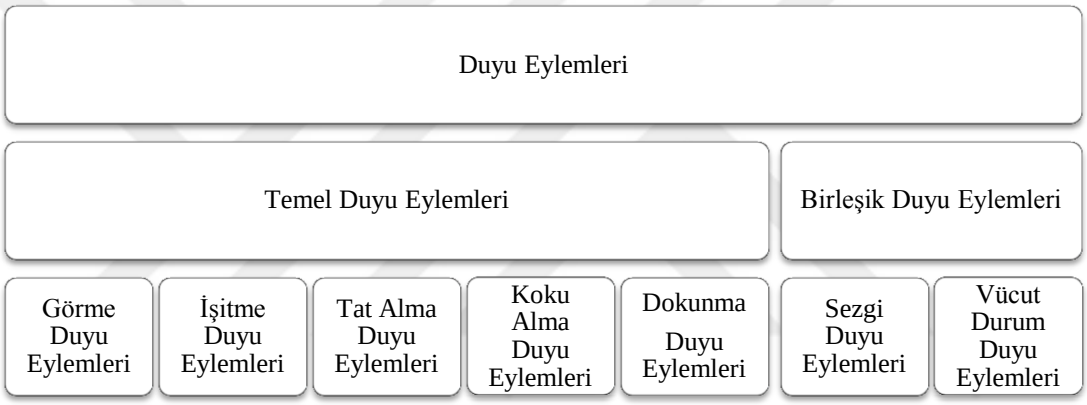
Algı (perception) ise *duyudan* farklı olarak duyular yolu ile dış dünyayı, içe bakış ile de iç yaşantıyı kavrama yetisidir. Nesnelerini algılayan duyular vasıtası ile insan, içinde yaşadığı dünya hakkında bilgi edinmektedir. Algılar fiziki, fizyolojik, nörolojik, duyusal ve bilişsel bileşenleri olan bir süreçtir. *Algı*, söz konusu süreçlerin farkında olma ve duyusal verileri sentezlemeye karşılık gelmektedir (Cevizci, 2010: 62).

Dilbilimciler konuşucunun duyu organları ile algıladığı bilgiyi deneyimsel olarak ifade ettikleri kategorilerin (Nuyts, 2005: 10) *görsel*, *görsel olmayan* ve *işitsel* kategoriler olduğu üzerine uzlaşmışlardır (Palmer, 2001; Faller, 2002; Frawley, 2009). Ancak sözü geçen dilbilimciler içinde kimi araştımacılar *diğer duyular* (other sensory) ve *hissel* (feel) kategorileri de *duyusal kiplik* başlığı altında değerlendirmeyi uygun bulmuşlardır (Faller, 2002; Frawley, 2009).

Viberg (1983: 185), *duyu eylemlerini* (the verbs of perception) görme, duyma, dokunma, tat alma ve koklama duyuları üzerine inşa etmiş ve bu eylemleri

eylemsel (activity), *deneyimsel* (experience), *ilişkisel* (copulative) olmak üzere üç farklı kategoride ele almıştır. Tıpsal psikolojide ise dilbilimden farklı olarak temel ve birleşik olmak üzere iki farklı duyu tipi mevcuttur. Temel duyular, alıcı tarafından alınıp iletici tarafından merkeze ulaştırılan yalın duyulardır (Koptagel İlal, 1991: 23). *Görmek, işitmek, tat almak* ve *koklamak* eylemleri *duyu eylemleridir*. Birleşik duyuların algılanmasında ise farklı fizyolojik sistemler bir arada çalışmaktadır. *Sezmek, hissetmek* gibi eylemler de algılanışlarında birden fazla sistem gerektirdiği için *birleşik duyu eylemleri* olarak adlandırılmıştır.

Kamchybekova (2010), **Viberg'ın** (1983) sınıflandırması ve tıpsal psikolojide var olan duyu kategorilerinden hareketle duyu eylemlerini şu şekilde ele almıştır:

Şekil 22. Kamchybekova'nın (2010) Duyu Eylemleri Sınıflandırması

Kamchybekova'ya göre birleşik duyu eylemleri içinde sezgi duyu eylemleri, insanın çevreyi algılayışında gerçekleştirdiği eylemler iken (*sezmek, hissetmek* gibi) vücut durum duyu eylemleri, insanın iç dünyasındaki algılayışında gerçekleştirdiği eylemlerdir (*içi ezilmek, yüreği burkulmak* gibi) (2010: 34).

3.1.2.2.1. Görsel

İnsanın dış dünyaya dair uyaranları algılama yeteneği olan görme eylemini bünyesinde barındıran ve dilbilimcilerin en güvenilir duyusal kanıt kategorisi olarak adlandırdıkları *görsel bilgi* DK'de en fazla sayıda tanıklanan bilgi kaynağı kategorisi

olmuştur. Var olan bu nicel fazlalık görselliğin işaretlendiği biçimbirim ve diğer kiplik birimlerin çeşitlenmesine de neden olmuştur.

Hem eylem zamanı, hem görünüş hem de kiplik işaretleyen *-{dI}* biçimbirimi aynı zamanda konuşucunun gerçekleşen eyleme/duruma tanık olduğu durumları da işaretlemektedir (Boz, 2012: 62). *-{dI}* DK'de görsel kanıt işaretlemede en sık kullanılan biçimbirim olmuştur:

(13a) (10) Oġlan gėyigi ḳovariken (11) babasınuŋ öŋinden gelüŋ **gėderidi**. Dirse Ḫān, (12) ḳurt siŋirli ḳatı yayın eline **aldı**. Üzengüye ḳalḳup (13) ḳatı **çekdi**, uz **atdı**, oġlanı iki ṭalusınuŋ arasında (13b) (1) urup **çaḳdı**, **yıḳdı**. Oḫ ṭoḳındı, alca ḳanı **şorladı**, (2) ḳoynı **ṭoldı**, bedevī atınuŋ boynın **ḳucaḳladı**, yėre **düşdi**.

(17a) (1) Dirse Ḫān[ı] **ṭutdılar**; aġ ellerin ardına **baġladılar**, ḳıl sicim boynına (2) **ṭaḳdılar**, aġ etinden ḳan çıḳınca **dögdiler**, Dirse Ḫān yayan, (3) bunlar atlu **yöridiler**, alubanı ḳanlu kāfir ėllerine **yöneldiler**.

(21b) (9) Altı yüz kāfir **atlandı**, (10) ḳoyunuŋ üzerine ılġar **vardı**. Gėce yaturiken Ḳaracuḳ Çoban (11) ḳara ḳayġulu **vāḳı'a gördi**. Vāḳı'asından **sermürdi**, **örü ṭurdı.** (12) Ḳıyan [Egüci, Demür [E]güci bu iki ḳardaşı yanına **aldı**, aġıluŋ (13) ḳapusını **berkitdi**. Üç yėrde depe gibi ṭaş **yıġdı**, ala (22a) (1) ḳollı ṣapanın eline **aldı**.

(33b) (2) Arı ṣudan **ābdest aldılar**, aġ alınların (3) yėre **ḳodular**, iki rek'at **namāz ḳıldılar**. Adı görkli Muḥammede (4) ṣalavāt getürdiler, bī-tekellüf kāfire **at ṣaldılar**, **ḳılıç çaldılar**.

Görsel bilgi kategorisini yaygın biçimde işaretleyen bir diğer işaretleyici ise *-{(I/A)r}* biçimbirimidir. *-{(I/A)r}* EAT'de eylemin/durumun gerçekleşme anına gönderme yapmaktadır (Gülsevin ve Boz: 2010). DK'de söz konusu biçimbirimle işaretlenen örneklerde konuşucu eylemin gerçekleştiği ortamda bulunmaktadır. Böylelikle konuşucu eylemin gerçekleştiğine dair sağlam bir kanıt ortaya koymaktadır:

(10a) (12) Boġayıla oġlan bir hamle çekişdiler; iki ṭalusınuŋ üstine (13) boġanuŋ [köpük] ṭurdı. Ne oġlan **yėŋer** ne boġa **yeŋer**.

(13a) (7) Dirse Ḫān! Görür misin oġlanı; yazıda (8) yabanda gėyigi **ḳovar**, senüŋ öŋüŋe **getürür**.

(14a) (7) Çıḳsun benüm kör gözüm, a Dirse Ḫān! yaman segrür. (8) Kesilsün oġlan emen süt ṭamarum, yaman **ṣızlar**. (9) Ṣaru yılan ṣoḳmadın aġca tenüm, ḳalḳup **şişer**.

(22b) (13) Çobanuŋ ṭaşı dükendi (23a) (1) ḳoyun dėmez, keçi demez ṣapanınuŋ ayasına ḳor **atar**, kāfiri **yıḳar**.

(25a) (13) Köpek Ḳazanuŋ (25b) (1) atınuŋ ayaġına çap çap **düşer**, siŋ siŋ **siŋler**.

(108b) (11) Ḫānum, sazdan (12) bir aşlan **çıḳar** it [gibi] **ürür**, apul apul yörişi ādem gibi.

"*Eylemin geçmiş zamanda gerçekleştiği ve bunun yanında konuşanın eylemi bir başkasından duyup öğrendiğini bildiren*" (Boz, 2012: 61) ya da "*konuşucunun sonradan farkına vardığı durumlarda kullanılan*" (Gülsevin ve Boz: 2010: 64) biçimbirim olarak tanımlanan *-{mIş}* kiplik işaretleyicisi de DK'de konuşucunun doğrudan deneyimlediği eylemleri kodlamaktadır:

(18b) (4) Menüm içün geldüŋise oğlancuġum **öldürmişem**.

(22a) (4) Ḳazan <eydür> Begüŋ dünlügi (5) altun ban èvlerini biz **yıḳmışuz**. Tavla tavla şehbāz atlarını (6) biz **binmişüz**. Ḳaṭār ḳaṭār ḳızıl devesini biz **yetmişüz**. Ḳarıcuḳ (7) anasını biz **getürmişüz**. Aġır ḫazīne, bol aḳçasını biz **yaġmala-mışuz**. (8) Ḳaza beŋzer ḳızı geli[ni]ni biz **yesir ėtmişüz**. Ḳırḳ yigidilen Ḳazanuŋ (9) oğlını biz **getürmişüz**. Ḳırḳ ince <bèllü> ḳızıla Ḳazanuŋ ḥelālini (10) biz **getürmişüz**. Bre çoban, ırağından yaḳınından berü gelgil.

TT'de kesinlik, beklenti, olasılık anlamlarını işaretlediği bilinen (Korkmaz, 2014: 640-641) *+{DIr}* biçimbirimi DK'de görsel kanıt işaretleyicisi olarak karşımıza *+{dUr}* ve *-{mIşdUr}* dizilimi ile çıkmaktadır. Bu yapı daha çok, konuşucunun tanık olduğu eylemin/durumun gerçekleştiği ortam dışında algılamış olduğu eylemi/durumu bir başkasına aktarırken kullanılmıştır:

(14b) (12) Ol ḳırḳ nā-merd (13) ḳarşu geldi, eydür: Oğluŋ **ṣaġ-dur**, **esen-dür**, **avdadur**. (15a) (1) Bugün yarın ḳanda ise gelür, ḳorḳma ḳayurma.

(50a) (2) Ḳıyan Selcük oğlı Deli Ṭundarı (3) ṣorarısaŋ **ṣaġ-dur** Bamsı. Ḳara Göne oğlı Budaġı ṣorar (4) olsaŋ **ṣaġ-dur.**

(143a) (5) Oruz: Mere (6) ya benüm babam ölü midür, diri midür? dėdi. Eyitdi: **Diri-dür**, (7) Ṭomanın Ḳalʿasında **ṭutsaḳ-dur**, dėdi.

(149b) (6) Begler, (7) Beyrek bizden **ḳız almış-dur**, **güyegümüzdür**, ammā Ḳazanuŋ ınaġı-dur. (8) Gelsün, bizi Ḳazanıla barışdursun, dėyelüm, getürelüm.

Aktarımsal kategorileri işaretlemesinin yanı sıra görsel kanıt kategorisi işaretleyicisi de olan (Gülsevin ve Boz, 2010: 70) *-{UpdUr(Ur)}/-{Up} turur* yapıları DK'de konuşucunun eyleme/duruma dair görsel kanıtını işaretlemiştir:

(26b) (11) Çoban eydür: Beli aġam Ḳazan, gėceden (12) bir ḳuzı **bişürüpdürürem**. Gel, bu aġaç dibinde ėnelüm, yėyelüm, dėdi.

(51b) (2) Baḳdı (3) gördi gendünüŋ deŋiz ḳulını boz aygır bunda **otlanup ṭurur**.

(64a) (11) Ḳazan eydür: (12) Berü gelgil ḳulunum oġul! Ṣaġum ala baḳduġumda ḳarṭaşum Ḳara (13) Göneyi gördüm. **Baş kesüpdür**, **ḳan döküpdür**, **cüldi alupdur**, (64b) **ad ḳazanupdur**. Ṣolum ala baḳduġum-da ṭayum Aruzı gördüm. (2) Baş **kesüpdür**, **ḳan döküpdür**, **cüldi alupdur**, ad **ḳazanupdur**. (3) Ḳarşum ala baḳduġumda seni gördüm. On altı yaş yaşladuŋ. (4) Bir gün ola düşem ölem, sen ḳalasın. Yay çekmedüŋ, oḫ (5) atmaduŋ, baş kesmedüŋ, ḳan dökmedüŋ, ḳanlu kāfir elinden (6) cüldi almaduŋ.

Bir *yan tümce kipliği* işaretleyicisi olması sebebi ile araştırmamızın kapsamına girmeyen ve esasında *gerçekdışılık* işaretleyicisi olan *-{sA}* biçimbiriminin anlamsal işlevleri Türkçe alanyazınında dilek, şart, istek ve gereklilik olarak belirlenmiştir (Gülsevin ve Boz: 2010; Benzer, 2010; Bulak, 2011). **Aslan Demir** (2008: 113) de söz konusu biçimbirimin gerçekdışı ya da gerçekleşme olasılığı olmayan istekleri işaretlediğini ifade etmiştir. *-{sA}*'nın *gerçekdışılık* işaretlediği hususunda araştırmacılar görüş birliğine varmışken aşağıda yer alan örneklerde bu biçimbirimin *-{sA}...-{sA}* dizilimi ile görsel kanıt kategorisini işaretlemesi oldukça dikkat çekicidir:

(15b) (1) yaraŋa melhem-dür, dėdi, ġāyib oldı. Oġlanuŋ anası (2) oġlanuŋ üstine çapup çıḳa geldi. **Baḳsa görse** oġlancuġı (3) alca ḳana bulaşmış yatur, çaġıruban oġlancuġına ṣoylar, (4) görelüm ḫānum ne ṣoylar.

(15a) (6) **Baḳsa görse** bir derenüŋ içine ḳarġa ḳuzġun (7) ėner çıḳar, ḳonar ḳalḳar.

"*Eskicil bir geçmiş zaman biçimbirimi*" olan (Boz, 2017a) ve "*duyulan-farkına varılan geçmiş zaman*" işlevli (Gülsevin ve Boz, 2010: 67) *-{dUK}* DK'de *-{dUGI} yoḳ* dizilimi içinde görsel kanıt kodlayıcısı olarak kullanılmıştır:

(41b) (4) Ḳız eydür: Mere yigit, menüm atumı kimse (5) **geçdügi yoḳ,** oḫumı kimse **yarduġı yoḳ.** İmdi gel, (6) senüŋile güreş ṭutalım, dėdi.

DK'de kiplik biçimbirimlerden başka yaygın biçimde *gör-* kiplik eylemi ve *gördi kim/baḳdı gördi kim* bağlaçları da görsel kanıt kategorisini ifade etmede sıklıkla kullanılmıştır:

(61b) (9) Yaltacuḳ **gördi kim** yanar, sazdan çıḳdı, (10) Beyregüŋ ayaġına düşdi, ḳılıcı altından gėçdi Beyrek (11) daḫı ṣuçından gėçdi.

(109b) (1) Çoban erkece (2) ḳaḳıdı, ilerü vardı, **gördi kim** perrī ḳızları ḳanat (3) ḳanada bağlamışlar, uçarlar.

(53a) (4) Beyrek **baḳdı gördi kim** kiçi ḳız ḳarındaşı bıŋardan ṣu almaġa (5) gelür, Ḳardaş Beyrek! dėyü aġlar bozlar, Ṭoyuŋ dügünüŋ ḳara (6) oldı! dėyü aġlar.

(99b) (12) Ḳan Ṭuralı (13) **baḳdı gördi kim** bir kimesne yaġıyı öŋine ḳatmış ḳovar, (100a) (1) Selcan idügin bilmedi, ḳaḳıdı.

3.1.2.2.2. Görsel Olmayan

Kanıt kipliği sınıflandırması yapan araştırmacılar görsel ve işitsel duyuları diğer duyulardan ayırarak geriye kalan duyusal bilgi kategorileri *diğer duyular* ve *görsel olmayan duyulardan edinilen bilgi kategorileri* başlıkları altında değerlendirmişlerdir (De Haan, 1998; Palmer, 2001; Faller, 2002; Frawley, 2009). Oysa tıpsal psikoloji bizlere *temel* ve *birleşik* olmak üzere iki duyu türünden bahseder. Bu duyu türlerinden ilki temel duyularımızı (görme, işitme, koku alma, tat alma ve dokunma) merkeze almaktadır. Birleşik duyuların edinilmesinde ise farklı fizyolojik sistemler bir arada çalışmaktadır (Koptagel İlal, 1991). Tıpsal psikolojideki bu ayrımdan yola çıkarak adı geçen araştırmacıların sınıflandırmalarında *görsel* ve *işitsel* duyular dışındaki tüm temel ve birleşik duyuların tek bir kategoriye sığdırılmasının doğru olmadığı öngörülebilir.

3.1.2.2.2.1. Sezgisel

Bir şeyin bilgisine doğrudan sahip olma yetisi olarak tanımlanan *sezgi* (intuiton) içgüdüsel bilgidir (Cevizci, 2010: 1392). Sezgi yolu ile edinilen bilgi çıkarımsal bilgiden farklıdır çünkü sezgisel bilgi, dolaysız biçimde elde edilen bilgi türüdür. Felsefede sezginin duyularla mı, zihinle mi ya da akılüstü başka alanlarla mı ilgili olduğu konusu ise tartışmalıdır (Köz, 2005: 25).

Kamchybekova'nın (2010) duyu eylemleri sınıflandırmasında yer alan *sezgisel* ve *vücut-durumsal* duyu ayrımı, DK'de *görsel olmayan* kanıt kategorisinde tespit edilen tanıkları tam manası ile karşılaması sebebiyle söz konusu kategori için *sezgisel* ve *vücut-durumsal* alt kategorilerini tasarlamamıza öncülük etmiştir.

DK'de görsel olmayan kanıt kategorisi içinde sezgisellik *ḳork-/korḫ-, fikr eyle-, edeblen-, bil-, tanı-, sevin-, ṣan-, begen-, incin-, ürk-, buŋal-* gibi sözlüksel anlamı bakımından kiplik ifade eden eylemler ile işaretlenmiştir:

(15a) (1) Bugün yarın ḳanda ise gelür, **ḳorḳma** ḳayurma.

(15a) (12) Saŋa bu yaradan, (13) **ḳorḫma** oġlan, ölüm yoḳdur. Ṭaġ çiçegi anaŋ südiyile senüŋ (15b) (1) yaraŋa melhem-dür, dėdi, ġāyib oldı.

(26b) (13) Ḳazan **fikr eyledi**, (27a) (1) eydür: Eger çobanıla varacaḳ olurısam ḳalın Oġuz begleri (2) benüm başuma ḳaḳınc ḳaḫarlar: Çoban bile ol[ma]sa Ḳazan kāfiri alımazıdı, (3) dėrler, dėdi.

(40a) (7) Bu otaġuŋ üzerine varmaġa **edeblendi**, eyitdi: (8) Ne olurısa olsun! Hele men avumı alayın, dėdi.

(48a) (11) Ḳalın Oġuz begleri Beyrek içün ʿazīm (12) yas ṭutdılar, **umud üzdiler.** Bunuŋ üzerine on altı yıl (13) gėçdi Beyregüŋ ölüsin dirisin **bilmediler**.

(48b) (13) Bayındır Ḫān eydür: Mere, neye aġlarsız? Biz bunı (49a) **tanımazuz**. Adaḳlusına aparuŋ, görsün. Ol yaḫşı bilür, zīrā (2) ol diküpdür, yine ol **tanır**, dėdi. Vardılar gömlegi Bānı (3) Çiçege ėletdiler. Gördi **tanıdı**, Oldur dėdi.

(63b) (9) Ḳazan ṣaġına baḳdı ḳaṣ (10) ḳaṣ güldi, ṣolına baḳdı çoḳ **sevindi**, ḳarşusına (11) baḳdı oġlancuġını, Oruzı gördi elin eline çaldı, (12) aġladı.

(69a) (7) Oruz ṭutsaḳ oldı. Ḳazanuŋ ḫaberi yoḳ. (8) Eyle **ṣandı** kim yaġı başıldı. At cılavısın dönderdi, (9) gėrü döndi geldi.

(97b) (3) Selcan Ḫatun bu yėri (4) görklü gördi, **begendi**. Düşdiler, ʿişrete meşġūl oldılar, (5) yėdiler içdiler.

(110b) (8) El-hāṣılı, ordı [uṣaḳları] bunuŋ ucından ḳatı **incindiler**, ʿāciz (9) ḳaldılar, Aruza şikāyet ėdüp aġlaşdılar.

(111b) (2) Oġuz Depegöze (3) kār ḳılmadı, **ürkdi** ḳaçdı. Depegöz çevürüp öŋin (4) aldı, Oġuzı ṣalıvėrmedi, gerü yėrine ḳondurdı. (5) El-ḥāṣıl, Oġuz yedi kerre **ürkdi**.

(148b) (1) Ḳara başum **buŋaldı**, (2) üzerüme yaġı geldi. [Ḳaytabanda] develerüm bozlatdılar. Ḳazaḳucda (3) ḳażılıḳ atlarum kişnetdiler.

Yukarıdaki *sezgisel* eylemlerden başka *saḫt ol-, peşīmān ol-, mest ol-, ilhām ėd-, ḥased eyle-, ḳaṣd eyle-, ġayrete gel-, maḳbūl gel-, ḳahr gel-, ġayret gel-, ḫoş gel-, umud üz-, firāḳ gel-* gibi sezgi duyu eylemleri de DK'de görsel olmayan kanıt kategorisini işaretlemede kullanılmıştır.

Görselliğin "*göz yoluyla ya da görerek algılanan*" şey olarak tanımlanması[59] DK'deki kimi metaforik kullanımların *görsel* mi yoksa *görsel olmayan* kanıt kategorisine mi dahil edileceği sorusunu beraberinde getirmektedir:

[59] (TDK, 17 Ocak 2018)

(9b) (7) Oğlan **on bèş yaşına** (8) **girdi** oğlanuŋ babası Bayındır Ḫānuŋ ordusına ḳarışdı.

(11a) (7) **Adını ben vėrdüm**, (8) yaşını Allāh vėrsün, dėdi. Dirse Ḫān **oğlana beglik** (9) **vėrdi, taht vėrdi**. Oğlan **taḫta çıḳdı** babası (10) ḳırḳ yigidin aŋmaz oldı.

(40a) (3) Dedem Ḳorḳut geldi, oğlana **ad ḳodı.**

Yukarıda yer alan eylem ve durumları kavramak için kullandığımız metaforlar esasen birer eylemdirler[60]. Fakat söz konusu eylemler görme duyusu ile algılanamazlar, doğaları gereği onların sadece kavranabilmesi mümkündür. Bu bakımdan DK'deki bu tür metaforik eylemlerin sezgi durum eylemleri kategorisi içinde değerlendirilmesi uygun görülmüştür.

3.1.2.2.2.2. Vücut-Durumsal

DK'de *bil-*, *ḳork-/korḫ-*, *fikr eyle-*, *tanı-* gibi sezgisel eylemlerden farklı olarak *bağrı ṣarṣıl-, yüregi oyna-, ḳanı ḳayna-, ṭamarları ḳayna-* gibi esasen metaforik olan vücut durum duyu eylemleri yolu ile de görsel olmayan kanıt kategorisi ifade edilmiştir:

(13b) (10) Dirse Ḫānuŋ yüzine baḳdı. Ṣağılan ṣolına (11) göz gezdürdi, oğlancuġını görmedi **ḳara bağrı ṣarṣıldı**, (12) dom **yüregi oynadı**, ḳara ḳıyma gözleri ḳan yaş ṭoldı.

(23a) (2) Kāfirüŋ gözi ḳorḳdı, dünyā ʿālem kāfirüŋ **başına ḳaraŋu oldı**.

(27b) (6) Boyı uzun Borla [Ḥātūn] bunı eşitdi (7) yüregiyile **cānına odlar düşdi**.

(30a) (7) Beglige ṭoymadum özüme yazuḫ. Yigit-ligine uṣanmadum cānuma (8) yazuḫ, dėdi, yermürü yermürü aġladı, **yanuḳ cigercügini ṭaġladı**.

(40b) (7) Beyregüŋ **ḳanı ḳaynadı**, edebile (8) yap yap gerü döndi.

(72a) (5) Anası oğlanuŋ (6) böyle dėgec Ḳazanuŋ **ʿaḳlı başından gėtdi**. **Ḳara bağrı ṣarsıldı**, (7) **dom yüregi oynadı**, ḳarangulı gözleri ḳan yaş ṭoldı.

(107a) (12) Kāfirüŋ çignine bir ḳılıç urdı, gėyimini geçimini ṭoġradı, (13) altı parmaḳ deriŋligi zaḫm ėrişdürdi. Ḳara ḳanı şorladı (107b) (1) ḳara saġrı ṣokmanı ṭolu ḳan oldı. **Ḳara başı buŋaldı**, (2) buŋlu oldı.

(146b) (13) Aġ ṣaḳallu (147a) (1) babaŋa ḳıyma, oġul! dėdi. Oruzuŋ şefḳat **ṭamarları ḳaynadı** (2) ḳara ḳıyma gözleri ḳan yaş ṭoldı, atdan yėre ėndi, atasınuŋ (3) elin öpdi.

[60] Ayrıntılı bilgi için bk. Lakoff, G. ve Johnson, M. (2003). *Metaphors We Live by*, The University of Chicago Press, London.

DK'de temel duyulardan olan koku ve tat alma duyuları ile ilgili veriler sadece sözdizimsel düzeydedir. Söz konusu sözdizimsel yapılar metinde kiplik anlamı işaretlememektedirler:

(4a) (8) Ādem içmez **acı şular**, şızınca şızmasa yėg.

(74a) (5) Yanmış arpa etmegi **acı (6) şoġan** öyüni, dėgil.

(85b) (7) **Ṭatlu damaġ** vėrüp (8) şorışduġum, bir yaşduḳda baş ḳoyup emişdügüm!

3.1.2.2.3. İşitsel

Dış dünyada var olan sesleri algılama yolu ile edindiğimiz bilgi türü olan işitsellik üzerine felsefede çeşitli teoriler ortaya konmuştur[61]. Dilbilimde konuşucunun ifade ettiği eylemi/durumu duyma yolu ile algıladığı taahhütünü işaretleyen (Bybee vd., 1994: 323) işitsel kiplik, DK'de kiplik eylemler ve kiplik belirteçleri ile işaretlenmiştir:

(47b) (4) Beyregüŋ babası ḳaba şarıḳ götürüp (5) yère çaldı, ṭartdı yaḳasın yırtdı, Oġul oġul! dėyüben (6) **bögürdi**, zarılıḳ ḳıldı.

(69b) (4) Ḫān ḳızı Boyı uzun Borla ḫatun Ḳazanuŋ geldügin (5) **èşitdi** atdan ayġır, deveden buġra, ḳoyundan ḳoç ḳırdurdı.

(72b) (2) Ḳazan gėrü döndi, geldügi yolı (3) öŋine alup yortdı, dün ḳatdı, anası ṭuymadın (4) el altından buyurdı: Ṭoḳsan tümen genç Oġuz ardumca (5) gelsün. Oġlan ṭutsaḳ-dur, begler bilsün, **dėdi**.

(82b) (4) Deli Dumrul burada (5) **şoylamış**. Görelüm ḫānum ne **şoylamış**, eydür Yüce-(6)-lerden yücesin, (6) kimse bilmez nècesin. Görklü Tanrı, (7) nèce cāhil-ler seni gökde arar, yèrde ister. Sen ḫōd (8) mü'minler göŋlindesin.

(98b) (12) Ḳan Ṭuralıyıla ḳızı getürüŋ gerdege (13) ḳoydılar. Ozan geldi, yelteme **çaldı**.

(102b) (2) Dedem Ḳorḳut gelüp şadılıḳ çaldı, boy boyladı, (3) soy şoyladı, ġāzī erenler başına ne geldügin (4) **söyledi**.

(105b) (8) Men **eyitdüm**: Düzmürd ḳalʿasına gèderem. Babam anda ṭutsaḳ imiş, (9) dėdüm.

(139a) (8) Ḫatun gelüp zindāncıya ḳapuyı açdurdı, (9) **çaġırdı**, eydür: Ḳazan Beg, nedür ḫāluŋ? Dirligüŋ yèr altında mı (10) ḫoşdur, yoḫsa yèr yüzinde mi ḫoşdur?

[61] (SEP, 7 Mart 2018)

Söz konusu örnekler dışında *bozla-, sög-, ṭuy-, ḳıġır-, kişne-, dög-, cāsūsla-, ḫayḳır-, çıŋla-, baġır-, muştula-, yangulan-, çaġrış-, kükre-, aŋra-, mavla-* eylemleri de işitsel kanıtı işaretlemede kullanılmıştır. Sözlüksel anlamı işitsellik içeren kiplik eylemlerden başka *ḫaber ṣor-, zarılıḳ ḳıl-, söz söyle-, ṣalavāt getür-, zarılıḳ eyle-, ḫaber söyle-, ḫaber ver-, selām ver-, alḳış vėr-, ṣoḥbet eyle-, iḳrār eyle-, nidā eyle-, ḥikāyet eyle-* gibi birleşik eylemler de konuşucunun işitsel bilgisini göstermek üzere DK'de yer almıştır:

(41a) (2) Mere çaġıruŋ, ḫaberleşeyim, dėdi. Çaġırdılar, Beyrek geldi. (3) Bānı Çiçek yaşmaḳlandı, **ḫaber ṣordı**. Eydür: Yigit, (4) gelişüŋ ḳandan?

(47b) (5) Oġul oġul! dėyüben (6) bögürdi, **zarılıḳ ḳıldı**. Aġ bürçeklü anası büldür büldür (7) aġladı, gözinüŋ yaşın dökdi, acı ṭırnaḳ aġ yüzine (8) aldı çaldı.

(83a) (11) Bilür misin neler oldı? Küfür **söz söyledüm**, Ḥak Teʿālaya (12) ḫoş gelmedi, gök üzerinde al ḳanatlu ʿAzrāyile emr (13) eyledi Uçup geldi, aġca menüm gögsümi başup ḳondı, (83b) (1) ḫırıldadup ṭatlu cānum alur oldı.

(93a) (10) Adı görklü Muḥammede **ṣalavāt getürdi**, (11) boġanuŋ öŋinden ṣavıldı. Boġa boynuzı üzerine (12) diŋeldi ḳuyruġından üç kerre götürüp yėre ṣaldı, (13) sünükleri ḫurd oldı.

DK'de konuşucular kimi zaman işitsel kanıt türünü işaretlerken *ḳaṣ ḳaṣ, bögürü bögürü* gibi kiplik belirteçlerini de tercih etmişlerdir:

(50b) (9) Böyle dėgeç ḳırḳ yigidi ḳaba ṣarıḳların götürdiler yėre çaldılar, (10) **bögürü bögürü** aġlaşdılar, zārılıḳ ḳıldılar.

(64a) (1) ḫānum ne ṣoylar, eydür: Ünüm aŋla, menüm sözüm diŋle, aġam (2) Ḳazan! Ṣaġuŋa baḳduŋ **ḳaṣ ḳaṣ** güldüŋ.

Görsel kategoride olduğu gibi işitsel kategoride de konuşucuların metaforik kullanımları dikkati çekmektedir:

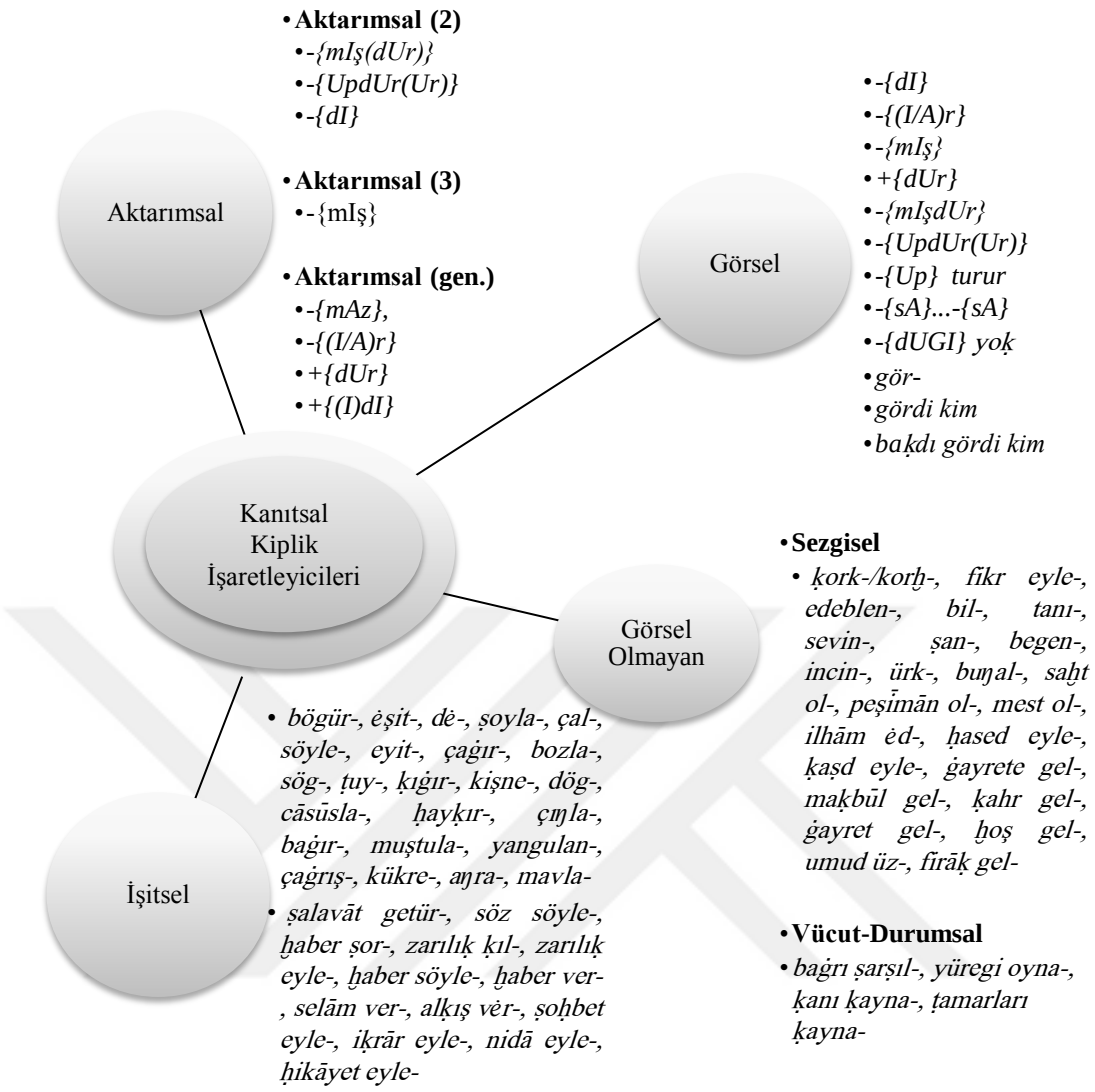
(16a) (1) Böyle dėgeç oġlanuŋ **ḳulaġına** (2) **ses ṭoḳındı**, başın ḳaldurdı, yalabdaḳ gözin açdı, (3) anasınuŋ yüzine baḳdı.

(130b) (6) Atından (7) ėndi, **atasınuŋ dilin aradı**.

DK'de yaptığımız anlamsal çözümlemeler sonucunda **Palmer'ın** (2001) kanıtsal kiplik kategorilerinden *görsel olmayan* kanıt kategorisinin görsellik ve işitsellik kadar net bir çerçeve içinde tasarlanmadığını söylemek mümkündür. Görme ve duyma duyuları dışında algılanan ve konuşucu tarafından aktarılan her kanıtın

görsel olmayan başlığı altında değerlendirilmesi doğru bir yaklaşım olarak görünmemektedir. Bu şekilde bir yaklaşımla, *görsel olmayan* kanıt kategorisinin kiplik kategorileri içinde bir *çöp tenekesi kategorisine* (dustbin category)[62] dönüştüğü söylenebilir.

[62] Terim için bk. Trask, R. L. (2004). *Language*, Routledge, London.

Şekil 23. DK'de Kanıtsal Kiplik İşaretleyicileri

3.2. DEDE KORKUT'TA EYLEM KİPLİĞİ

3.2.1. Yükümlülük Kipliği

Bir eylemin yerine getirilmesini olanaklı ya da zorunlu kılan *yükümlülük kipliği* (Bhat, 1999: 75), felsefede *"belli bir şey yaparak belli bir eylemi gerçekleştirecek kişi için söz konusu olan ahlaki kuralları belirleyen zorunluluk biçimi"* olarak tanımlanmaktadır (Cevizci, 2010: 1674).

Dilbilimde *yükümlülük,* bir olayı yüklenme/üzerine alma konusunda yasaklama ya da izin verme gibi dinleyiciye yönelik dayatmalara karşılık gelmektedir (Ziegeler, 2006: 261). Bu kiplik türü, genel olarak *izin* ve *zorunluluk* kavramları çerçevesinde ele alınmıştır. Bu kavramlar dışında maneviyat, sosyal kaideler, bireysel sorumluluk, ahlakî kriterler bakımından da yükümlülük kipliği incelenmiştir (Nuyts, 2005: 4-5).

Durumların (state of affairs) dinleyici üzerindeki yükümlülüğünü ifade etmekten başka bu kiplik türü, gösterimsel olarak ifade edilen dünyanın referans dünyası üzerindeki yükümlülüğünü de kapsamaktadır (Frawley, 2009: 420).

Yükümlülük kipliğinde içsel ve dışsal zorunluluklar mevcuttur (Bhat, 1999: 64). Bunlar sorumlu kılıcıların gerçekleştirmek zorunda oldukları "*yüksek bir düzenden*" kaynaklanan zorunluluklardır (Cevizci, 2010: 1674; Bybee ve Fleischmann, 1995:4) ve kendi içinde "*mutlak ahlaksal gereklilikten arzu edilirlik ve kabul edilebilirliğe uzanan*" bir ölçek içermektedir (Güven, 2015: 11-12).

Araştırmacılar tarafından *sözeylem kipliği* (speech-act modality) olarak da adlandırılan yükümlülük kipliğinde (Papafragou, 2000) konuşucu, dinleyiciye bir şey yaptırmak için *yönlendiricileri* kullanmaktadır. Bu bakımdan yükümlülük kipliğinin aynı zamanda edimsel özellik taşıdığı da söylenebilir (Erk Emeksiz, 2008: 62-63).

Palmer (2001), yükümlülük ile içedim kipliklerini edimsellik bakımından birbirlerinden ayırmaktadır. Yükümlülük kipliği, konuşucunun edimsel olarak izin ya da yasaklama empoze etmesi iken içedim kipliğinde bu tür edimsel bir anlam mevcut değildir (Ziegeler, 2006: 262-263).

3.2.1.1. İzin Kipliği

Yükümlülük kipliğinin temel kavramlarından olan izin kipliğini Frawley (2009), zorunluluğun zayıf bir versiyonu olarak tanımlanırken söz konusu iki kiplik türü arasındaki ilişkiyi ise şu örneklerden yararlanarak tartışmıştır:

(a) Şimdi eve gitmeli.

(b) Şimdi eve gidebilir.

Frawley'e göre (a)'da ifade edilen dünyanın (eve gidiş) ortaya çıkmasının zorunluluğu kodlanırken (b)'de referans dünyasından ifade edilen dünyanın ortaya çıkmasına izin verilmesi kodlanmaktadır (2009: 421-422).

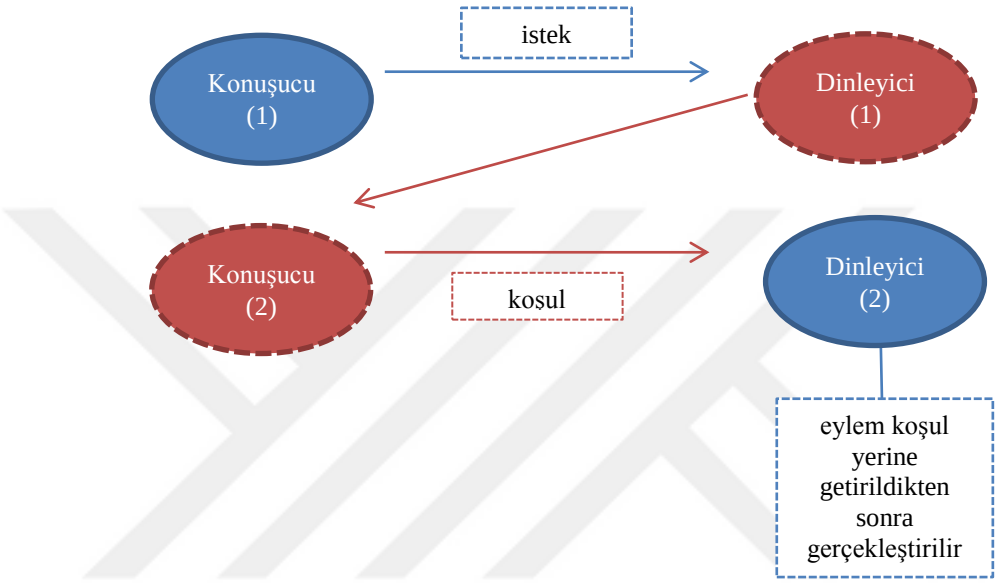
Nuyts (2005) ise, **Frawley'den** (2009) farklı olarak *izin kipliğini istek* kategorisi ile ilişkilendirmiştir. **Nuyts'a** göre *izinde* bir denetleyici ve dinleyici mevcutken *istekte* eyleme geçme daha azdır, istekler daha çok arzuları işaretlerler (2005: 9).

DK'den elde edilen veriler ışığında **Nuyts'ın** (2005) *istek* ve *izin* kipliğini ilişkilendirmesini doğru bir yaklaşım olarak nitelendirmek mümkündür. Çünkü DK'de konuşucular, öncelikle istek kipliği işaretleyerek dinleyiciden izin talep etmişler, ardından izin verici onay vererek ya da koşul öne sürerek izin kipliğini işaretlemişlerdir. İzin verici, dinleyiciye koşulsuz onay verdiğinde eylem hemen gerçekleşmiş, şartlı onay verdiği durumlarda ise öne sürülen koşul yerine getirildikten sonra eylem gerçekleştirilmiştir. Ancak DK'de (64b) (13)'te tanıklanan ifadede[63] konuşucunun izin verme eylemini gerçekleştirmesi için herhangi bir istek söz konusu değildir. Yani izin anlamı, her zaman istek kipliğinin işaretlendiği bağlamda ortaya çıkmamaktadır. Dolayısıyla sözü edilen farklılıkları görmezden gelerek DK'de tek bir izin kategorisi inşa etmek yerine izin kipliğini *koşula bağlı izin, koşula bağlı olmayan izin* ve *isteğe bağlı olmayan izin* olarak üç alt başlık altında değerlendirmenin daha doğru olacağını söylemek mümkündür.

[63] (64b) (13) Ḳazan (65a) (1) Beg elin eline çaldı, ḳaş ḳaş güldi. Eydür: A Begler! (2) Oruz ḫūb söyledi, şeker yėdi. **Begler! Siz yeŋüz içünüz, (3) şoḫbetüŋüz ṭaġıtmaŋuz.** Men bu oġlanı alayın, ava gėdeyin. Yedi günlük azuġıla çıḳayın. Oḫ atduġum yėrleri, ḳılıç (5) çalup baş kesdügüm yėrleri göstereyim.

3.2.1.1.1. Koşula Bağlı İzin

DK'de koşula bağlı izin kipliğinde, izin talep eden [konuşucu (1) ve dinleyici (2)] öncelikle istek kipliğini işaretler. İzin verici ise [dinleyici (1) ve konuşucu (2)] isteği onaylamadan önce bir koşul öne sürer. Böylelikle talebin gerçekleşmesi koşula bağlı olur. İzin verilen eylem ise koşul yerine getirilince gerçekleştirilir:

Şekil 24. DK'de Koşula Bağlı İzin Şeması

Koşula bağlı izin şeması çerçevesinde DK'de konuşucular izin verirken *-{sUn}...-{sUn}, -{sA}...-{(I/A)r}, -{Ø}...-{AlUm}, -{Ø}...-{Ø}, -{(y)Iŋ}...-{(y)A}* ve *-{sA}...-{AlUm}* dizilimlerini kullanmışlardır:

(82b) (10) Allāh (11) Teʿālaya Deli Dumruluŋ burada sözi ḫoş geldi. (12) ʿAzrāyile nidā eyledi kim Çün deli ḳavat menüm birligüm (13) bildi, birligüme şükür ḳıldı; yā ʿAzrāyil, Deli (83a) Dumrul[-] a! Cān yėrine cān **bulsun,** anuŋ cānı **āzād** (2) **olsun**, dėdi.

(88a) (11) Meger Ṭırabuzan Tekürinüŋ bir ʿazīm görklü, (12) maḥbūb ḳızı varıdı; sağına ṣolına iki ḳoşa (13) yay çekeridi, atduġı oḫ yėre düşmezidi. Ol (88b) (1) ḳızuŋ üç cānvar ḳalıŋlıġı ḳaftanlıġı varıdı. Her kim (2) ol üç cānvarı **başsa, yėŋse, öldürse** ḳızumı (3) aŋa **vėrürem**, dėyü vaʿde eylemişidi. Başamasa başın (4) keseridi. Böylelikle otuz iki kāfir beginüŋ (5) oġlınuŋ başı burc bedeninde kesilüp aşılmış idi.

(134b) (5) Kāfirler yine Teküre geldiler. (6) Tekür eydür: Bu ḳatla üç yüz varuŋ! dėdi. Kāfirler eydür: Varmazuz; (7) kökümüz keser, hepümüz ḳırar! dėdiler. Tekür eydür: Ya nėce eylemek gerek? (8) Varuŋ ol ṭutsaḳ yigidi çıḳaruŋ, getürüŋ. Depegen götini (9) süsegen yırtar. At vėrüŋ, ṭon vėrüŋ! dėdi. Geldiler, Egrege (10) eyitdiler: Yigit, saŋa Tekür himmet eyledi. Şunda bir delü yigit (11) yolcı-nuŋ yolaḳçı-nuŋ, çobanuŋ çoluġuŋ etmegin alur. (12) Ṭut ol delüyi **öldür,** seni **ḳoyu vėrelüm, var gėt,** dėdiler. (13) Ḫoş ola!

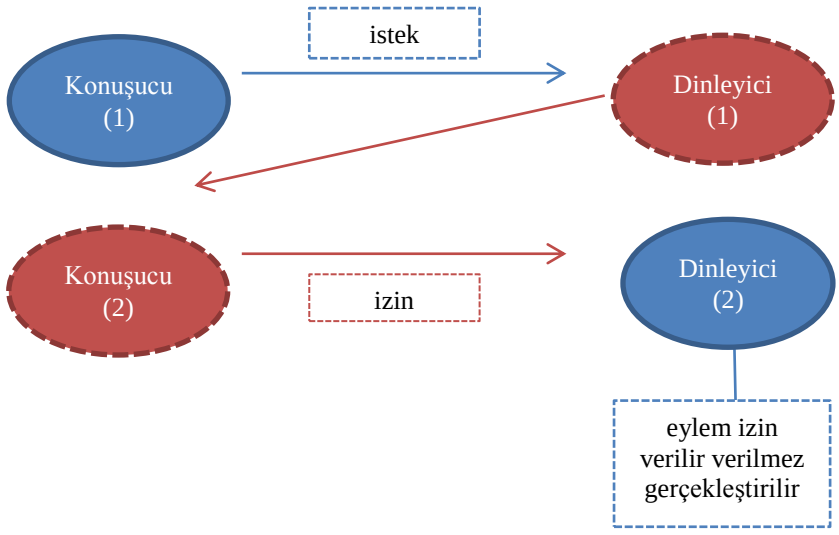
dėdi. Egreki zindāndan çıḳardılar, saçı (135a) (1) saḳalını yülidiler; bir at, bir ḳılıç vėrdiler. Üç yüz kāfir (2) aŋa yoldaşlıġa vėrdiler, oġlanuŋ üzerine geldiler. Üç (3) yüz kāfir gėŋ yėrde ṭurdılar.

(140a) (5) Ḳazan eydür: Men yėr yüzinde ādem ögmezin. (6) Bir ādem getürüŋ, bineyim sizi ögeyim, dėdi. Vardılar [bir] dirāz kāfir (7) getürdiler. Bir eyer, bir uyan dėdi; getürdiler. Kāfirüŋ arḫasına (8) eyer ṣaldı, aġzına uyan urdı, kolaŋı çekdi, ṣıçradı (9) arḳasına bindi. Ökçesin ökçesine ḳaḳdı, ḳapurġasın (10) ḳarnına ḳavşurdı, uyanın çekdi, aġzın ayırdı, kāfiri (11) öldürdi, çökdi üzerine oturdı, eydür: Mere kāfirler, (12) ḳopuzum **getürüŋ**, **sizi ögeyin**, dėdi.

(144b) (3) Tekür eydür: Ḳazan Beg, üzerümüze yaġı geldi. (4) Bu yaġıyı üzerümüzden **ırarısaŋ** seni **ḳoyu vėrelüm**, dėdiler. Hem (5) ḫarāca muṭīʿ olalum, sen daḫı and iç[-]kim bu bizüm ėle yaġı-lıġa (6) gelmeyesin, dėdiler. Ḳazan eydür: Vallāh billāh, ṭoġrı yolı görüriken (7) egri yoldan gelmeyelüm, dėdi.

3.2.1.1.2. Koşula Bağlı Olmayan İzin

Koşula bağlı olmayan izin anlamı DK'de izin talebinde bulunan konuşucunun [konuşucu (1), dinleyici (2)] talebinin, izin verici tarafından hemen onaylanması durumunda işaretlenmiştir:

Şekil 25. DK'de Koşula Bağlı Olmaya İzin Şeması

DK'de söz konusu izin anlamı işaretlenirken *-{(y)A}, -{sUn}, -{(I/A)rIsA}...-{sUn}, -{(U)ŋ}...-{sUn}, gerek(ise)...-{sUn}, -{Ø} , -{dI}* ve *-{GIl}* biçimbirimleri kullanılmıştır.

Bu biçimbirimlerden ilki olan *-{(y)A}* biçimbirimi, istek ve şart anlamları dışında "müsaade-icazet" bildiren bir ek olarak da tanımlanmıştır (Gülsevin, 2011: 109). DK'de söz konusu biçimbirimin kullanılışı şu şekildedir:

> (52a) (9) Beyrek Oġuza geldi, baḳdı gördi bir ozan gėder. Eydür: Mere (10) ozan, nereye gėdersin? Ozan eydür: Beg yigit, dügüne gėderem, (11) Beyrek eydür: Dügün kimüŋ? Yalancı oġlı Yaltacuġuŋ, dėdi. (12) Mere, kimüŋ ne-sin alur? dėdi. Ozan eydür: Ḫān Beyregüŋ (13) adaḫlusın alur, dėdi. Beyrek eydür: Mere ozan, ḳopuzuŋ maŋa (52b) (1) vėrgil, atumı saŋa vėreyim, ṣaḳla. Gelem, bahāsın getürem, alam, dėdi. (2) Ozan eydür: Avazum gėdilmedin, ünüm boġılmadın bir atdur elüme (3) girdi; **ėleteyim, ṣaḳlayayım,** dėdi. Ozan ḳopuzı Beyrege vėrdi.

EAT metinlerinde istek ve gereklilik işaretleyicisi olarak karşımıza çıkan *-{sUn}* biçimbirimi (Johanson, 2009: 489; Gülsevin, 2011: 113) *-{(I/A)rIsA}...-{sUn}* ve *-{(U)ŋ}…-{sUn}* dizilimleri ile DK'de koşula bağlı olmayan izin kipliğini işaretlemiştir:

> (110a) (4) Meger ol[-]dem Bayındır (5) Ḫān beglerile seyrāna binmişleridi. Bu bıŋaruŋ üzerine geldiler, (6) gördiler kim bir ʿibret nesne yatur, başı göti belürsiz. (7) Çevre aldılar. Ėndi bir yigit bunı depdi, depdükçe böyüdi. (8) Birḳaç yigit daḫı ėndiler, depdiler, depdüklerince böyüdi. (9) Aruz Ḳoca daḫı ėnüp depdi, mahmūzı ṭoḳındı (10) bu baġanaḳ yarıldı, içinden bir oġlan çıḳdı; gevdesi (11) ādem, depesinde bir gözi var. Aruz aldı bu oġlanı (12) etegine ṣardı, eydür: Ḫānum, munı maŋa vėrüŋ; oġlum Basaṭıla (13) bėsleyeyin, dėdi. Bayındır Ḫān: Senüŋ **olsun,** dėdi.
>
> (57a) (13) Böyle dėgec Ḳazan Beg eydür: Mere delü ozan, (57b) (1) menden ne dilersin, çetirli otaḳ mı dilersin, ḳul ḳaravaş mı dilersin, (2) altun aḳça mı dilersin? Vėreyim, dėdi. Beyrek eydür: Sulṭānum, (3) meni ḳosaŋ da şölen yemegi [nü]ŋ yanına varsam, ḳarnum ac-dur, (4) ṭoyursaŋ, dėdi. Ḳazan eydür: Delü ozan devletin depdi. (5) Begler, bugünki begligüm bunuŋ olsun. Ḳoŋ, nereye **gėderise (6) gėtsün, neylerise eylesün!** dėdi.
>
> (57b) (6) Beyrek şölen yėmeginüŋ (7) üzerine geldi, ḳarnın ṭoyurduḳdan ṣoŋra ḳazanları depdi, (8) dökdi, çevürdi. Yaḫnı-nuŋ kimini ṣaġına, kimini ṣolına (9) atar, [eydür:] Ṣaġ-dan gėdeni ṣaġ alur, ṣoldan gėdeni ṣol (10) alur; ḥaḳluya ḥaḳḳı dege, ḥaḳsuza yüzi ḳaralığı deġe. Ḳazan (11) Bege ḫaber oldı: Sulṭānum, delü ozan hep yėmeġi dökdi, (12) dėdiler. Şimdi ḳızlar yanına varmaḳ ister, Ḳazan eydür: Mere (13) **ḳoŋ[-] a!** Ḳızlar yanına da **varsun**, dėdi. Beyrek ḳalḳdı, (58a) ḳızlar yanına vardı.

Gerek(ise)...-{sUn} yapısı ve *gerek...-{sUn} (...) gerek...-{sUn}* bağlaç öbeği ise izin vericinin, izin talep edene tam manası ile özgürlük tanıdığı bir durumda kullanılmıştır:

> (83b) (3) Babası eydür: Oġul oġul, ay (4) oġul! Cānum pāresi oġul! Ṭoġduġında ṭoḳuz (5) buġra öldürdügüm aṣlan oġul! Dünlügi altun ban (6) ėvümüŋ ḳabzası oġul! Ḳaza beŋzer ḳızumup gelinümüŋ (7) çiçegi oġul! Ḳarşu yatan ḳara ṭaġum **gerekise** söyle (8) **gelsün,** ʿAzrāyilüŋ yaylası **olsun!** Ṣovuḳ ṣovuḳ (9) bıŋarlarımı **gerekise** aŋa içit **olsun!**

Tavla tavla (10) şehbāz atlarum **gerekise** aŋa binit **olsun!** Ḳatar (11) ḳatar develerüm **gerekise** aŋa yüklet **olsun!** Aġa-(12)-yılda aġca ḳoyunum **gerekise** ḳara mudbaḳ altında anu (13) şöleni **olsun!** Altun, gümüş, pul **gerekise** aŋa (84a) ḫarclıḳ **olsun!** Dünye şīrin, cān ʿazīz; cānumı ḳıya-(2)-bilmen, bellü bilgil. Senden ʿazīz senden sevgilü anaŋ-dur. (3) Oġul, anaŋa var! dėdi.

(94a) (9) Ḳan Ṭuralı, Mere kāfir, aşlanuŋı ḳoyu vėr, (10) gelsün, dėdi. Ḳara polad uz ḳılıcum yoḳ kim ḳarvaşduġı (11) dem iki biçeydüm. Saŋa şıġındum, cömerdler cömerdi ġanī (12) Taŋrı, meded! dėdi. Aşlanı ḳoyu vėrdiler, sürdi (13) geldi. Ḳan Ṭuralı bir kepenegi ḳapaġına ṭoladı, aşlanuŋ (94b) (1) pençesine şunı vėrdi. Adı görklü Muḥammede şalavāt (2) getürdi, aşlanuŋ alın gözedüp bir yumruḳ eyle (3) urdı[-]kim yumruḳ çeŋesine ṭoḳındı uvatdı. Süksüninden (4) ṭutdı, bėlini üzdi, andan götürüp yėre urdı; (5) ḫurd oldı. Tekür öŋine, geldi, eyitdi: Yarın ḳızuŋı (6) maŋa vėrgil, dėdi. Tekür eydür: Ḳızı getürüŋ, verüŋ! Bu (7) yigidi gözüm gördi, göŋlüm sevdi. **Gerek ṭursun, (8) gerek gėtsüŋ**, dėdi.

Aynı zamanda bir istek, gereklilik ve buyrum kipliği işaretleyicisi olan *-{Ø}* biçimbirimi (Gülsevin ve Boz, 2010; Gülsevin 2011) DK'de koşula bağlı olmayan izin kipliğini işaretlemede de tercih edilmiştir. *-{Ø}* biçimbirimli izinler kimi zaman nereye *dilerisen* ve *sen bilürsün* gibi ifadeler ile pekiştirilmiştir:

(103a) (3) Ḳażılıḳ (4) Ḳoca dėrleridi bir gişi varıdı, Bayındır Ḫânuŋ vezīri (5) idi. Şerābuŋ itisi başına çıḳdı ḳaba diz[in]üŋ üzerine (6) çökdi, Bayındır Ḫāndan aḳın diledi. Bayındır Ḫān (7) destūr vėrdi: **Nereye dilerisen var,** dėdi.

(113a) (10) Basaṭuŋ (11) ḳarang[u]lu gözleri yaşıla ṭoldı. Ḳarındaşıyçün şoylamış. (12) Görelüm ḫānum ne şoylamış, eydür: Ḳırḳ yėrde tikilmiş (13) otaḫlaruŋ o ẓālim yıḳdurdı, ula ḳardaş! Yügrük (113b) (1) olan atlaruŋ, tavlasından o ẓālim seçdürdi, ula (2) ḳardaş! Beserek beserek develerüŋ ḳaṭārından o ẓālim (3) ayırdı, ula ḳardaş! Şölenüŋde ḳoduġuŋ ḳoyunuŋ o ẓālim (4) ḳırdı, ula ḳardaş! Güvencümle getürdügüŋ gelincügüŋ o ẓālim (5) senden ayırdı, ula ḳardaş! Aġ şaḳallu babamı Oġul!, dėyü (6) aġlatduŋ, ula ḳardaş! Aġca yüzlü anamı şızlatduŋ, (7) ula ḳardaş! Ḳarşu yatan ḳara ṭaġum yüksegi ḳarṭaş! (8) Aḳındılı görklü şuyumuŋ ṭaşḳunı ḳardaş! Güçli (9) bėlüm ḳuvveti, ḳarangu[lu] gözlerümüŋ aydını ḳardaş! Ḳardaşumdan (10) ayrıldum, dėyü çoḳ aġladı, zarılıḳ ḳıldı. Ol ḫatun (11) gişiye bir esīr vėrdi, **Var** oğluŋı **ḳurtar**, dėdi.

(148a) (4) Ḳılbaş dėrler bir gişi varıdı. Ḳazan eydür: Mere Ḳılbaş, (5) bu Ṭaş Oġuz begleri dāyim bile gelürleridi; şimdi nėçün gelmediler? (6) dėdi. Ḳılbaş eydür: Bilmez misin nėçün gelmediler? ėvüŋ yaġmalatduġuŋ (7) dem Ṭaş Oġuz bile bulınmadı, sebeb oldur, dėdi. Ḳazan (8) eydür: ʿAdāvet baġladılar, he mi? dėdi. Ḳılbaş eydür: Ḫānum, men (9) varayın, anlaruŋ dostlıġın düşmenligin bil[ey]in? dėdi. (10) Ḳazan eydür**: Sen bilürsin, var,** dėdi. Ḳılbaş birḳaç ādem (11) ile binüp Ḳazanuŋ ṭayısı Aruzuŋ ėvine geldi.

İstek, tavsiye, gereklilik ve buyrum bildiren (Caferoğlu, 1971; Gülsevin, 2002; Karademir, 2012) ve genellikle sadece teklik ikinci şahısa eklenen *-{GIl}* biçimbirimi *istek* ve *buyrum* anlamlarını pekiştiren bir biçimbirim olarak nitelendirilmiştir (Ağca, 2016b: 126). Söz konusu işlevleri dışında DK'de *-{GIl}*'ın izin işaretleyicisi olarak kullanıldığı tespit edilmiştir:

(130b) (13) Ulu kiçi ḳalmadı, (131a) (1) ol yigide ḳarşu gėtdi. Ata, men de varayın mı, ne dėrsin? (2) dėdi. Atası burada ṣoylamış. Görelüm ḫānum ne ṣoylamış, (3) eydür: Aġzuŋ içün öleyim oġul! Dilüŋ içün öleyim oġul! (4) Ḳarşu yatan ḳara ṭaġuŋ yıḳılmış idi, yüceldi āḫir. Aḳındılı (5) görklü ṣuyuŋ ṣoġılmışıdı, çaġladı āḫir. Ḳaba aġaçda (6) ṭal budaġuŋ ḳurımışıdı, yaşanıp gögerdi āḫir. (7) Ḳalın Oġuz begleri izine varsa sen [daḫı] **varġıl.** Ol yigide (8) yėtdügüŋde aġ boz atuŋ üzerinden yėre ėngil, el ḳavşurup (9) ol yigide selām vėrgil, elin öpüp boynın ḳuçġıl, (10) Ḳara ṭaġum yüksegi ḳartaş!, dėgil. Ne ṭurursın oġul? (11) Yortġıl! dėdi.

DK'de koşula bağlı olmayan izin anlamı tek bir tanıkta sözlüksel anlamı bakımından kiplik ifade eden *aḳın ver-*[64] eylemi ile ifade edilmiştir:

(129a) (4) Meger ḫānum, gene bir gün begleri başup (5) oturıcaḳ Ters Uzamış dėrleridi. Oġuzda bir yigit (6) varıdı, eydür: Mere Öşün Ḳoca oġlı! Bu oturan begler (7) her biri oturduġı yėri ḳılıcıyıla, ėtmegiyile alupdur. Mere, sen (8) baş mı kesdüŋ, ḳan mı tök-düŋ, aç mı ṭoyurduŋ, yalıncaġ [m]ı (9) ṭonatduŋ? dėdi. Egrek eydür: Mere Ters Uzamış! Baş (10) kesüp ḳan tök-mek hüner mi-dür? dėdi. Eydür: Belī, hünerdür (11) ya! Ters Uzamışuŋ sözi Egrege kār eyledi, ṭurdı (12) Ḳazan Begden aḳın diledi. **Aḳın vėrdi,** çaġırtdı; aḳıncı (13) dėrildi. Üç yüz ṣay cıdalu yigit bunuŋ yanına cemʿ (129b) (1) oldı.

3.2.1.1.3. İsteğe Bağlı Olmayan İzin

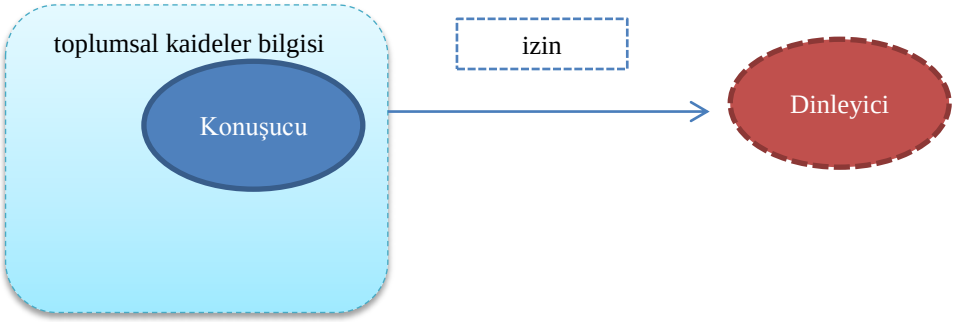
TT'de resmi ortamlarda *-{Ø}* biçimbirimine muadil olarak kullanıldığı bilinen *-{(y)InIz}* biçimbirimi (Aslan Demir, 2008: 100), DK'de *-{(y)UŋUz}* konuşucunun (izin vericinin), herhangi bir talepleri olmadığı halde dinleyicilere izin vermesini kodlamaktadır:

(64b) (13) Ḳazan (65a) (1) Beg elin eline çaldı, ḳaş ḳaş güldi. Eydür: A Begler! (2) Oruz ḫūb söyledi, şeker yėdi. Begler! Siz **yeŋüz içüŋüz**, (3) ṣoḥbetüŋüz **ṭaġıtmaŋuz.** Men bu oġlanı alayın, ava gėdeyin. Yedi günlük azuġıla çıḳayın. Oḫ atduġum yėrleri, ḳılıç (5) çalup baş kesdügüm yėrleri göstereyim. Kāfir serḥaddına (6) Cızıġlara, Aġlaġana, Gökçe Ṭaġa aluban çıḳayın. Ṣoŋra (7) oġlana gerek olur, a begler! dėdi. Ḳoŋur atın çekdürdi, (8) buṭun bindi, üç yüz muraṣṣaʿ ṭonlu yigit ṣayladı, (9) boyına aldı. Ḳırḳ ala gözlü yigidin Oruz boyına aldı. (10) Ḳazan oġlını alup ḳara ṭaġlar üzerine ava çıḳdı, (11) av avladı, ḳuş ḳuşladı, ṣıġın gėyik yıḳdı. Gök (12) alaŋ görklü çemene çadır tikdi. Birḳaç gün begler ile (13) yėdi içdi.

Söz konusu örnekte istek anlamından ziyade sosyal kaidelerin gerektirimi olan eylemin, konuşucunun arka plan bilgisinde yer aldığı ve bu bilgiye göre konuşucunun dinleyicilere izin verdiği söylenebilir. Böylelikle bu kategori için, izin

[64] *aḳın ver-:* akın için izin vermek (Özçelik, 2016: 786).

vericinin (konuşucu) arka plan bilgisinden hareketle dinleyicilere izin verdiğini söylemek mümkündür:

Şekil 26. DK'de İsteğe Bağlı Olmayan İzin Şeması

3.2.1.2. Zorunluluk ve Gereklilik Kipliği

Zorunluluk, dinleyiciyi bir eylemi yerine getirmeye/getirmemeye zorlayan, eylemin yerine getirilmesi/getirilmemesi durumunda ciddi yaptırımları olan harici şartlar olarak tanımlanırken (Bybee vd., 1994: 186) *gereklilik*, ciddi yaptırımların var olmadığı şartların varlığı olarak tanımlanmıştır (Corcu Gül, 2006: 109). *Zorunluluk* ve *gereklilik* anlamını ortaya çıkaran söz konusu şartlar **Corcu Gül** (2006) tarafından kanunlar/kurallar, toplumsal kurallar, dini kurallar, olağan merkezli kurallar ve ideal merkezli kurallar olarak belirlenmiştir. Bu kanun ve kurallardan ilk üçünün zorunluluğu, diğerler kuralların ise gerekliliği kodladığı öne sürülmüştür (Corcu, 2005).

Palmer (2001) da zorunluluğu diğer araştırmacılar gibi (Bybee, vd. 1994; Bybee ve Fleischman, 1995; Corcu, 2005; Corcu Gül, 2006, Aslan, 2009) dış otoritelere bağlamış ancak *zorunluluk* ile *gereklilik* arasında herhangi bir ayrım yapmamıştır. DK'den elde edilen veriler eşliğinde **Palmer'ın** (2001) yaklaşımının doğru olmadığını, *zorunluluk* ve *gereklilik* kategorileri arasında anlamsal bir ayrım olduğunu söylemek mümkündür. Ancak bu ayrımı "*güçlü zorunluluk*" ve "*zayıf zorunluluk*" (Corcu Gül, 2006) şeklinde nitelendirmek *zorunluluk* kategorisi için makul görünse de *gereklilik* kategorisi için makul görünmemektedir.

Zorunluluğun kuralcı yapısından ziyade DK'de *gereklilik* anlamı işaretlenirken her zaman dinleyicinin/konuşucunun yararına bir tutum sergilenmektedir. *Zorunlulukta* ise bu tutum konuşucu ya da kural koyucunun yararınadır. Bu ayrımdan başka DK'de *zorunluluk* durumunda öznenin seçim şansı yokken *gereklilikte* öznenin her zaman eylemi yerine getirme/getirmeme özgürlüğü mevcuttur. Dolayısı ile **Palmer'ın** (2001) tasarladığı *zorunluluk-gereklilik* kategorisini iki ayrı kategoriye ayırmanın DK için doğru bir tercih olacağı söylenebilir.

3.2.1.2.1. Zorunluluk Kipliği

Bünyesinde bir otorite ve otoritenin yaptırım gücünü barındıran *zorunluluk* kipliği, DK'de genel kaideler ve hükümlerden, toplumsal statüden, akıl yürütme ve fikir birliği sonucu varılan sonuçtan kaynaklanan zorunluluk durumlarında işaretlenmiştir. DK'de söz konusu kiplik işaretleyicileri/yapıları şunlardır: *-{Ø}, -{GIl}, -{sUn}, -{(y)AlUm}, -{(y)AvUz}, -{sAŋA}, -{(y)A}, -{sA} gerek, -{mAK} gerek+{dUr}, -{mAK} olmaz, buyruḳ ol-.*

İstek, tavsiye, gereklilik ve buyrum bildiren bir işaretçi olan *-{Ø}* biçimbirimi (Gülsevin, 2011: 112) DK'de iki farklı tanıkta *zorunluluk* işaretleyicisi olarak yer almıştır:

> (59a) (6) Boġazca Faṭma eydür: Boy! Deli, boġma çıḳaracaḳ! Olanca (7) ʿaybumuzı [başumuza] ḳaḳdı. Ṭur ḳız, oynarısaŋ [oyna], oynamazısaŋ cehennem-de (8) oyna! Beyrekden ṣoŋra başuŋa bu ḥāl gelecegin bilüridüŋ? (9) dėdi. Borla Ḫatun eydür: Ḳız, **ḳalḳ oyna,** elüŋden ne (10) gelür, dėdi.
>
> (153a) (4) Aruz Ḳoca (5) meydāna at depdi, Ḳazana çaġırup Mere ḳavat, sen menüm ḳarımum-sın; (6) **sen gel berü**, dėdi.

-{Ø} gibi EAT'de istek, gereklilik ve buyrum kipliği işaretleyen *-{GIl}* biçimbirimi (Gülsevin ve Boz, 2010: 81) de *zorunluluk* işaretleyicisi olarak DK'de sıklıkla kullanılmıştır:

> (10b) (12) Hey Dirse Ḫān! Beglik **vėrgil**, taḫt **vėrgil** [bu] oġlana (13) erdemli-dür. Boynı uzun bedevī̆ at **vėrgil**, [bu oġlana] binid olsun, (11a) (1) hünerli-dür. Aġayıldan tümen ḳoyun **vėrgil**, bu oġlana şişlik (2) olsun, erdemli-dür. Ḳaytabandan ḳızıl deve **vėrgil**, bu oġlana (3) yüklet olsun, hünerli-dür. Altun başlu ban ėv **vėrgil**, (4) bu oġlana gölge olsun, erdemli-dür. Çign[i] ḳuşlı cebe (5) ṭon **vėrgil**, bu oġlana gölge olsun, hünerli-dür.

(50a) (9) Göz açuban (10) gördügüŋ, göŋül vėrüp sevdügüŋ Pay B̄ icān ḳızı Banı (11) Çiçek kiçi dügünin eyledi, ulu dügünine vaʿde ḳodı, Yalancı (12) oġlı Yartacuġa varur gördüm. Ḫān Beyrek, Paraşaruŋ (13) Bayburd ḥişārından **uça görgil!** Ap alaca gerdegüŋe (50b) **gelegörgil!** Gelmez olsaŋ Bay B̄ icān ḳızı Bānı Çiçegi (2) aldurduŋ, bellü **bilgil!** dėdi.

(67b) (5) Ḳazan burada şoylamış, görelüm ḫānum ne şoylamış. Ḳazan (6) eydür: Oġul oġul, ay oġul! Yaġıya gi[r]üp baş kesmedüŋ, (7) ādem öldürüp ḳan dökmedüŋ. Ala gözlü ḳırḳ yigidi boyuŋa (8) **alġıl**, gögsi gözel ḳaba ṭaġlar başına **çıḳġıl**, menüm (9) şavaşduġum, menüm dögişdügüm, menüm çekişdügüm, menüm ḳılıçlaşduġum (10) **görgil, ögrengil** ve hem bize puşu **olġıl,** oġul! dėdi.

İstek (Karademir, 2012), güçlü istek (Johanson, 2009), buyrum ve gereklilik işaretleyicisi (Gülsevin, 2002) olan *-{sUn}* biçimbirimi bu işlevlerinden başka DK'de *zorunluluk* kodlayıcısı olarak sıklıkla yer almıştır:

(11a) (5) Bayındır Ḫānuŋ (6) aġ meydānında bu oġlan ceng ėtmiş-dür, bir boġa öldürmiş[-dür]. (7) Senüŋ oġluŋ adı Boġaç **olsun.**

(42b) (12) Ḳalın Oġuz beglerini (13) hep oḫıdılar, odalarına getürdiler, aġır ḳonuḳlıḳ eylediler (43a) (1) Kalın Oġuz begleri eyitdiler: Bu ḳızı istemege kim vara (2) bilür? Maşlaḥat gördiler ki Dede Ḳorkut **varsun**, (3) dėdiler.

(88b) (12) Eydür: Varayım, oġluma ṭoġrı (13) ḫaber vėreyim**.** Hüneri varısa **gelsün alsun**, yoḫsa (89a) ėvdeki ḳıza **rāżī̄ olsun**, dėdi.

(112a) (3) Dede (4) Ḳorḳud döndi, Oġuza geldi, eydür: Yüŋlü Ḳoca ile (5) Yapaġulu Ḳocayı Depegöze verüŋ, aşın **pişürsün**, dėdi. (6) Ve hem günde iki ādem ile bėş [-]yüz ḳoyun istedi, dėdi. Bunlar (7) daḫı rāżī̄ oldı.

ET'de olumlu/tarafsız istek bildiren biçimbirim olarak adlandırılan (Ağca, 2010: 57) *-{(y)AlUm},* TT'de gerçekleşmesi yüksek istekleri belirten biçimbirim olarak olarak tanımlanmıştır (Aslan Demir, 2007: 6). Türkçe alanyazınında tartışmalı bir biçimbirim olarak nitelendirilen (Gülsevin, 2002) söz konusu biçimbirimi **Karademir** (2012), istek anlamı bildiren ve esasen buyrum çekiminden ödünçlenen bir işaretleyici olarak ele almıştır. Söz konusu tartışmalardan bağımsız olarak *-{(y)AlUm}*'un bahsi geçen anlamlar dışında DK'de *zorunluluk* anlamı kodladığı tespit edilmiştir:

(142b) (9) Kāfirler eydür: Bu bizi ögmedi, gelüŋ bunı **öldürelüm**, (10) dėdiler. Kāfir begleri dėrildiler geldiler, yine eyitdiler: Bunuŋ (11) oġlı var, ḳardaşı var; bunı öldürmek olmaz, dėdiler. (12) Getürdiler, ṭoŋuz ṭamına ḫabse şaldılar. At ayaġı külük, (13) ozan dili çevük olur. Ḳazanuŋ ölüsini dirisini kimse (143a) (1) bilmedi.

-{(y)AlUm} ile eşdeğer olan *-{(y)AvUz}*'un EAT'de istek ve gereklilik anlamını işaretlemekten başka amaç anlamı da işaretlediği bilinmektedir (Gülsevin,

2011: 108). DK'de ise söz konusu biçimbirim *zorunluluk* anlamı işaretlerken karşımıza çıkmaktadır:

> (144a) (7) Birer gürz urup ḳapuyı (8) uvatdılar, içerü girdiler. Bulduḳları kāfiri ḳırdılar, diri (9) çıḳartmadılar, mālını yaġmaladılar, çeri üzerine geldiler, ḳondılar. (10) Meger bir sıġırtmaçları varıdı. Gördi[-]kim ḳalʿayı aldılar, ḳaçdı (11) Teküre vardı, Ayaṣofya alınduġın ḫaber vėrdi. Ne otursız? (12) Üzerüŋüze yaġı geldi. Başuŋuz yaraġın görüp, dėdi. Tekür, (13) beglerin cemʿ eyledi: Bunlarıla ne müdārā ḳılalum? dėdi. Begler eyitdiler: (144b) (1) Bunuŋ müdārāsı oldur kim Ḳazanı **çıḳaravuz**, anlara berāber **ėdevüz**, (2) Bu sözi maṣlaḥat gördiler. Vardılar, Ḳazanı çıḳarup (3) Tekür öŋine getürdiler.

Esasen bir istek işaretleyicisi olan *-{sAŋA}* biçimbirimi (Gülsevin, 2002) DK'de *zorunluluk* anlamı işaretleyicisi olarak tanıklanmaktadır. Aşağıda yer alan örnekte, konuşucunun bir isteği mevcuttur ancak konuşucunun sunduğu mevcut kurgusal durum dinleyici için bir zorunluluk anlamı doğurmuştur:

> (11b) (7) Aḳan ṭurı ṣulardan ḫaber gėçe, arḳurı yatan ala ṭaġdan (8) ḫaber aşa, ḫānlar ḫānı Bayındır[a] ḫaber vara: Dirse Ḫānuŋ oġlı (9) böyle bidʿat işlemiş, dėyeler. Gezdügüŋ-den öldügüŋ yėg ola. (10) Bayındır Ḫān seni çaġıra, saŋa ḳatı ḳazab eyleye. Böyle oġul (11) senüŋ neŋe gerek? Böyle oġul olmaḳdan olmamaḳ yėgdür, **öldürseŋe!** (12) dėdiler.

TT'de gerçekleşme olasılığı yüksek istekleri işaretleyen *–{(y)A}* biçimbirimi (Aslan Demir, 2007) EAT'de de istek işaretleyicisi olarak sıklıkla kullanılmıştır (Gülsevin, 2002). DK'de istek anlamı dışında söz konusu biçimbirim *zorunluluk* anlamı işaretlerken tanıklanmıştır:

> (87a) (12) Oġlan eydür: Baba, çün meni ėvereyim dėrsin, maŋa (13) lāyıḳ ḳız nėce olur? [Ḳaŋlı Ḳoca eydür: Nėce olur?] Ḳan Ṭuralı eydür: Baba men yėrümden (87b) ṭurmadın ol ṭurmış **ola**. Men ḳazaḳuç atuma binmedin ol (2) binmiş **ola.** Men ḳanlu kāfir ėline varmadın ol varmış, (3) maŋa baş getürmiş **ola**, dėdi. Ḳaŋlı Ḳoca eydür: Oġul, (4) sen ḳız istemezmiş-sin, bir cılasun bahadır istermiş-(5)-sin.

Biçimbirimlerden başka çeşitli yapılarla da DK'de zorunluluk anlamı kodlanmıştır. Bu yapılardan ilki olan *-{sA} gerek* yapısı alanyazınında gereklilik işaretleyicisi olarak yer almıştır (Gülsevin, 2002; Ağca, 2016b: 187). Ancak söz konusu yapının gereklilik dışında sıklıkla *zorunluluk, istek* ve *yeterlilik* anlamı da işaretlediği de tespit edilmiştir (Torun, 2013: 198). **Torun'un** (2013) bu tespiti DK için de geçerli görünmektedir. Aşağıda yer alan tanıkta öncelikle Ḳan Ṭuralı'nın babası, oğlu için bir *zorunluluk* durumu kodlamakta ardından Ḳan Ṭuralı bu zorunluluk durumunu *-{sA} gerek* yapısı ile onaylamakta ve bir yandan da kendisi için yeni bir zorunluluk anlamı işaretlemektedir:

(89a) (6) Eydür: Buldum oġul, hünerüŋ var ise... (7) dėdi. Ḳan Ṭuralı eydür: Altun aḳça mı ister, (8) ḳatar [ḳatar] beserek mi ister? Babası eydür: Oġul, hüner gerek, hüner, (9) dėdi. Ḳan Ṭuralı eydür: Baba, yelisi ḳara ḳażılıḳ atuma (10) eyer ṣalayım a! Ḳanlu kāfir ėline aḳın çapayım, baş (11) keseyim, ḳan dökeyim; kāfire ḳan kuṣdurayım. Ḳul (12) ḳaravaş getüreyim, hüner göstereyim, Ḳaŋlı Ḳoca eydür: (13) Hay cānum oġul, hüner dėdigüm ol degül. Ol ḳız (89b) içün üç cānvar saḳlamışlar. Her kim ol üç cānvarı (2) baṣsa, ol ḳızı aŋa vėrürler, baṣup öldürmese (3) anuŋ başını keserler, burca aṣarlar, Ḳan Ṭuralı (4) eydür: Baba, bu sözi sen maŋa dėmemek gerek idüŋ. Çünki (5) dedüŋ, elbetde **varsam gerek.** Başuma ḳaḫınc yüzüme toḫınc (6) olmasun. Ḳadun ana, beg baba, esen ḳaluŋ! dėdi.

Sözlüksel anlamı bakımından doğrudan bir gereklilik işaretleyicisi olan *gerek* sözcüğü DK'de *-{mAK} gerek+{dUr}* yapısı ile karşımıza *zorunluluk* anlamı işaretleyicisi olarak da çıkmaktadır. Söz konusu yapıların *gereklilik* anlamı kodlamamasının sebebi toplumsal kuralların ve statülerin konuşucuları eylemi gerçekleştirmeye zorlaması şeklinde açıklanabilir:

(6a) (5) Ṭur, (6) etmek getür, yėyelüm; bu da yėsün dėse bişmiş etmegüŋ baḳası olmaz, (7) **yėmek gerekdür.**

(42a) (1) Ḳız eydür: Yigit, (2) Pay B̄icānuŋ ḳızı Bānu Çiçek menem, dėdi. Beyrek üç (3) öpdi, bir dişledi, Dügün ḳutlu olsun ḫān ḳızı! (4) dėyü barmaġından altun yüzügi çıḳardı, ḳızuŋ barmaġına (5) gėçürdi. Ortamuzda bu nişān olsun ḫān ḳızı! dėdi. (6) Ḳız eydür: Çün böyle oldı, hemān imdi ilerü **ṭurmaḳ (7) gerek** beg oġlı! dėdi. Beyrek daḫı: Nola ḫānum, baş üzerine (8) dėdi.

-{mAK} gerek yapısı ile koşut olan *-{mAk} olmaz* da DK'de *zorunluluk* anlamı işaretliyicisi olarak tercih edilen bir başka yapı olmuştur:

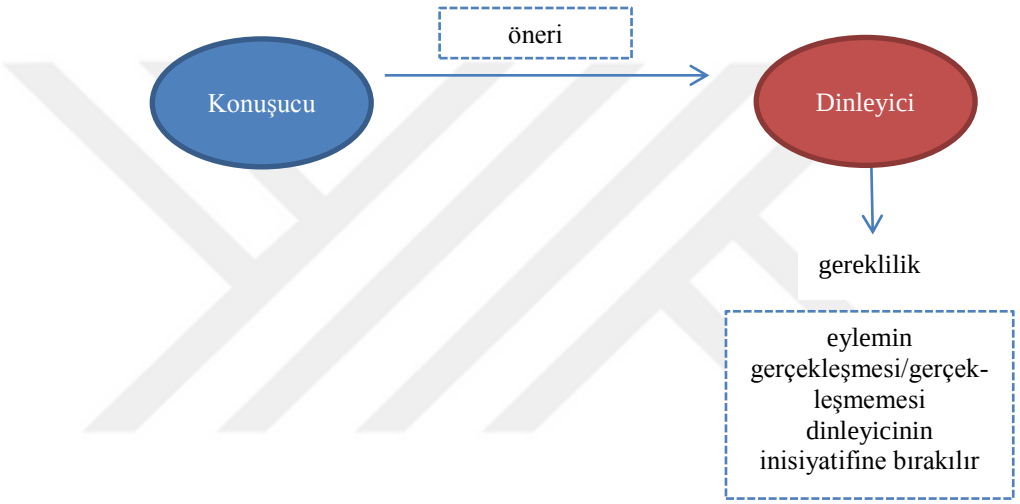
(87b) (10) Böyle dėgec erenler evreni Ḳan Ṭuralı (11) yėrinden ṭurdı, ḳırḳ yigidin yanına aldı, İç Oġuza (12) girdi ḳız bulımadı. Ḳayıtdı gėrü döndi, ėvlerine (13) geldi. Babası eydür: Oġul, ḳız bulduŋ mı? Ḳan Ṭuralı (88a) (1) eydür: Yıḳılsun Oġuz ėlleri! Maŋa yarar ḳız bulımadum baba, (2) dėdi. Babası eydür: Hey oġul, ḳız dileyü varan böyle (3) varmaz, Ḳan Ṭuralı eydür: Ya nėce varur baba? dėdi. (4) Ḳaŋlı Ḳoca eydür: **Oġul, ṣabāḥ varup öylen (5) gelmek olmaz, öylen varup aḫṣam gelmek olmaz.** (6) Oġul, sen māla becid ol, yıġ, men saŋa ḳız arayı (7) gėdeyim, dėdi.

Buyruḳ ol- kiplik eylemi sözlüksel anlamı nedeni ile buyrum işaretleyicisi olarak nitelendirilebilecek iken DK'de zorunluluk anlamı kodlamıştır. Bu eylemin buyrum değil de zorunluluk kodlamasının nedeni Tekür'ün Egrek'e doğrudan emir vermemesidir. Tekür, Egrek'in gıyabında bu emri vermiştir. Tekür'ün emri ile Tekür'ün adamları Egrek için bir zorunluluk anlam alanı oluşturmuşlardır:

(135a) (3) Egrek eydür: Ḳanı ol delü yigit? (4) Iraḳdan gösterdiler. Egrek eydür: Gelüŋ varalum, dėdi (5) Ṭutalum, Kāfirler eydür: Tekürden **buyruḳ** saŋa **oldı**, sen var! (6) dėdiler.

3.2.1.2.2. Gereklilik Kipliği

DK'de konuşucular *gereklilik* kipliğini işaretlerken kamusal düzen ya da toplumsal statü farklarından kaynaklanan zorunluluk anlamından farklı olarak dinleyicinin çıkarını gözeterek dinleyiciye yerine getirilmesi ya da getirilmemesi durumunda yaptırımı olmayan tavsiyeler vermişlerdir. Konuşucunun dinleyici yararına dile getirdiği önerilerdeki eylemi gerçekleştirmek/gerçekleştirmemek tamamen dinleyicinin inisiyatifine bırakılmıştır:

Şekil 27. DK'de Dinleyici Yararı için Kodlanan Gereklilik Anlamı Şeması

Bu türden *gereklilik* anlamları DK'de işaretlenirken *-{Ø}, -{GIl}, -{sAŋA}, -{(U)ŋ}, -{maḳ*/maḫ} *gerek, gereklü+{dUr}* biçimbirimleri/yapıları ve *gerek-* eylemi kullanılmıştır. Söz konusu işaretleyiciler *zorunluluk* kipliği işaretleyicileri ile ortaktır. İki kiplik türü arasındaki ayrım sadece anlamsal/bağlamsal düzlemde ortaya çıkmaktadır.

DK'de daha önce *izin* ve *zorunluluk* işaretleyicisi olarak tanıklanan *-{Ø}* biçimbirimi bu işlevlerinden farklı olarak *gereklilik* anlamı da işaretleyicisi olarak da metinde yer almıştır:

(15a) (11) Oġlan anda yıḳılduḳda boz atlu Ḫıżır oġlana (12) ḫāżır oldı. Üç ḳatla yarasın eliyile şıġadı: Saŋa bu yaradan, (13) **ḳorḫma** oġlan, ölüm yoḳdur. Ṭaġ çiçegi anaŋ südiyile senüŋ (15b) (1) yaraŋa melhem-dür, dėdi, ġāyib oldı.

(27a) (4) Çobana eydür: (5) Mere çoban, ḳarnuŋ açıḳmamışiken, gözüŋ[-]a ḳararmamış iken (6) bu aġacı **ḳoparı gör!** Yoḫsa seni bunda ḳurtlar ḳuşlar (7) yėr, dėdi.

(46a) (11) Dede gördi[-] kim (12) Delünüŋ cānına geçmiş, başı ḳayusı olmış, gevdesi püre- (13)-den görinmez, yüzi gözi belürmez. Dedenüŋ ayaġına düşdi, (46b) (1) Allāh ʿışḳına beni ḳurtar! dėdi. Dede Ḳorḳut: **Var** oġul, (2) gendüŋi **ṣuya ur,** dėdi. Delü Ḳarçar segirderek vardı, (3) ṣuya düşdi. Büredür; ṣuya aḳdı, gėtdi.

(82a) (11) ʿAzrāyil eydür: Mere deli (12) ḳavat, maŋa ne yalvarursın? Allāh Teʿālaya **yalvar!** Menümde (13) elümde ne var? Men daḫı bir yumuş oġlanıyam, dėdi.

(83b) (1) Dünye şīrin, cān ʿazīz; cānumı ḳıya-(2)-bilmen, bellü bilgil. Senden ʿazīz senden sevgilü anaŋ-dur. (3) Oġul, anaŋa **var!** dėdi.

(98a) (4) görelüm (5) ḫānum ne ṣoylamış, eydür: **Ġāfil olma,** ḳara başuŋ **ḳaldur** yigit! (6) ḳara ḳıyma görklü gözüŋ açġıl yigit! karularuŋ-dan aġ ellerüŋ (7) bağlanmadın, aġ alnun ḳara yėre depilmedin, ġāfille görklü başuŋ (8) kesilmedin, alca ḳanuŋ yėr yüzine dökilmedin; yaġı yėtdi, (9) düşmen ėrdi, [noldı saŋa,] ne yatursın?

-{Ø} ile aynı işlevleri işaretlediği tespit edilen *-{GIl}* biçimbirimi DK'de *gereklilik* anlamı kodlayan bir başka işaretleyicidir:

(9a) (4) Yėrüŋden **örü ṭurġıl**, ala çadıruŋ yėr yüzine (5) **dikdürgil**, atdan ayġır, deveden buġra, ḳoyundan ḳoç **öldürgil**, (6) İç Oġuzuŋ, Ṭaş Oġuzuŋ beglerin üstüŋe yıġnaḳ **ėtgil**. (7) Aç görseŋ ṭoyurġıl, yalıncaḳ görseŋ **ṭonatġıl**, borclu[y]ı (8) borcından **ḳurtarġıl**. Depe gibi et yıġ, göl gibi ḳımız ṣaġ-dur; (9) ulı ṭoy ėyle, ḫācet dile.

(12a) (11) Dirse Ḫānuŋ (12) nökerleri eydür: Biz senüŋ oġluŋı nėce getürelüm? Senüŋ (13) oġluŋ bizüm sözümüz almaz, bizüm sözümüzile gelmez. Ḳalḳubanı yėrüŋden (12 b) (1) örü ṭurġıl, yigitlerüŋ oḫşaġıl, boyuŋa alġıl, oġluŋa oġraġıl, (2) yanuŋa alup ava çıḳġıl, ḳuş uçurup av avlayup oġluŋı (3) oḫlayup öldüre görgil. Eger böyle öldürmeziseŋ bir dürlü (4) daḫı öldürimezsin, bellü **bilgil!** dėdiler.

(22b) (4) Ḳılıcuŋı ne ögersin, mere kāfir! Egri (5) başlu çevgenümce gelmez maŋa. Belügüŋde ṭoḳsan oḳuŋ ne ögersin, (6) mere kāfir! Ala ḳollı ṣapanumca gelmez maŋa. Iraġuŋdan yaḳınuŋdan berü (7) **gelgil**, yigitlerüŋ ḍarbını **görgil**, andan **ötgil**, dėdi.

(72a) (8) Eydür: Görklüm, oġul [başına ḳażā] gelse senden mi ṣorarıdum? Ḳorḫma, ḳayurma; (9) avdadur. Avda ḳalan oġul içün **ḳayurmaġıl.** Yedi gün ben (10) Ḳazana mühlet **vėrgil.**

DK'de daha önce *zorunluluk* anlamı kodlayan *-{sAŋA}* biçimbirimi dinleyici yararına *gereklilik* anlamı da işaretlemiştir:

(104a) (7) Budaḳ eydür: Bunda laf urup neydürsin? (8) Çünki er di[r]ilürsin varup babaŋı **ḳurtarsaŋ[-]a ne!** On (9) altı yıldur ṭutsaḳ-dur, dėdi. Yegenek bu ḫaberi ėşidicek [dom] (10) yüregi oynadı, ḳara bağrı ṣarşıldı. Ḳalḳdı, (11) Bayındır Ḫānuŋ naẓarına vardı.

Buyrum ve istek anlamından farklı olarak *-{(U)ŋ}* biçimbiriminin EAT'de gereklilik ve izin anlamı da işaretlediği bilinmektedir (Gülsevin, 2011: 113). Söz konusu biçimbirim DK'de *gereklilik* anlamı ifade edilirken sıklıkla tercih edilmiştir:

(23b) (12) Eger ṣaġ-dur esen- (13) -dür aḫşam olmadın gene ben saŋa gelürem. Ordum ṣaġ esen (24a) (1) degül ise **başuŋuza çāre ėdüŋ**, men daḫı getdüm, dėdi; (2) ḳoŋur atın mahmūzladı.

(123b) (8) Meger Begilüŋ[-]de anda cāsūsı ḥāzırıdı. (9) Begile ḫaber gönderdi, eydür: **Baş yarağın eyleŋ**, üzerüŋüze (10) yaġı gelür, dėdi. Begil yoḳaru baḳdı: Gök ıraḳ, yėr ḳatı, (11) dėdi. Oġlancuġın yanına getürüp ṣoylamış.

(132a) (2) Ata (3) ana aġlaşup Ḳazana ādem ṣaldılar. Oġlan, ḳardaşın (4) aŋdı, gėder. Bize ne ögüt vėrürsin? dėdiler. Ḳazan eydür: (5) Ayaġına at ṭuşaġın **uruŋ**, dėdi.

Sözlüksel anlamı bakımından doğrudan bir gereklilik işaretleyicisi olan *gerek* sözcüğü ile kurulan *-{mAk/maḫ} gerek* ve *gereklü+{dUr}* yapıları ve *gerek-* eylemi zorunluluktan başka DK'de *gereklilik* anlamı işaretlemede de sıklıkla kullanılmıştır:

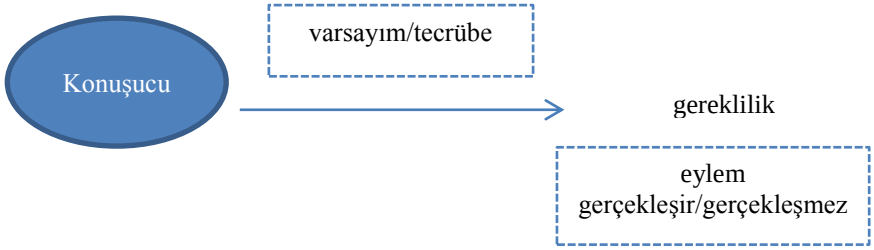
(12a) (10) Dirse Ḫān eydür: Varuŋ getürüŋ, (11) öldüreyim, böyle oġul maŋa **gerekmez**, dėdi.

(42a) (8) Beyrek ḳızdan ayrılup ėvlerine geldi aġ ṣaḳallu (9) babası ḳarşu geldi, eydür: Oġul, dan dansuḫ bugün (10) Oġuzda ne gördüŋ? Eydür: Ne göreyim? Oġlı olan ėve-(11)-rmiş ḳızı olan göçürmiş, Babası eydür: Oġul, ya seni (12) ėvermaḫ mı gerek? Belī pes aġ ṣakallu ʿazīz baba, **ėvermaḫ** (13) **gerek**, dėdi.

(42a) (13) Babası eydür: Oġuzda kimüŋ ḳızın alı vėreyin? (42b) (1) dėdi. Beyrek eydür: Baba, maŋa bir ḳız alı vėr kim men yėrümden ṭurmadın (2) ol **ṭurmaḫ gerek,** men ḳazaḳuç atuma binmedin ol **binmaḫ gerek,** men ḳarımuma (3) varmadın ol maŋa baş **getürmek gerek.** Bunuŋ gibi ḳız alı (4) vėr baba maŋa, dėdi.

(67a) (8) Sen varası kāfir degül. Ḳalḳubanı yėrümden men (9) ṭurayım. Ḳoŋur atupŋ bėline men bineyim. Gelen kāfir menüm-dür, men (10) varayım. Ḳara polat uz ḳılıcum çalayın. Azġun dīnlü (11) kāfirdür, başların kese-yin. Döne döne ṣavaşa-yın, (12) döne döne çekişeyin. Ḳılıç çalup baş kesdügüm görgil, (13) ögrengil. Ḳara başuŋa [iş] düşende **gereklüdür**, dėdi.

DK'de *gereklilik* kipliği işaretlenirken her zaman dinleyici yararı gözetilmemiştir. Kimi zaman konuşucu, varsayım ya da kişisel deneyim sonucunda varmış olduğu sonucun doğurduğu gereklilik anlamını yalnızca kendisi için kodlamıştır:

Şekil 28. DK'de Konuşucunun Kendi Yararı İçin Kodladığı Gereklilik Anlamı Şeması

Böylelikle diğer *gereklilik* ifadelerinden farklı olarak konuşucu, bir başkası için değil de kendi çıkarı için *gereklilik* anlamı işaretlemiştir. DK'de yer alan söz konusu *gereklilik* kipliği işaretleyiciler şunlardır: *-{(y)AyIm}, -{AlUm}, -{sA} gerek* ve *-{(y)A}*.

(24b) (9) Ṣudan gėçdi, bu kez bir ḳurda ṭuş (10) oldı. Ḳurd yüzi mübārek-dür, ḳurdılan bir **ḫaberleşeyim**, dėdi.

(42b) (8) Babası eydür: Ay oġul, Bānı Çiçegüŋ (9) bir deli ḳardaşı vardur; adına Delü Ḳarçar dėrler, ḳız dileyeni (10) öldürür. Beyrek eydür: Ya pes nėdelüm? Bay Böre Beg eydür: (11) Oġul, ḳalın Oġuz beglerini odamuza **oḫıyalum**; nėce maṣlaḥat (12) görürlerise aŋa göre **iş ėdelüm**, dėdi.

(110b) (1) Aruz, Depegözi aldı ėvine getürdi. Buyurdı, bir dāye (2) geldi, emcegini aġzına vėrdi. Bir ṣordı olanca südin (3) aldı, iki ṣordı ḳanın aldı, üç ṣordı cānın (4) aldı. Birḳaç dāye getürdiler, helāk etdi. Gördiler (5) olmaz, Süd ile **bėsleyelüm**, dėdiler. Günde bir ḳazan süd yėtmezidi.

(101a) (8) Ḳan Ṭuralı eydür: Yoḳ, elbetde **öldürsem gerek-(9)-dür**, dėdi. Ḳız ḳaḳıdı, eydür: Mere ḳavat oġlı ḳavat! (10) Men aṣaġa ḳulpa yapışuram, sen yoḳarı ḳulpa yapışursın.

(117a) (1) Saŋa ölüm yoġımış. Ṣol maġārayı gördüŋ mi? Basaṭ (2) eydür: Gördüm, Eydür: Anda iki ḳılıç var; biri ḳınlu, biri (3) ḳınsuz. Ol ḳınsuz keser menüm başumı. Var getür, menüm başumı (4) kes, dėdi. Basaṭ maġara ḳapusına vardı gördi bir (5) ḳınsuz ḳılıç, ṭurmaz ėner çıḳar. Basaṭ eydür: Men muŋa bi-(6)-tekellüf **yapışmayam**, dėyüp gendü ḳılıcın çıḫardı, ṭutdı iki (7) pāre böldi.

3.2.1.3. Buyrum Kipliği

Yönlendiricilerin en güçlüsü olan *buyrum kipliği* (Palmer, 2001: 80) ikinci bir şahısa doğrudan buyurma esnasında ortaya çıkan bir anlamdır (Bybee vd., 1994:

179). *Buyrum kipliğinin* işaretlenebilmesi için konuşucunun dinleyiciden statü olarak daha üstün bir konumda olması zorunludur. Bir ifadenin *buyrum* anlamı işaretleyebilmesi için *istek, buyrum gücü, eylem-buyrum uyumu, buyrum-fayda ilişkisi* olmak üzere dört bileşenin bulunması gerekmektedir (Usta, 2016: 321).

Buyrum gücüne sahip bir otoritenin varlığı, buyrum ile zorunluluk anlamları arasında ilişkinin var olup olmadığı sorusunu da akla getirmektedir. *Buyrumun* doğrudan emir barındıran doğası zorunluluk ile *buyrum kipliğini* birbirinden ayırmaktadır. Zorunlulukta kimi zaman özne kendi kendine mevcut düzenden/kurallardan yola çıkarak zorunluluk kodlayabiliyorken *buyrum kipliğinde* doğrudan kanun/kural koyucunun istekleri söz konusu olmaktadır. Dinleyiciye doğrudan yöneltilen bu isteklerin gerçekleştirilmesi veya gerçekleştirilmemesi mecburi kılınmıştır ve zorunlulukta olduğu gibi eylemlerin gerçekleştirilmemesi/gerçekleştirilmesi durumunda konuşucunun (buyurucunun) gücü ile orantılı yaptırımlar uygulanmaktadır.

DK'de *buyrum* anlamı işaretleyen konuşucular statü bakımından dinleyicilere göre daha farklı bir konumdadır. Konuşucular buyrum anlamı işaretlerken *-{Ø}, -{GIl}, -{sUn(lAr)}, -{(U)ŋ}, -{(y)AlUm}, -{(y)A}, -{(y/i)dUŋUz}* biçimbirim ve yapılarından başka *buyur-* ve *buyruḳ ol-* gibi sözlüksel olarak *buyrum* anlamı içeren kiplik eylemlerden yararlanmışlardır.

DK'de *zorunluluk* ve *gereklilik* anlamı da işaretleyen *-{Ø}* biçimbirimi doğrudan verilen emirlerde *buyrum* işlevli kullanılmıştır:

> (127b) (13) Ḥaḳ (128a) (1) Teʿāla Cebrayile buyurdı kim: Yā Cebrayil! **Var**, şol ḳuluma (2) ḳırḳ erce ḳuvvet vėrdüm, dėdi.

> (153a) (11) Aruza bir gönder urdı gögsinden yalabdaḳ (12) öte gėçdi; at üzerinden yėre ṣaldı. Ḳarındaşı Ḳara Göneye (13) işāret ėtdi, **Başın kes!** dėdi. Ḳara Göne atdan ėndi, (153b) (1) Aruzuŋ başın kesdi.

Daha önce hem izin hem *zorunluluk* hem de *gereklilik* anlamı işaretlerken tespit edilen *–{GIl}* biçimbirimi DK'de *buyrum* anlamı da kodlamıştır:

> (8b) (10) Ḫān ḳızı yėrümden ṭurayın mı? (11) Yaḳaŋıla boġazuŋdan ṭutubanı ḳaba ökçem altına ṣalayın mı? Ḳara polat (12) uz ḳılıcum elüme alayın mı? Öz gevdeŋden başuŋı keseyin mi? Cān (13) ṭatlusın saŋa bildüreyin mi? Alca ḳanuŋ yėr yüzine dökeyin mi? Ḫān (9a) (1) ḳızı, sebebi nedür? **Dėgil** maŋa, ḳatı ḳażab ėderem şimdi saŋa!

(79b) (13) ʿAzrāyile (80b) buyuruḳ eyledi kim Yā ʿAzrāyil! Var daḫı ol deli ḳavatuŋ (2) gözine görüngil, beŋzini **ṣarartġıl**! dėdi. Cānını **ḫırlatġıl**, (3) **alġıl**! dėdi.

3. teklik ve çokluk kişiler için kullanılan *-{sUn(lAr)}* biçimbirimi EAT'de *istek, gereklilikten* başka *buyrum* anlamı ifade edilirken de kullanılmıştır (Gülsevin ve Boz: 2010: 81). DK'de söz konusu biçimbirimler, isteğe bağlı olmayan izin anlamını işaretlemekten başka EAT'deki kullanıma paralel olarak *buyrum* işaretleyicisi olarak da yer almıştır:

(139b) (5) Geldi, Teküre eydür: Kerem eyle, ol Tatarı ḳuyudan çıḳar. (6) Ḳızcuġazuŋ bėlini üzer a! Yėr altında ḳızcuġazuma binerimiş, (7) ḳalan ölülerümüzi cemʿ ėderimiş hem ölülerümüz içün vėrdügümüz (8) aşı ellerinden çeküp alup yėrimiş. Anuŋ elinden ne ölümüz ne (9) dirimüz ḳurtılurımış. Dīnüŋ ʿışḳına ol eri ḳuyudan çıḳar! (10) dėdi. Tekür, beglerini cemʿ eyledi, eydür: Gelüŋ Ḳazanı ḳuyudan (11) çıḳaruŋ, bizi **ögsün**, Oġuzı **şındursun.** Andan ṣoŋra (12) şarṭ eylesün, bizüm ėlümüze yaġı-lıġa gelmeye, dėdi.

(152b) (7) Ḳazan eydür: (8) Maṣlaḥat-dur. Tez cebeḫāneyi **yükletsünler**, hep begler hep **binsünler!** (9) dėdi. Cemīʿ begler bindi, Ḳazanuŋ ḳoŋur atın çekdiler; bindi.

DK'de gereklilik anlamı da kodlayan *–{(U)ŋ}* biçimbirimi *–{(U)ŋUz}* biçimbirimine dönüştüğünde kazandığı yeni anlamının da etkisi ile izin anlamı da işaretlemiştir. *–{(U)ŋ}* biçimbirimi gereklilik ve izin anlamını işaretlemek dışında *buyrum* anlamı ifade etmek için de konuşucular tarafından tercih edilmiştir:

(27b) (13) Kāfir eydür: Mere (28a) (1) **varuŋ**, Ḳazanuŋ oġlı Oruzı **ṭartuŋ**, çengele **aşuŋ,** ḳıyma (2) ḳıyma aġ etinden **çeküŋ,** ḳara ḳavurma pişürüp ḳırḳ beg ḳızına (3) **ėletüŋ.** Her kim yėdi, ol degül; her kim yėmedi, ol-dur. Aluŋ gelüŋ, (4) ṣaġraḳ sürsün, dėdi.

(40b) (9) Baḳdı gördi (10) ki ṣıġın[lar] sulṭān[ı] bir semüz gėyik-dür. Bānı Çiçek eydür: (11) Mere ḳızlar, bu yigit ne yigitdür? Ḳızlar eydür: Vallāh sulṭānum, (12) bu yigit yüzi niḳābluyaḫşı yigit-dür, beg oġlı beg (13) imiş, dėdiler. Bānı Çiçek eydür: Hey hey dāyeler! [Babam] maŋa Ben seni (41a) (1) yüzi niḳābluBeyrege vėrmişem, dėridi. Olmaya kim bu ola! (2) Mere **çaġıruŋ**, ḫaberleşeyim, dėdi.

(43b) (8) Dede Ḳorḳut eydür: Ḳarşu yatan ḳara ṭaġuŋı (9) aşmaġa gelmişem, aḳın-dılı görklü ṣuyuŋı gėçmege gelmişem. (10) Geŋ etegüŋe ṭar ḳoltuġuŋa ḳışılmaġa gelmişem. Taŋrınuŋ buyurugıyıla (11) Pėgamberüŋ ḳavlıyıla aydan arı, günden görkli ḳız ḳardaşuŋ (12) Bānı Çiçegi Bamsı Beyrege dilemege gelmişem, dėdi. Dede Ḳorḳut (13) böyle dėgec Delü Ḳarçar eydür: Mere, ne dėdügüm **yetürüŋ,** ḳara (44a) (1) ayġırı yaraġıla **getürüŋ**, dėdi. Ḳara ayġırı yaraġıla getürdiler, (2) Deli Ḳarçarı bindürdiler.

(123b) (4) Tekür eydür: Ḳalḳubanı (5) yėrüŋüzden **örü ṭuruŋ!** Yatur yėrde Beg Begili **ṭutuŋ!** Aġ (6) ellerin ḳarusından **baġlaŋ!** Ġāfillüce görklü **başın kesüŋ! (7)** Alca ḳanın yėr yüzine **döküŋ!** Ėlin günin **çapuŋ!** Kızın gelinin (8) **yesir ėdüŋ!** dėdi.

(138a) (12) Meger ḫānum, Oġuz begleri yedi gün (13) uyurıdı, anuŋ[-]içün küçücek ölüm dėrleridi. Meger ol (138b) (1) gün Ṭomanın ḳalʿasınuŋ Teküri ava binmişidi.

Cāsūs (2) geldi, eydür: Bir bölük atlu geldi, içinde begleri yatdı, (3) uyudı. Tekür ādem ṣaldı: Kim idügin **bilüŋ!** dėdi. Gelenler (4) bildi kim bunlar Oġuz erenlerinden-dür, gelüp Teküre ẖaber vėrdiler.

(151a) (2) Beyrek (3) burada ṣoyladı, eydür: Yigitlerimi, yėrüŋüzden **örü ṭuruŋ!** (4) Aġ boz atumuŋ ḳuyruġını **kesüŋ!** Arku Bėli Ala Ṭaġdan (5) dünin **aşuŋ!** Aḳındılı görkli ṣuyı dilüp gėçüp! Ḳazanuŋ (6) dı̄vānına çapup **varuŋ!** Aġ çıḳarup **ḳara gėyüŋ!** Sen ṣaġ ol, (7) Beyrek öldi, **deŋ!** Eydüŋüz: Nā-merd Aruz ṭayuŋdan ādem geldi. (8) Beyregi istemiş; ol daẖı varmış. Hep Ṭaş Oġuz begleri (9) yıġnaḳ olmış, bilmedük.

Metinde daha önce gereklilik ve zorunluluk anlamı işaretleyen *–{(y)AlUm}* biçimbirimi aşağıda yer alan tanıkta *buyrum* anlamı ifade etmek üzere kullanılmıştır:

(138a) (8) Gėderiken Ḳazanuŋ (9) ḳarangulu gözini uyẖu aldı. Begler eyitdiler: H̱ānum, **dönelüm**, (10) Ḳazan eydür: Birez daẖı ilerü **varalum**, dėdi. Baḳdı, bir ḳalʿa (11) gördi. Eydür: Begler, gelüŋ **yatalum**, dėdi. Ḳazanı küçücek (12) ölüm ṭutdı, uyudı.

EAT'de istek, gereklilik ve amaç bildirme işlevli kullanılan (Gülsevin, 2011:108-109) *-{(y)A}* biçimbirimi DK'de sadece *buyrum* anlamı kodlayıcısı olarak yer almıştır:

(27b) (6) Boyı uzun Borla [H̱ātūn] bunı eşitdi (7) yüregiyile cānına odlar düşdi. Ḳırḳ ince <bėllü> ḳızuŋ (8) içine girdi, ögüt vėrdi, eydür: Ḳanḳuŋuza yapışurlarısa (9) Ḳazan ẖatunı ḳanḳı-ŋuzdur? dėyü, ḳırḳ yėrden **āvāz vėresiz!** (10) dėdi.

(115a) (6) Mere ḳocalar (7) ikindü vaḳtı munı maŋa **çevüresiz,** yėyem, dėdi, yine uyudı.

"*Saygı ve incelik*" ifade eden ve verdiği anlam itibarıyla *buyrum* işaretlemesi mümkün olduğu düşünülmeyen *–{dUŋUz}* (Gülsevin ve Boz: 2010: 81) ile *–{(y)A}* biçimbiriminin terkibinden oluşan *–{A (y/i)dUŋUz}* yapısı DK'de *buyrum* kipliği işaretleyicisi olarak tanıklanmıştır:

(49a) (10) Beyregüŋ babası (11) Bay Böre Beg daẖı bāzirgānları ḳıġırdı, yanına getürdi, (12) eydür: Mere bāzirgānlar, varuŋ, iḳlı̄m [iḳlı̄m] araŋ, Beyregüŋ ölüsi [dirisi] (13) **ẖaberin getüreydüŋüz ola mı**; dėr.

Sözlüksel anlamı bakımından *buyrum* anlamı ifade eden *buyur-* ve *buyruḳ ol-* kiplik eylemleri, DK'de *buyrum* ifade eden kiplik eylemler olmuşlardır:

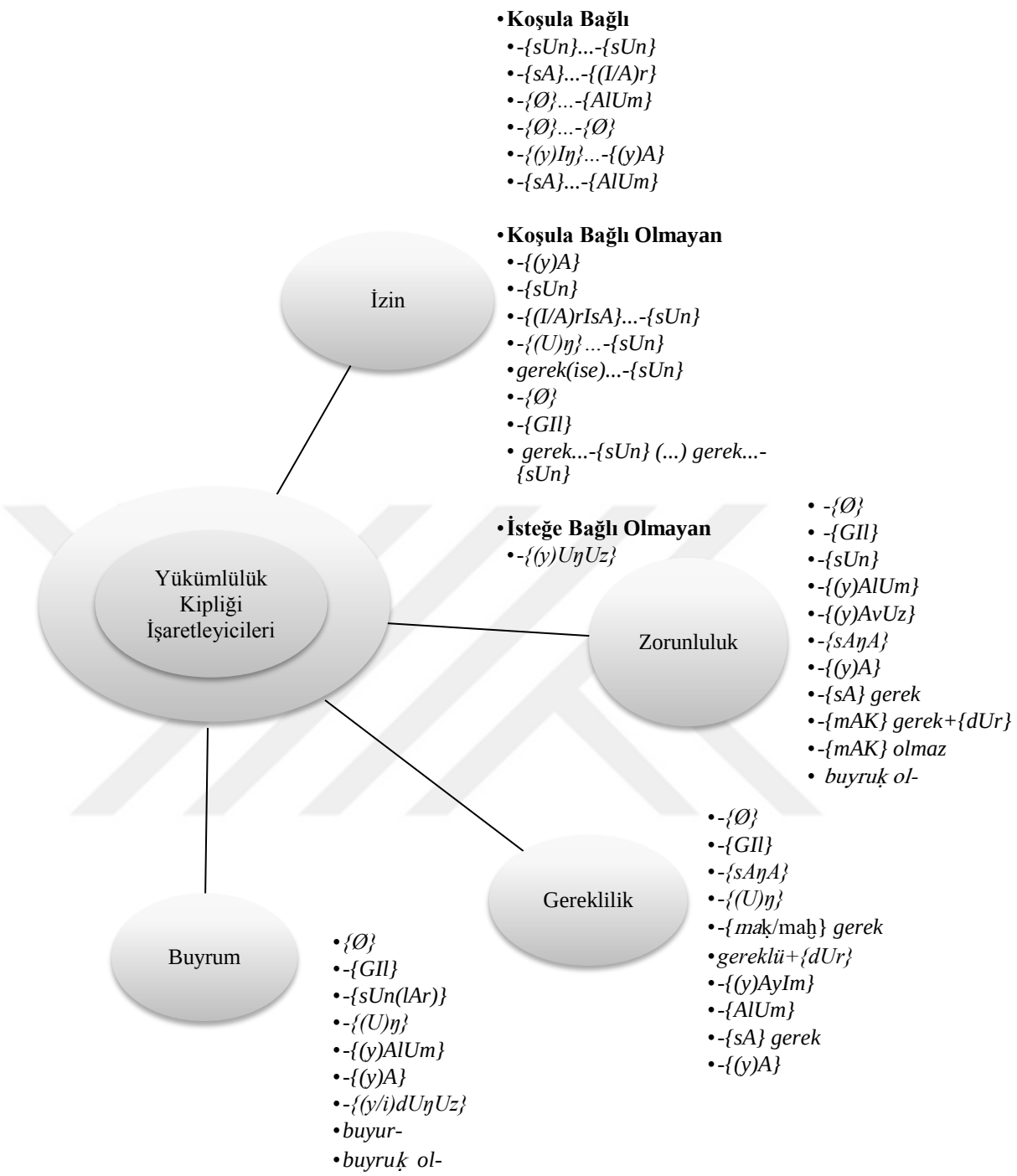
(72a) (13) H̱ān ḳızı eydür: Ḳazan, oġlan avda idügin (72b) (1) andan bileyin kim yorġun atuŋıla, gėdilmiş cıdaŋıla ardına (2) düşesin, dėdi. Ḳazan gėrü döndi, geldügi yolı (3) öŋine alup yortdı, dün ḳatdı, anası ṭuymadın (4) el altından **buyurdı**: Ṭoḳsan tümen genç Oġuz ardumca (5) gelsün.

(110b) (1) Aruz, Depegözi aldı ėvine getürdi. **Buyurdı**, bir dāye (2) geldi, emcegini aġzına vėrdi.

(58a) (3) Bunı gördi (4) Ḳazan Begüŋ hatunı Boyı uzun Borla [Ḫatun] ḳaḳıdı, eydür: Mere ḳavat oġlı delü ḳavat! Saŋa düşer mi bī-tekellüf (5) benüm üzerüme gelesin? dėdi. Beyrek eydür: Ḫānum, Ḳazan Begden (7) maŋa **buyruḳ oldı**, maŋa kimse ṭolaşımaz, dėdi. Borla Ḫātun (8) eydür: Mere çünkim Ḳazan Begden buyruḳ olupdur, ḳoŋ (9) otursun, dėdi.

(79b) (12) Negāhenden Deli Dumrul (13) çapar yėtdi, eydür: Mere ḳavat-lar, ne aġlarsız? Menüm köprüm (80a) (1) yanında bu ġavġā nedür, neye şīven ėdersiz? dėdi. Eyitdiler: (2) Ḫānum bir yaḫşı yigidümüz öldi, aŋa aġlaruz, dėdiler. Deli (3) Dumrul eydür: Mere yigidüŋüzi kim öldürdi? Eyitdiler: Vallāh (4) beg yigit, Allāh Teʿāladan **buyruḳ oldı**, al ḳanatlu (5) ʿAzrāyil ol yigidüŋ cānın aldı.

DK'de yükümlülük kipliği ile ilgili verilerin çözümlenmesi sonucu **Palmer'ın** (2011) *izin, zorunluluk-gereklilik* ve *buyrum* alt kategorileri ana hatları ile işlevsel görünmektedir. Ancak söz konusu kategorilerden *zorunluluk* ve *gerekliliğin* tek bir başlık altında incelenmesinin doğru olmadığını söylemek mümkündür. *Zorunluluk* ve *gereklilik* ölçütlerinden başka söz konusu kategorilerde konuşucunun kendisini yükümlü kılma kapasitesi de tartışılması gereken bir durumdur. *İzin* kategorisi ise kendi içinde *koşula* ve *isteğe bağlılık* açısından tekrar gözden geçirilmelidir. **Palmer'ın** belirlemiş olduğu yükümsel kategoriler içinde DK'de en tutarlı işleyişe sahip olan kiplik kategorisi ise *buyrum* kipliğidir.

Şekil 30. DK'de Yükümlülük Kipliği İşaretleyicileri

3.2.2. İçedim Kipliği

Gerçekleşmemiş ancak gerçekleşme potansiyeline sahip eylemleri işaretleyen *içedim kipliği*, yükümlülük kipliği gibi bir otoriteye bağlı değildir. Yükümlülük kipliğinde otoriteye bağlı olan koşullandırma şartları haricî iken *içedim kipliğinde* söz konusu şartlar dâhilîdir (Palmer, 2001). Yükümlülük ve *içedim kipliğini* birbirinden ayıran bir diğer özellik ise yükümlülüğün edimsel olup içedim kipliğinin edimsel özellikler göstermemesidir. Tümce öznesinin isteklerini ve yeterliliklerini ön plana çıkaran (Palmer, 2013: 7) *içedim kipliği*, sadece içinde bulunulan zamanda süregelen ya da tamamlanmış eylemleri/durumları ifade ederken eylemin gerçekleşme/gerçekleşmeme olasılığını da işaretlemektedir (Ziegeler, 2006: 262-263).

3.2.2.1. Yeterlilik Kipliği

Bybee vd.'ye göre (1994) kılıcının eyleme ilişkin dâhilî şartları sağladığını gösteren *yeterlilik kipliği* işaretlenirken *bil-* eylemi hatırı sayılır derecede kullanılmıştır. *Bil-* eylemi bilişsel anlamı dışında "*nasıl yapılacağını bilme*" anlamını da içerdiği için söz konusu eylemin *ussal* ve *fiziksel* olmak üzere iki farklı *yeterlilik* türünü işaretlediği öne sürülmüştür (1994: 190). **Bybee vd.'nin** söz konusu yeterlilik ayrımı DK'de tespit edilen tanıklar için uygun bir ayrım olarak nitelendirilebilir. **Palmer** (2001) yeterlilik kategorisi için bu türden bir ayrıma gitmemiştir. Ancak kavramsal olarak iki yeterlilik türünün birbirinden farklılığı ve verilerimizin de bu farklılığı desteklemesi çalışmamızda yeterlilik için iki alt kategorinin tasarlanmasını zorunlu kılmıştır.

3.2.2.1.1. Fiziksel Yeterlilik

DK'de yeterlilik kategorisi tanıkları çoğunlukla fiziksel yeterlilik kategorisi ile ilişkilidir. Konuşucunun fiziksel yetilerden yola çıkarak kodladığı *yeterlilik* anlamı DK'de en fazla *–{I/AmA}* olumsuz yeterlilik biçimbirimi ile işaretlenmiştir:

(52a) (1) Beyrek eydür: (2) Mere ṣası dīnlü kāfir! Menüm aġzuma sögüpdürürdüŋ, döyemedüm. (3) Ḳara ṭoŋuz etinden yaḫnı yėdürdüŋ, **döyemedüm**.

(58a) (6) Beyrek eydür: Ḫānum, Ḳazan Begden (7) maŋa buyruḳ oldı, maŋa kimse **ṭolaşımaz**, dėdi.

(88a) (1) eydür: Yıḳılsun Oġuz ėlleri! Maŋa yarar ḳız **bulımadum** baba, (2) dėdi.

(106b) (1) Ḳıyan Selcük oġlı Deli Ṭundar yėrinden ṭurı geldi. Altmış (2) ṭutam sur cıdasın ḳoltuḳ ḳışup ol kāfiri ḳarşusından (3) süsem, dėdi, **süs[i]medi.** Kāfir Tekür ḳarmalayup ḍarb ėtdi, (4) süŋüsin çekdi, elinden aldı. Ol altmış batman gürz ile (5) Ṭundarı depere ṭutup çaldı. Gėŋ dünyā başına ṭar oldı, (6) ḳażılıḳ atın dönderdi, ḳayda döndi. [Andan Döne]bilmez Dölek Evren (7) altı perlü çomaġıyıla at depüp, gelüp yoḳarıdan aşaġa kāfiri (8) ḳatı urdı, **alımadı.**

(134a) (9) Kāfirler, ṣaġ olanları, (10) ḳaçaraḳ Teküre geldiler. Tekür eydür: Tū yüz kerre! Altmış gişi (11) bir oġlanı **ṭutamadınuz**, dėdi.

TT'de hem kurgusallık hem de *yeterlilik kipliği* işaretleyicisi olan *–{Abil}* biçimbirimi (Erk Emeksiz, 2008: 56), DK'de *–{(y)A/I bil-}* biçiminde olumlu yeterlilik işaretleyicisi olarak yer almıştır:

(4a) (4) Ṣarp yörügen ḳażılıḳ ata nā-merd yigit (5) **bine bilmez**, binince binmese yėg. Çalup keser uz ḳılıcı muḫannatlar [**çala bilmez**], (6) çalınca çal[ma]sa yėg.

(46a) (3) Püreler (4) Deli Ḳarçara üşdiler. Gördi **beceribilmez**, eydür: Meded (5) Dede! Kerem eyle, Allāh ʿışḳına ḳapuyı aç, çıḳayın, dėdi.

(84a) (1) ḫarclıḳ olsun! Dünye şīrin, cān ʿazīz; cānumı **ḳıya-(2)-bilmen**, bellü bilgil.

(84b) (6) Yaman (7) yère varmış-sın, **vara bilmen**. Dünyā şīrīn, cān ʿazīz; (8) cānumı **ḳıya bilmen**, bellü bilgil! dėdi. Anası daḫı cānın (9) vėrmedi.

-{I/AmA} ve *-{(y)A/I bil}* biçimbirimlerinden başka DK'de yer alan konuşucular *kār ḳıl-* eylemini de *fiziksel yeterlilik* ifade etmek için kullanmışlardır:

(111b) (1) Aġ ṣaḳallu Aruz Ḳocaya ḳan ḳuşdurdı, (2) oġlı Ḳıyan Selcüküŋ ödi yarıldı. Oġuz Depegöze (3) **kār ḳılmadı**, ürkdi ḳaçdı.

(112b) (7) Basaṭ eydür: Ne dilersin? (8) Ḳarıcuḳ eydür: Yalancı dünye yüzinde bir er ḳopdı. Yaylımında (9) Oġuz ėlin ḳondurmadı. Ḳara polad uz ḳılıç [çalup başı] kesenler, (10) ḳılını kesdür[e]medi. Ḳarġu a cıda oynadanlar ildüremedi. (11) Ḳayın oḫı atanlar **kār ḳılmadı.**

3.2.2.1.2. Ussal Yeterlilik

Bybee vd.'nin (1994) fiziksel yeterlilikten ayırdıkları *ussal yeterlilik* anlamı DK'de *–{(y)A bil-}* ve *-{I/AmA}* biçimbirimleri ile kodlanmıştır:

> (23a) (12) Ḳara ḳaygulu (13) vāḳıʿa gördüm. Yumruġumda ṭalbınan şāhin, benüm ḳuşumı ölür gördüm. (23b) (1) Gökden ıldırım aġ[-]ban ėvüm üzerine şaḳır gördüm. Düm ḳara (2) pusarıḳ ordumuŋ üzerine tökilü[r] gördüm. Ḳuduz ḳurtlar (3) ėvümi dalar gördüm. Ḳara deve eŋsem-den ḳarvar gördüm. Ḳarġu gibi (4) ḳara şaçum uzanur gördüm, uzanuban gözümi örter gördüm. (5) Bilegümden on barmaġumı ḳanda gördüm. Nėçe kim bu düşi gördüm, (6) şundan berü ʿaḳlum uṣṣum **dėre bilmen**.
>
> (23b) (9) Ḳalanısın **yora bilmen**, Allāh [ḫayra] yorsun! (10) dėdi.
>
> (38b) (3) Oġlan (4) eydür: Mere, begüŋüz oġlı kim-dür? Eyitdiler: Bay Börenüŋ oġlı (5) vardur, adına Bamsı dėrler, dėdiler. Bay Börenüŋ oġlı (6) ol[-]ıduġın **bilemediler**.
>
> (86a) (6) ʿAzrāyil, (7) ḫatunuŋ cānın almaġa geldi ademī-ler evreni yoldaşına (8) **ḳıyamadı.**

Yukarıda yer alan tanıklardaki *yeterlilik* anlamları fiziksel yeterlilik anlamından oldukça farklıdır. Söz konusu anlam ayrımı *yeterlilik* kategorisinin *fiziksel* ve *ussal* olmak üzere iki alt başlığa ayrılmasını gerekli kılmaktadır.

3.2.2.2. Gönüllülük-İstek Kipliği

Türkçe alanyazınında *gönüllülük-istek* kategorisi çoğunlukla *buyrum* ve *gereklilik* kiplikleri ile birlikte ele alınmıştır (Ercilasun, 1995; Gülsevin, 2012; Aslan Demir, 2007; Aslan Demir, 2009; Johanson, 2009). Ancak *gönüllülük-istek kipliğinin* kavramsal yapısı itibarıyla *gereklilik* ve *buyrumdan* farklı olduğu aşikârdır. *Buyrum* ve *gereklilikte* kılıcıya eylemi yaptırmaya/yaptırmamaya zorlayan şey dış kaynaklardır. *İstek kipliğinin* odağında ise her zaman konuşucunun/kılıcının kendisi yer almaktadır. Yani bir başkasının isteğinden ziyade konuşucunun/kılıcının istekleri ön plandadır.

DK'de *gönüllülük-istek kipliği* işaretleyicileri metinde daha önce *zorunluluk, gereklilik* ve *buyrum* anlamlarını da işaretleyen biçimbirimlerdir: *-{Ø}, -{(y)A}, -{(y)AlUm}, -{GIl}, -{(U)ŋ}, -{sUn}, -{mAK+iyelik eki} yoḳ, -{sA}, -{mAK} iste-*. Bu

biçimbirim ve yapılardan başka *iste-, isteyü get-, dile-, ısmarla-* ve *hacet dile-* kiplik eylemleri de *gönüllülük-istek* kategorisi kodlanırken kullanılmıştır.

DK'de *zorunluluk, gereklilik* ve *buyrum* kipliği işaretlediği bilinen *-{Ø}* biçimbiriminin bu kipliklerden başka *gönüllülük-istek* anlamını işaretlediği de tespit edilmiştir. Aynı biçimbirimi kullanmaları nedeni ile söz konusu kiplik kategorileri arasındaki anlam farkı sadece bağlamsal düzeyde ortaya çıkmaktadır:

(9a) (4) Hāy Dirse Ḫān, baŋa **ḳażab ėtme**, incinüp acı **sözler** (4) **söyleme**.

(31b) (5) Mere kāfir, Ḳazanuŋ anası ḳarıyupdur, oġul (6) vermez. Dölin almaḳdan ṣafāŋ varısa, sögli melik, ḳara (7) gözlü ḳızuŋ varısa getür, Ḳazana **vėr.** Mere kāfir, senüŋ ḳızuŋdan (8) oġlı ṭoġsun, siz anı Ḳazan Bege ḳarım ḳoyasız, dėdi.

(40a) (12) Mere dāyeler, bu ḳavat oġlı ḳavat mize erlik mi (13) gösterür? dėdi. Varuŋ bundan pay dileŋ, görüŋ ne dėr, (40b) (1) dėdi. Ḳışırca Yenge dėrler bir ḫatun varıdı, ilerü (2) vardı, pay diledi: Hey beg yiğit, bize daḫı bu gėyikden (3) **pay vėr**, dėdi.

(45b) (12) Dede Ḳorḳud: Hay oġul Ḳarçar, (13) ādeme üş[er], bögelek gibi buŋaldur; ol bir yavuz cānvardur. (46a) (1) Hep bir yėrde dėrüpdürürem. Gel gėdelüm semüzin **al**, aruġın (2) **ḳo**, dėdi.

Daha önce *zorunluluk* ve *yeterlilik* kodlayıcısı olarak tespit ettiğimiz *–{(y)A}* biçimbirimi metinde aynı zamanda *gönüllülük-istek* anlamı da işaretlemiştir:

(11b) (12) Dirse Ḫān: Varuŋ getürüŋ, **öldüreyim**, dėdi. (13) Böyle dėgeç ḫānum, ol nā-merdlerüŋ yigirmisi daḫı çıḳa geldi

(13a) (1) Oġlumuŋ at segirdişin, ḳılıç (2) ṣalışın, oḳ atışın **göreyim**, **sevineyim**, **ḳıvanayım**, (3) **güveneyim**, dėdi, dėdiler.

(13b) (5) Dirse Ḫānuŋ (6) ḫātunı, Oġlancuġumuŋ ilk avı-dur, dėyü atdan ayġır, (7) deveden buġra, ḳoyundan ḳoç ḳırdurdı. Ḳalın Oġuz beglerin (8) **ṭoylayayım**, dėdi.

(29a) (1) Anlar bir yėdüginde sen iki yėgil. Seni kāfirler bilmesünler, ṭuymasunlar. (2) Tā kim ṣası dīnlü kāfirüŋ döşegine **varmayasın**, ṣaġraġın (3) **sürmeyesin**, atam Ḳazan nāmūsını **ṣımayasın** saḳın! dedi. (4) Oġlan böyle dėgec büldür büldür gözinüŋ yaşı revān (5) oldı.

(58a) (9) Yine döndi Beyrege eydür: Mere delü ozan, (10) ya maḳṣūduŋ nedür? Eydür: Ḫānum, maḳṣūdum oldur ki ere varan (11) ḳız ḳalḳa oynaya, men ḳopuz **çalam**, dėdi.

(88b) (12) Eydür: **Varayım**, oġluma ṭoġrı (13) **ḫaber vėreyim**. Hüneri varısa gelsün alsun, yoḫsa (89a) ėvdeki ḳıza rāżī olsun, dėdi.

-{(y)AlUm} ise *gereklilik, zorunluluk* ve *buyrum* işlevlerinden başka *gönüllülük-istek* kategorisini ifade etmek üzere DK'de sıklıkla kullanılmıştır:

(22a) (10) Bre çoban, ırağından yaḳınından berü gelgil. Baş (11) ėndürüp bağır başġıl, biz kāfire selām vėrgil. Öldürmeyelüm, (12) sögli melike seni **ėletelüm**, saŋa beglik **alı vėrelüm.**

(25b) (10) Böyle dėgec Ḳazan eydür: Oġul çoban, ḳarnum ac-dur, heç nesneŋ (11) var mıdur yėmege? dėdi. Çoban eydür: Beli aġam Ḳazan, gėceden (12) bir ḳuzı bişürüpdürürem. Gel, bu aġaç dibinde **ėnelüm**, **yėyelüm**, dėdi.

(28a) (12) Ḳazan oġlı Oruzı ḥabs-dan çıḳaruŋ, boġazından urġanıla (13) aşuŋ, iki ṭalusından çengele şancuŋ. Ḳıyma ḳıyma aġ etinden (28b) (1) çeküŋ, ḳara ḳavurma ėdüp ḳırḳ beg ḳızına ėletüŋ. Her kim yėdi, (2) ol degül; her kim yėmedi, ol Ḳazan ḫatunı-dur, çeküŋ döşegümüze (3) **getürelüm**, şaġraḳ **sürdürelüm**, dėmişler. Senüŋ etüŋden, oġul[-]a (4) yėyeyin mi, yoḫsa şası dīnlü kāfirüŋ döşegine gireyin mi? Aġaŋ (5) Ḳazanuŋ nāmūsını şındurayın mı, necėdeyin oġul hey? dėdi.

(46b) (2) Bugün ben gėydüm, yarın nāyibüm gėysün. Ḳırk (13) güne degin sıra var, di gėyüŋüz, andan şoŋra bir dervişe (47a) **vėrelüm**, dėdi.

DK'de *zorunluluk, gereklilik* ve *buyrum* kategorileri ile bir diğer ortak işaretleyici olan *–{GIl}* biçimbirimi söz konusu kategoriler dışında *gönüllülük-istek* kategorisini ifade etmek üzere de tercih edilmiştir:

(23b) (6) Ḫānum ḳardaş, menüm bu düşümi (7) **yorġıl** maŋa, dėdi.

(8a) (8) Berü **gelgil** başum baḫtı, ėvüm taḫtı! ėvden çıḳup yöriyende (9) selvi boylum, ṭopuġında şarmaşanda ḳara şaçlum, ḳurlu (10) yaya beŋzer çatma ḳaşlum, ḳoşa badem sıġmayan ṭar ağızlum, güz (11) almasına beŋzer al yaŋaḳlum, ḳadunum, diregüm, dölegüm!

Daha önce DK'de *buyrum* ve *gereklilik* anlamı kodlayan bir biçimbirim olarak karşımıza çıkan*–{(U)ŋ},* söz konusu anlamsal işlevler dışında *gönüllülük-istek* anlamını da işaretlemiştir:

(36a) (11) Bay Bīcān Beg daḫı (12) yėrinden örü ṭurdı, eydür: Begler, menüm daḫı ḫaḳḳuma bir duʿā (13) **eyleŋ**; Allāh Teʿāla maŋa da bir ḳız vere, dėdi. Ḳalın Oġuz (36b) (1) begleri el ḳaldurdılar, duʿā eylediler: Allāh Teʿāla saŋa da (2) bir ḳız vėre, dėdiler.

(40b) (13) Hey hey dāyeler! [Babam] maŋa Ben seni (41a) (1) yüzi niḳāblu Beyrege vėrmişem, dėridi. Olmaya kim bu ola! (2) Mere **çaġıruŋ**, ḫaberleşeyim, dėdi.

(55a) (8) Kendürükde ėtmekden ne var? Üç gündür yoldan (9) geldüm, **ṭoyuruŋ** meni; üç güne varmasun Allāh sevindürsün (10) sizi, dėdi.

-{sUn} biçimbirimi ise metinde daha çok dua ve beddualarda *gönüllülük-istek* anlamı işaretleyicisi olarak da sıklıkla kullanılmıştır:

(4a) (12) Üç otuz (13) on yaşuŋuz **ṭolsun**! Ḥaḳ size yamān **getürmesün**! Devletüŋüz (4b 1) pāyende **olsun**, ḫānum hey!

(5b) (4) Ol ögdügüm yüce Taŋrı dōst oluban meded (5) **ėrsün**, hānum hey!

(10b) (7) Dedem Ḳorḳut gelsün, bu oġlana **ad ḳosun**, (8) bilesince alup babasına **varsun**, babasından oġlana beglik (9) **istesün**, **taḫt al[ı] vėrsün** dėdiler.

(44a) (7) Dedenüŋ ensi entdi, Taŋrıya ṣıġındı, (8) ism-i aʿẓam oḳıdı. Deli Ḳarçar ḳılıcın eline aldı, (9) yoḳarısından öyke ile ḥamle ḳıldı. Deli beg diledi ki (10) Dedeyi depere çala. Dede Ḳorḳut eyitdi: Çalarısaŋ (11) **elüŋ ḳurısun**! dėdi.

(55b) (10) Ḳara Göne oġlı Budaḳ, Ḳazan Beg oġlı Oruz, (11) Beglerbaşı Yegenek, Ġaflet Ḳoca oġlı Şer Şemseʿddin, (12) ḳızuŋ ḳardaşı Deli Ḳarçar bile oḫ atarlarıdı. (13) Ḳaçan[-]kim Budaġ atsa Beyrek: Elüŋ **var olsun!** dė[r]idi. (56a) (1) Oruz atsa: Elüŋ **var olsun!** dėridi. Yegenek atsa: (2) Elüŋ **var olsun!** dėridi. Şer Şemseʿddin atsa: Elüŋ (3) **var olsun!** dėridi. Güyegü atsa: Elüŋ **ḳurısun**, (4) parmaḳlaruŋ **çürisün** hey ṭoŋuz oġlı toŋuz! dėridi.

(153b) (12) Ölüm vaḳtı geldüginde arı īmāndan ayırmasun! (13) Aġ saḳallu babaŋ yėri uçmaġ **olsun!** (13) Aġ saḳallu babaŋ yėri uçmaġ **olsun!** Aġ pürçekli (154a) (1) anaŋ yėri behişt **olsun!** Ḳādir seni nā-merde (2) **muḫtāc ėtmesün**! Aġ alnuŋda (3) bėş kelime duʿā ḳılduḳ, (4) **ḳabūl olsun**! Āmīn (5) āmīn!, dėyenler dīdār **görsün!** (6) **Yıġışdursun, dürişdürsün!** (7) Günāhuŋuzı Muḥammed Muṣṭafaya (8) **bağışlasun!** Ḫānum hey!

EAT'de zaman işlevli yapı olarak tanımlanan *–{mAK+iyelik eki} yoḳ* yapısı eylem zamanını işaretlemekten başka gönüllülük-istek kipliği işaretleyicisi olarak da kullanılmaktadır (Boz, 2017). Bu yapı **Boz'un** (2017b) da belirttiği üzere DK'de *gönüllülük-istek kipliği* kodlayıcısı olarak sıklıkla yer almıştır:

(18b) (5) Oġlan burada (6) babasına ṣoylamış, görelüm ḫānum ne ṣoylamış: Boynı uzun (7) bedevī atlar gėderise senüŋ gėder. Menüm de içinde binidüm var, (8) **ḳomaġum yoḳ** ḳırḳ nā-merde.

(124b) (6) Ḳalḳubanı (7) yėrümden **ṭurmaġum yoḳ**. Yelisi ḳara ḳażılıḳ atuma **binmegüm** (8) **yoḳ.** Arḳu Beli Ala Ṭaġı <avlayuban> **aşmaġum yoḳ**. Aġ (9) alınlu Bayındıruŋ dīvānına **varmaġum yoḳ**. Ḳazan kimdür? Men anuŋ (10) **elin öpmegüm yoḳ.**

(131b) (13) Oġlan eydür: Meni yolumdan ırmaŋ! Aġam ṭutılan ḳalʿaya (132a) (1) varmayınca, aġamuŋ ölüsin dirisin bilmeyince, öldiyise (2) ḳanın almayınca ḳalın Oġuz ėline **gel[me]güm yoḫ**, dėdi.

(140b) (9) Elüŋe girmiş (10) iken, mere kāfir, öldür meni, [yitür meni]! Ḳara ḳılıcuŋ ṣal boynuma, kes başum. (11) Ḳılıcuŋdan ṣaparum yoḳ, gendü aṣlum, gendü köküm **ṣımaġum yoḳ.** [Oġuz erenleri ṭururiken seni **ögmegüm yoḳ**], dedi.

(142b) (2) Elüŋe girmişiken, mere kāfir, (3) öldür meni, yitür meni! Ḳılıcuŋdan ṣaparum yoḫ. Gendü aṣlum, [gendü köküm] **ṣımaġum** (4) **yoḫ.** [Oġuz erenleri ṭururiken seni **ögmegüm yoḫ**,] dėdi.

EAT'de hem koşul hem de istek bildiren *–{sA}* biçimbirimi (Gülsevin, 2011: 110) DK'de de *gönüllülük-istek kipliği* kodlayıcısı yer almıştır:

(36a) (4) Ḳazan eydür: Maḳṣūduŋ bu mı-dur? (5) Bay Böre Beg eydür: Beli budur. Menüm daḫı oġlum **olsa,** (6) Ḫān Bayındıruŋ ḳarşusın alsa **ṭursa**, ḳullıḳ **eylese**. (7) Men daḫı **baḳsam**, **sevinsem**, **ḳıvansam**, **güvensem**, dėdi.

(90b) (9) Hey ḳırḳ ėşüm, ḳırḳ yoldaşum! Yügrük (10) olsa **yarışsam**, güclü olsa **güreşsem**, Ḥaḳ Teʿāla (11) ʿināyet eylese, üç cānvarı **öldürsem**. Gözeller (12) serveri Ṣarı Ṭonlı Selcan Ḫatunı **alsam**, (13) atam anam ėvine **dönsem.**

Sözlüksel anlamı bakımından başlı başına bir *gönüllülük-istek kipliği* işaretleyicisi olan *iste-* kiplik eylemi ise hem bağımsız olarak hem de *–{maK iste-}* yapısında *gönüllülük-istek kipliği* işaretleyicisi olarak sıklıkla kullanılmıştır:

(81b) (1) Deli Dumrul eydür: Mere ḳapucı-lar, ḳapuyı (2) ḳapaŋ! dėdi. Mere ʿAzrāyil, men seni gėŋ yėrde **isteridüm,** (3) ṭar yėrde eyü elüme girdüŋ ola mı dėdi.

(82b) (4) Deli Dumrul burada (5) ṣoylamış. Görelüm ḫānum ne ṣoylamış, eydür Yüce-(6)-lerden yücesin, (6) kimse bilmez nėcesin. Görklü Tanrı, (7) nėce cāhil-ler seni gökde arar, yėrde **ister.**

(113a) (1) Aruza ḳan ḳuṣdurdı. Meydān yüzinde ḳardaşuŋ Ḳıyan (2) Selcük ödi ṣıtdı, cān vėrdi. Ḳalın Oġuz beglerin (3) daḫı kimini zebūn ėdüp, kimini şehīd eyledi. Yedi (4) ḳatla Oġuzı yėrinden sürdi. Kesim dėdi, kesdi: (5) Günde iki ādem, bėş yüz ḳoyun **istedi.**

(15a) (9) Ḳarġa ḳuzġun, ḳan görüp oġlanuŋ üstine ḳonmaḳ **isteridi.** (10) Oġlanuŋ iki kelbcügezi varıdı; ḳarġayı ḳuzġunı ḳovarıdı, (11) ḳondurmazıdı.

(41b) (6) Hemān Beyrek atdan ėndi. (7) Ḳarvaşdılar, iki pehlevān olup birbirine ṣarmaşdılar. (8) Beyrek götürür ḳızı yėre **urmaḳ ister**, ḳız götürür (9) Beyregi yėre **urmaḳ ister.**

İste- eylemi dışında *dile-*, *ısmarla-* ve *hacet dile-* eylemlerinin de DK'de *gönüllülük-istek* kipliği kodlayıcısı olarak kullanıldığı tespit edilmiştir:

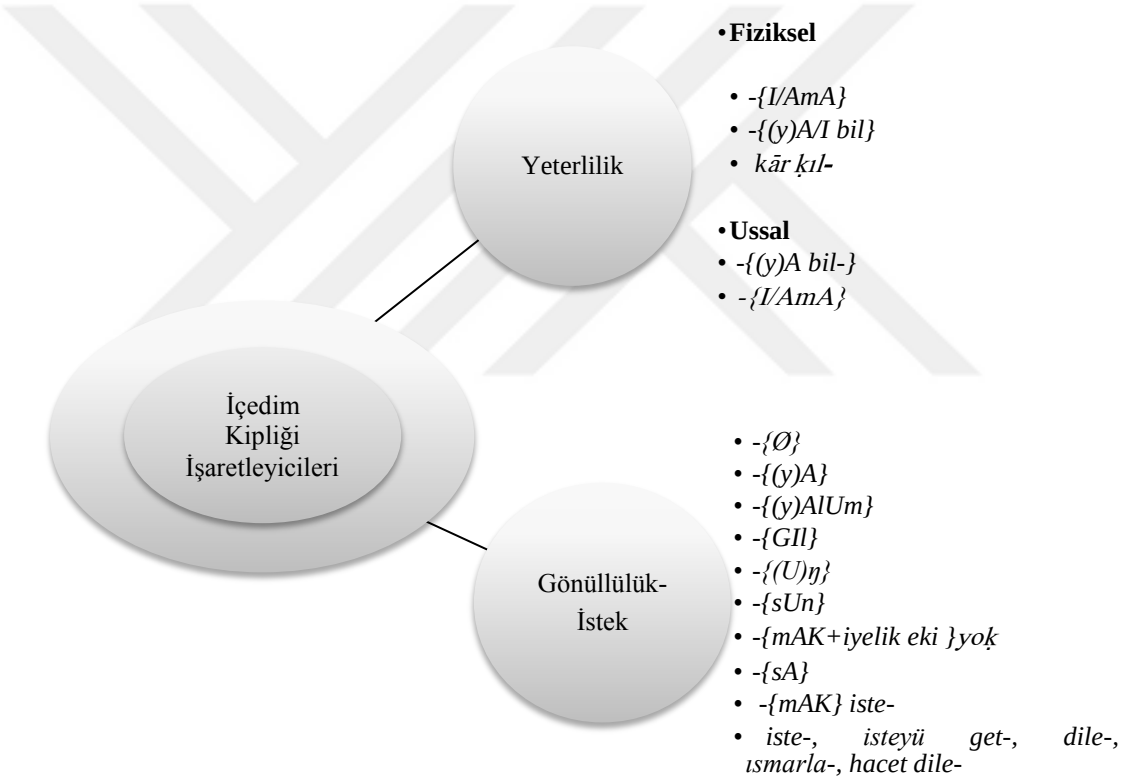
(30b) (4) Eyle olsa ṣulṭānum, Ḳaraca Çoban ṣapan (5) çatlatdı dünyā ʿālem kāfirüŋ gözine ḳarangu oldı. Ḳazan, (6) eydür: Ḳaracuḳ Çoban, anamı kāfirden **dileyeyim**, at ayaġı (7) altında ḳalmasun, dėdi.

(84a) (3) Deli Dumrul babasından (4) yüz bulmayup sürdi anasına geldi, eydür: Ana, (5) bilür misin neler oldı? Gök yüzinden al ḳanatlu (6) ʿAzrāyil uçup geldi, aġca menüm gögsümi baṣup (7) ḳondı, ḫırladup cānum alur oldı. Babam-dan cān (8) **diledüm** ana, vėrmedi. Senden cān **dilerem** ana; cānuŋ (9) maŋa vėrür misin?

(51b) (11) At başını yoḳaru ṭutdı, bir ḳulaġın ḳaldurdı, (12) Beyrege ḳarşu geldi. Beyrek at gögsin ḳucaḳladı, iki gözin (13) öpdi, ṣıçradı bindi; ḥisāruŋ ḳapusına geldi, otuz ṭoḳuz (52a) (1) yoldaşın **ışmarladı.**

(75b) (10) Ḳoŋur atından yėre ėndi, aḳup gėden arı ṣudan abdest (11) aldı, aġ alnını yėre ḳodı, [iki reḳʿat] namāz ḳıldı, aġladı, Ḳādir Taŋrıdan (12) **ḥācet diledi,** yüzin yėre sürdi, Muḥammede ṣalavāt getürdi.

DK'den elde edilen verilerden yola çıkarak **Palmer'ın** (2001) bir *eylem kipliği* kategorisi olarak tasarladığı *içedim kipliğinin* DK'de yükümlülük kipliğine göre daha tutarlı biçimde işlediği söylenebilir. Bu bakımdan *içedim kipliğini* yükümlülüğe göre daha sıkı bir kategori olarak değerlendirmek mümkündür. Ancak söz konusu kiplik türünde yer alan *yeterliliğin* **Bybee vd.** (1994) belirlediği ölçütlere göre yeniden tasarlanmasının daha doğru bir yaklaşım olacağı söylenebilir. Bundan başka bir diğer *içedim* kategorisi olan *istek kipliğinin*, *izin* kategorisi ile geçişimi de ayrıca izaha muhtaçtır.

Şekil 30. DK'de İçedim Kipliği İşaretleyicileri

4. BÖLÜM

DEĞERLENDİRME

4.1. KURAM TEMELLİ DEĞERLENDİRMELER

Araştırmamız sonucunda DK'de kipliğe dair elde ettiğimiz veriler ile Palmer'ın (2001) kiplik sınıflandırmasının genel hatları ile örtüştüğü söylenebilir. Ancak Palmer'ın kimi alt kiplik kategorilerinin yeniden gözden geçirilmeye ve kendi içinde tekrardan sınıflandırılmaya ihtiyacı vardır.

Palmer'ın (2001), *bilgi kipliği* kategorisine dâhil ettiği *kurgusal*, *çıkarımsal* ve *varsayımsal* yargıların tümü DK'de çeşitli biçimbirim, yapı, belirteç ve bağlaçlarla tanıklamıştır. Palmer, çalışmasında *olasılık/olabilirlik* bildiren tüm yargıları *kurgusal kiplik* başlığı altında toplamış, *olasılık* ve *olabilirlik* ekseni için herhangi bir görüş belirtmemiştir. Ancak DK'de farklı dilbilgisel birimlerle tanıklanan *olasılık* dereceleri söz konusu kategori için çeşitli araştırmacıların da (Bybee vd., 1994; De Haan, 1997, Barbiers, 2002 ve Declerck, 2011) daha önceden dile getirmiş olduğu bir '*olasılık bildiren kurgusal kiplik*' ve '*olabilirlik bildiren kurgusal kiplik*' ayrımının gerekliliğini gündeme getirmektedir.

Kurgusal yargıya oranla *gerçeklik/doğruluk* değeri daha fazla olan *çıkarımsal kiplik* kategorisini Palmer (2001), Willet'den (1988) farklı olarak *kanıtsal kiplik* başlığı yerine *bilgi kipliği* başlığı altında incelemiştir. Palmer'ın bu hamlesi söz konusu kiplik türlerinin kavramsal yapısı düşünüldüğünde doğru bir hamle olarak nitelendirilebilir. Fakat *kurgusal kiplikte* olduğu gibi (*olasılık* ve *olabilirlik*) Palmer'ın *çıkarımsal kiplikte* de akıl yürütme yöntemlerini ayrı birer kategori olarak ele almaması bir eksiklik olarak kabul edilebilir. Çünkü mantıktaki akıl yürütme yöntemlerinin tümü *(tümdengelimsel, tümevarımsal ve örnekseme)* DK'de farklı dilbilgisel yapılar ile tanıklanmıştır. DK'deki konuşucuların *çıkarımsal* önermelerin ardından bir eylem kipliği kategorisi olan *gerekliliği* işaretlemesi ise dikkat çekicidir. *Çıkarımsal kiplik* gibi *varsayımsal kiplik* de DK'de *gereklilik kipliği* ile ilişki halindedir. Bu ilişki ise bizi *bilgi* ve *yükümlülük kipliği* arasındaki bağın ciddi biçimde sorgulanması gerektiği sonucuna götürmektedir.

Konuşucunun akıl yürütme yerine kendi duyuları ile deneyimsel olarak elde ettiği ya da başka konuşuculardan edindiği kanıtları ifade eden *kanıtsal kiplik* kategorisi, Palmer (2001) tarafından *aktarımsal* ve *duyusal* olmak üzere iki alt başlıkta incelenmiştir. Bu kategorilerden ilki olan *aktarımsal kipliği* kimi araştırmacılar (De Haan, 1998; Faller, 2002 ve Frawley, 2009) kendi içinde güvenirlik bakımınan ölçeklendirseler de Palmer (2001), *aktarımsal kipliğe* dair kanıt türlerini *ikinci ağızdan, üçüncü ağızdan* ve *genel olarak bilinenlerden elde edilen kanıt* olarak belirlemiş ve herhangi bir güvenirlik ölçeklendirmesi yapmamıştır. Palmer'ın bu yaklaşımı DK'deki *aktarımsal (gen.)* kategorisi göz önüne alınca doğru bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Palmer'ın *aktarımsal (2)* ve *aktarımsal (3)* kanıt türleri DK ile örtüşme gösterirken *aktarımsal (gen.)* kategorisi için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Palmer'ın, *aktarımsal (gen.)* kategorisini varsayımsal kiplikten ayırması doğru bir yaklaşım olarak kabul edilse de *ikinci ve üçüncü ağızdan* elde edilen kanıtlardan başka tüm kanıt türlerini söz konusu kategoride ele alması doğru bir yaklaşım olarak görünmemektedir. DK'de tanıklanan doğruluğu yüzyıllarca sınanmış kalıp sözlerin ve kitabî/tarihsel bilgilerin mit ve destan gibi *halkbilimsel kanıtlardan* farklı yerde olduğu açıktır. Bu noktadan hareketle *aktarımsal (gen.)* kategorisinin daha fazla izah ve alt başlık gerektirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Bir başka kanıt türü olan *duyusal* kanıtı Palmer (2001), *görsel, görsel olmayan* ve *işitsel* olmak üzere üç başlıkta incelemiştir. DK'de tanıklanan örneklerden yola çıkarak *görsel olmayan* kanıt dışında *görsel* ve *işitsel* kanıt türlerinin sorunsuz biçimde işlediği düşünülmektedir. Tıpsal psikolojinin belirlemiş olduğu duyu türleri (Koptagel İlal, 1991), Kamchybekova'nın (2010) duyu eylemleri sınıflandırması ve DK'de yer alan verilerden hareketle, Palmer'ın *görsel olmayan* kanıt kategorisinin *sezgisel* ve *vücut-durumsal* alt başlıklarına ayrılmasının doğru olacağı düşünülmektedir. Ayrıca duyu eylemlerine dair yapılacak bilimsel çalışmaların söz konusu kategoriye katkı sağlayacağı da öngörülmektedir.

Palmer (2001), çalışmasının ilk baskısında birbirinden bağımsız iki kiplik türü olarak kiplik sınıflandırmasına dâhil ettiği *yükümlülük* ve *içedim kipliğini* söz konusu çalışmanın sonraki baskısında *eylem kipliği* üst başlığında değerlendirmiştir. *Yükümlülük ve içedim kipliklerini* ise *edimsellik* bakımından birbirinden ayırarak

yükümlülük için *izin, zorunluluk-gereklilik* ve *buyrum* olmak üzere üç alt kategori belirlemiştir. Ancak Palmer'ın *buyrum* kategorisi dışındaki diğer *yükümlülük* kategorileri tartışmaya açıktır. Bunlardan ilki olan *izin* kategorisi için DK konuşucuları bizlere üç farklı izin verme temayülü sunmuştur: *koşula bağlı, koşula bağlı olmayan ve isteğe bağlı olmayan izin*. Bu temayüllerden yola çıkarak *izin* kategorisininin *koşul* ve *istek* odaklı olarak tekrar gözden geçirilmesi gerektiği sonucuna varılabilir. Ayrıca bu kategorinin bir *içedim* kategorisi olan *gönüllülük-istek* kategorisi ile ilişkisi de tartışmaya açıktır. Bundan başka daha çok *zorunluluk* ve *gereklilik* için dile getirilen sosyal statülerin *izin* kategorisi için de geçerli olup olmadığı sorgulanabilir niteliktedir.

Zorunluluk ve gereklilik kipliği için haricî şartların varlığından bahseden Palmer (2001), aralarında kimi farklılıklar olmasına rağmen bu kategorileri tek başlık altında birleştirmiştir. Ancak kavramsal bakımdan *zorunluluk ve gereklilik* kategorileri birbirlerinden kesin biçimde ayrılmaktadır. Ayrıca *zorunluluk ve gereklilik* kipliğinde konuşucunun dinleyici için söz konusu anlamları kodlaması dışında, konuşucunun kendi yararı için de bu anlamları işaretleyebildiği DK'de tanıklanmıştır. Konuşucunun kendisi için söz konusu anlamları kodlamasında harici şartlardan başka dahili şartların varlığı da araştırılması gerekmektedir. Özetle *zorunluluk ve gereklilik* kategorilerine sadece yaptırım gücü odaklı bakmanın yanlış bir tutum olacağı ifade edilebilir.

Palmer'ın (2001) *yükümlülük kipliği* kategorileri içinde en ihtilafsız olanı *buyrum* kipliğidir. İkinci bir şahısa doğrudan buyurmayı ifade eden bu kiplik türü DK'de toplumsal statüye ve buyrum gücüne bağlı olarak işaretlenmiştir. DK'de yer alan *buyrum* işaretleyicilerinin *zorunluluk* işaretleyicileri ile örtüşmesi söz konusu iki kategorinin ilişki halinde olabileceğini akıllara getirmektedir.

Yükümlülük ve içedim kipliğini haricî ve dâhilî şartların varlığı ilkesinden hareketle ayrıştıran Palmer'ın (2001) bu yaklaşımı, konuşucuyu/kılıcıyı merkeze alması bakımından doğru görünmektedir. Fakat diğer yandan DK'deki konuşucuların kendileri için dâhilî *gereklilik* ve *zorunluluk* anlamı işaretlemeleri düşündürücüdür.

İçedim kipliği alt kategorileri içinde en fazla tutarlılık gösteren kategori *yeterlilik* kategorisidir. Söz konusu kategorinin sadece Bybee vd.'nin (1994) yaptığı türden bir *fiziksel ve ussal yeterlilik* ayrımına ihtiyacı vardır.

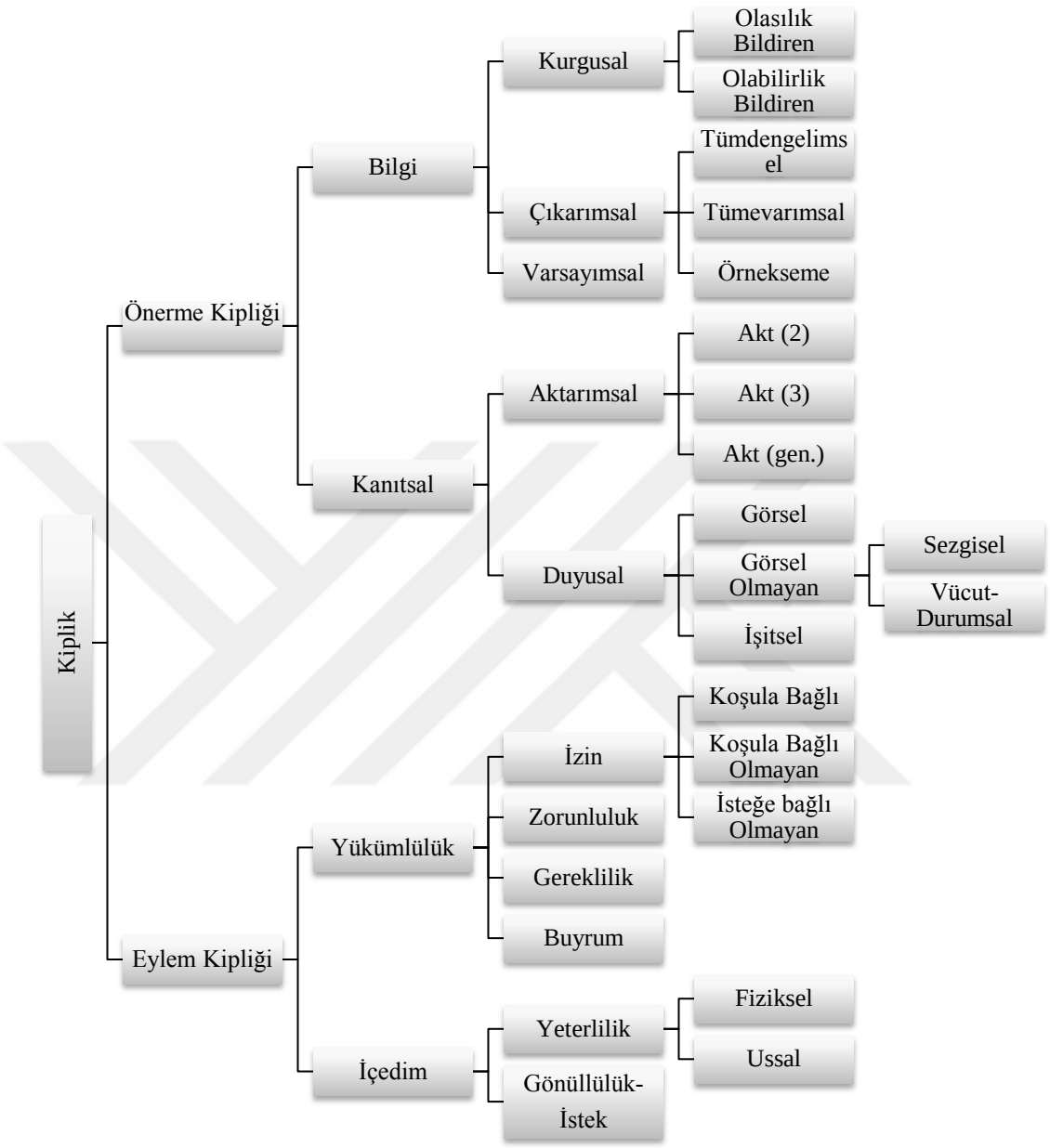
Palmer'ın (2001) *gönüllülük-istek* kategorisi ise konuşucu/kılıcı merkezli olması bakımından *içedim kipliği* içinde değerlendirilebilecek bir kategori olarak görülmektedir. Diğer taraftan *gönüllülük-istek* kategorisinin DK'de diğer yükümsel kategorilerle eş zamanlı işleyişi dikkati çekmektedir. DK'de konuşucular izin kipliği işaretlemeden önce bağlamda *gönüllülük-istek kipliğini* de işaretlemişlerdir. Bundan başka buyrum gücüne sahip bir konuşucunun isteği olan *buyrum* kategorisi de *gönüllülük-istek* anlam alanı ile kesişmektedir. Palmer'ın *yükümlülük kipliği* kategorileri arasındaki söz konusu anlamsal ilişkiler şu biçimde gösterilebilir:

Şekil 32. DK'de Yükümlülük ve İçedim Kategorileri Arasındaki İlişkiler

Şekil 32'de de görüldüğü üzere *eylem kipliği* içinde iki farklı kategori olan *yükümlülük ve içedim kiplikleri, gönüllülük-istek, izin, zorunluluk ve gereklilik* anlamları bakımından ilişki halindedirler.

Sonuç olarak DK'de tespit edilen kiplik anlamlardan yola çıkarak Palmer'ın (2001) mevcut kiplik sınıflandırması (bk. Şekil 4) şu şekilde yeniden düzenlenebilir:

Şekil 32. Palmer'ın (2001) Kiplik Sınıflandırmasının Yeniden Düzenlenmiş Biçimi

4.2. DİLBİLGİSEL TEMELLİ DEĞERLENDİRMELER

DK'de çeşitli biçimbirimler, dilbilgisel yapılar, belirteçler, bağlaçlar ve eylemler kiplik işaretleyicisi olarak konuşucular tarafından kullanılmıştır. DK'de yer alan kiplik biçimbirimleri işlev bakımından *sadece önerme kipliği işaretleyenler*, *sadece eylem kipliği işaretleyenler* ve *hem önerme hem eylem kipliği işaretleyen biçimbirimler* olarak üç kısma ayırmak mümkündür. *-{(y)UpdUr(Ur)}, -{dI}/+{I-dI}, -{mAz}, -{mIş}, -{mIşdUr}* ve *+{dUr}* biçimbirimleri yalnızca *önerme kipliği* işaretlemede kullanılmıştır. *-{(y)Abil-}, -{I/AmA}, -{(y)AvUz}, -{(y/i)dUŋUz}, -{(U)ŋ}, -{(y)AlUm}, -{GIl}, -{sAŋA}* ve *-{sUn(lAr)}* biçimbirimleri ise yalnızca *eylem kipliği* işarelemek üzere kullanılmıştır. *-{(I/A)r}, -{(y)A}, -{Ø} ve -{sA}/+{I-sA}* biçimbirimleri de DK'de hem *önerme* hem de *eylem kipliği* ifade etmek için konuşucular tarafından tercih edilmiştir. Söz konusu işaretleyicilerin birbirinden farklı iki kiplik kategorisini kodlaması, *önerme ve eylem kipliğinin* birbirinden tamamıyla farklı iki kategori olmadığını, bu kiplik türleri arasında bir ilişki olduğunu gösterebilecek niteliktedir.

DK'de yer alan sadece *önerme kipliği* işaretleyen işaretçiler, hem *bilgisel* hem de *kanıtsal* kategorileri işaretlemişlerdir. *-{(y)Abil-},-{(y)AvUz}, -{(y/i)dUŋUz}* dışındaki *eylem kipliği* işaretleyicileri bir yandan *yükümlülük* diğer yandan *içedim kipliği (gönüllülük-istek)* işaretleyicisi olarak görev almışlardır. İki farklı işlevin ortak biçimbirimleri kullanması *yükümlülük* ve *gönüllülük-istek* kategorisi ilişkisine tekrardan dikkat çekmektedir. *Eylem kipliği* kategorisi içinde yer alan *yeterlilik kipliği* sadece *-{I/AmA} ve -{(y)Abil-}* ile kodlanmıştır. Bu yönü ile DK'de *yeterlilik kipliğinin*, *kurgusal kiplik* ile diğer kiplik türlerine nazaran daha net bir görünüm sergilediği söylenebilir.

	KRG	ÇKR	VRS	AKT	DUY	İZN	ZRN	GRK	BYR	YET	GÖN-İST
-{(I/A)r}	X	X	X	X	X	X					
-{(U)ŋ}								X	X		X
-{(y)Abil-}										X	
-{I/AmA}										X	
-{(y)A}	X		X			X	X	X	X	X	X
-{(y)AlUm}						X	X	X	X		X
-{(y)AvUz}							X				
-{(y)UpdUr(Ur)}		X		X	X						
-{(y/i)dUŋUz}						X			X		
-{dI}/+{(I)dI}		X		X	X	X					
-{GIl}						X	X	X	X		X
-{mAz}		X									
-{mIş}		X		X	X						
-{mIşdUr}		X	X	X	X						
-{Ø}		X				X	X	X	X		X
-{sA}/+{I-sA}		X			X						X
-{sAŋA}							X	X			
-{sUn(lAr)}						X	X		X		X
+{dUr}		X	X	X	X						

Tablo 3. DK'de Kiplik İşaretleyen Biçimbirimler

DK'de kiplik işaretleyici biçimbirimlerden başka çeşitli dilbilgisel yapılar da kiplik anlamı ifade edilirken kullanılmıştır. Söz konusu yapılar içinde *-{mAK-mAḫ} gerek* hem *çıkarımsallık* hem de *zorunluluk* anlamı işaretleyicisi olarak tercih edilmiştir. *-{sA} gerek* yapısı ise hem *zorunluluk* hem de *gereklilik* işaretleyicisi olarak kullanılmıştır. Söz konusu yapılardan ilkinin *çıkarımsal ve zorunluluk* anlamı kodlarken tespit edilmesi daha önce de sözünü ettiğimiz *zorunluluk* ve *çıkarımsallığın* ilişkisini hatırlatmaktadır. *-{sA} gerek* yapısının ise hem *zorunluluk* hem *gereklilik* anlamı kodlaması söz konusu kategorilerin yakın ilişkisini açıklayıcı niteliktedir. *-{mAK/mAḫ} gerek* ve *-{sA} gerek* dışındaki diğer yapılar, DK'de tek bir kiplik türünü ifade etmek üzere kullanılmıştır:

	KRG	ÇKR	VRS	AKT	DUY	İZN	ZRN	GRK	BYR	YET	GÖN-İST
-{(y)A bil-}										X	
-{dUGI} yoḳ					X						
-{mAK/ mAḫ} gerek		X						X			
-{mAK} olmaz							X				
-{mAK+iyelik eki} yoḳ											X
-{mAK} iste-											X
-{mAz} mı...olur		X									
-{sA} gerek							X	X			
-{Up turur}					X						
gerek(ise)...-{sUn}						X					
-{mAK} gerek+{dUr}							X				
dėdügüŋ...+{dUr}		X									
gereklü+{dUr}								X			

Tablo 4. DK'de Kiplik İşaretleyen Dilbilgisel Yapılar

DK'de tanıklanan *belki, ola kim, ola mı, bolayki*, *anuŋiçün, çünki, gördi kim/baḳdı gördi kim,* kiplik belirteçleri yalnızca *bilgi kipliği* kategorisi kodlarken tespit edilmiştir. DK'de *olabilirlik* işaretleyen *kurgusal* yargıda tanıklanan *ya...ya* bağlacı dışında *gerek...-{sUn}(...)gerek...-{sUn}* bağlaç öbeği *koşula bağlı olmayan izin* anlamı ifade etmede kullanılmıştır.

Sözlüksel anlamları bakımından kiplik ifade eden eylemler kimi kategoriler için DK'de sıklıkla tercih edilmiştir. Kiplik eylemler *bilgi kipliğinde* tanıklanmazken, *kanıtsal kipliğin* alt kategorileri olan *görsel olmayan* ve *işitsel* kanıt sadece kiplik eylemler ile işaretlenmiştir. Konuşucular, *zorunluluk* ve *buyrum kipliği* işaretlerken çeşitli biçimbirim ve yapılar dışında *buyur-*, *buyruḳ ol-* kiplik eylemlerini de tercih etmişlerdir. Söz konusu kategoriler için kullanılan kiplik eylemler *zorunluluk* ve *buyrum* arasındaki ilişkiye dair fikir verebilecek niteliktedir. *Eylem kipliği* kategorileri içinde *gönüllülük-istek* kategorisi kiplik eylemler bakımından DK'de zengin bir görünüm sergilemektedir. *Yeterlilik kipliğini* ifade etmek için ise sadece *ḳar kıl-* eylemi kullanılmıştır.

Sonuç olarak DK'de bulunan kiplik işaretleyen biçimbirimlerin, dilbilgisel yapılara ve kiplik belirteç/eylemlere göre daha karmaşık görünüm arz ettiği söylenebilir. DK'de kimi işaretleyicilerin hem *önerme* hem de *eylem kipliği* kodlaması düşündürücüdür. Söz konusu biçimbirimlerin farklı kiplik türleri işaretlemede kullanılmasının nedenleri ise tartışmaya açıktır. Kiplik işaretleyici biçimbirimlerin bu denli karmaşık görünüme sahip olması, farklı kiplik anlamları işaretlemesinden hareketle, biçimbirimlere ve dilbilgisel yapılara işlev adı yüklemenin yanlış bir tercih olacağını söylemek mümkündür. Bu noktada biçimbirim ve diğer işaretleyicilerden anlamsal işlevlere varmak yerine, anlamsal işlevlerden yola çıkarak biçimsel ve sözdizimsel verilere ulaşmanın daha doğru olacağı söylenebilir.

SONUÇ

1. Bu çalışmada öncelikle, kiplik alanyazınında *kipliğin* tanımına dair tespit etmiş olduğumuz tanım tipolojileri incelenerek, kiplik için özgün bir tanım önerisi sunulmuştur. Kiplik gibi kip kavramı için de bir tanım önerisi sunularak söz konusu kavramlar arasında bir sınır çizilmiştir.

2. Konuşucunun iddia etme kapasitesini gösteren önerme kipliğinde Palmer'ın (2001) bilgi ve kanıtsal kiplik kategorileri DK'deki veriler eşliğinde tartışılmış ve Palmer'ın bilgi kipliği alt kategorisi olarak adlandırdığı kurgusal ve çıkarımsal kiplik türleri için sırası ile "olasılık bildiren kiplik, olabilirlik bildiren kiplik" ve "tümdengelimsel, tümevarımsal, örnekseme yolu ile çıkarım" alt kategorileri önerilmiştir.

3. Palmer'ın (2001) bir diğer önerme kipliği kategorisi olan ve kanıtsal kiplik üst başlığında yer alan görsel olmayan duyusal kiplik kategorisi DK'de yer alan veriye uygun olarak kendi içinde "sezgisel ve vücut-durumsal" alt başlıklarına ayrılmıştır.

4. Yükümlülük kipliği üst başlığında yer alan izin kipliğine dair DK'den elde edilen verilerden yola çıkarak Palmer'ın (2001) söz konusu kategorisi için "koşula bağlı, koşula bağlı olmayan ve isteğe bağlı olmayan izin" alt başlıkları önerilmiştir. Bir içedim kategorisi olan yeterlilik kipliği için ise "fiziksel ve ussal yeterlilik" olmak üzere iki alt başlık önerilmiştir.

5. DK'den elde ettiğimiz verilerden hareketle Palmer'ın (2001) kiplik sınıflandırmasının genel itibarıyla işlevsel olduğu ancak aktarımsal (gen.) kanıt, görsel olmayan kanıt, izin, zorunluluk, gereklilik ve gönüllülük-istek alt kategorilerinin daha fazla izaha ihtiyaç duyduğu ve önerme ve eylem kipliği arasındaki ilişkinin etraflıca irdelenmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.

6. DK'de konuşucuların kiplik anlamı ifade ederken kullandıkları işaretleyiciler biçimbirimler, dilbilgisel yapılar, belirteçler, bağlaçlar ve kiplik eylemler olarak tespit edilmiştir. Bu işaretleyiciler içinde biçimbirimler dışındaki diğer işaretleyicilerin genel olarak tek bir kiplik türünü ifade etmede kullanıldığı tespit edilmiştir. DK'de yer alan kiplik işaretleyici biçimbirimleri "önerme kipliği

işaretleyenler, eylem kipliği işaretleyenler, hem önerme hem eylem kipliği işaretleyen biçimbirimler" olarak gruplandırmak mümkündür. Söz konusu biçimbirimlerin dilbilgisel yapılar, belirteçler, bağlaçlar ve kiplik eylemlere göre daha karmaşık bir görünüme sahip olduğu söylenebilir.

7. Konuşucunun önermedeki eylem ya da duruma ilişkin öznel tutumunu yansıttığı kipliğin bütüncül biçimde bağlam odaklı ele alınması özellikle eylem kipliği kategorisi için önem arz etmektedir. Çünkü konuşucu ya da kılıcıya dair haricî ya da dâhilî şartların varlığının belirlenmesinde bağlam büyük bir rol oynamaktadır. Bağlam odaklı bütüncül kiplik çalışmalarının yaygınlık kazanması ile kiplik kategorileri arasındaki anlamsal ilişkileri kesin biçimde açıklamanın da yolu açılacaktır.

KAYNAKÇA

Ağca, F. (2010). *Budist Türk Çevresi Metinlerinde Olumsuzluk ve Yokluk Şekilleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.

Ağca, F. (2016a). "Tarihsel Türk Dili Alanlarında Morfosentaktik Beklenti Kipliği: (b)ol(g)a(y) ki(m) … fiil + -(g)A(y) + (ŞhsEki)", *Türkbilig*, No: 31, ss. 79-95.

Ağca, F. (2016b). *Uygur Harfli Oğuz Kağan Destanı (Metin, Aktarma, Notlar, Dizin, Tıpkıbasım)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.

Aikhenvald, A. (2004). *Evidentiality*, Oxford University Press, Oxford.

Akarsu, B. (1975). *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Aksu Koç, A. (1986). "The Acquisition of Past Reference in Turkish", *Studies in Turkish Linguistics*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam & Philadelphia, ss. 248-263.

Aksu Koç, A. (2000). "Some Aspect of the Acquisition of Evidentials in Turkish", *Evidentials Turkic, Iranian and Neighbouring Languages*, Mouton de Gruyter, Berlin, ss. 15-28.

Anderson, L. B. (1986). "Evidentials, Paths of Change and Mental Maps: Typologicall Regular Asymmetries", *Evidentiality*, Ablex, Norwood, ss.273-312.

Aslan Demir, S. (2007). "İstek Kipliği, Gerçeklik ve Gerçekleştirilebilirlik", *VIII. Uluslararası Dil, Yazın ve Deyişbilim Sempozyumu*, Konya, ss. 1-12.

Aslan Demir, S. (2008). *Türkçede İsteme Kipliği Semantik-Pragmatik Bir İnceleme*, Grafiker Yayınları, Ankara.

Aslan Demir, S. (2014). *Görünüş Kategorisi Türkmence Örneği*, Grafiker Yayınları, Ankara.

Aslan, S. (2009). "-mAlI'nın Emir ve İstek Bildirme İşlevi Üzerine", *International Journal of Central Asian Studies*, Sayı: 13, ss. 217-230.

Bacanlı, E. (2006). "Türkçede Dolaylılık İşaretleyicilerinin Pragmatik Anlamları", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 3, Cilt: 1, ss. 35-47.

Barbiers, S. (2002). "Current issues in modality: An introduction to modality and its interaction with the verbal system", *Modality and its Interaction with the Verbal System*, John Benjamin Publishing, Amsterdam, ss. 1-18.

Benzer, A. (2010). "-sA Ekinin İşlevleri ve Dilek-Şart Ayrımı", *SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, ss. 131-140.

Bernd, H. (1995). "Agent-Oriented vs. Epistemic Modality Some Observations on German Modals", *Modality in Grammar and Discourse*, John Benjamin Publishing, Amsterdam/Philadelphia, ss.17-54.

Bhat, D. N. (1999). *The Prominence of Tense, Aspect and Mood*, John Benjamin Publishing, Amsterdam.

Boz, E. (2012). Türkiye *Türkçesi Biçimsel ve Anlamsal İşlevli Biçimbilgisi (Tasnif Denemesi)*, Gazi Kitabevi, Ankara.

Boz, E. (2017a). "Eskicil Manav Ağızlarında Tanıklanan Eskicil Bir Geçmiş Zaman Eki -{DIK}", *Türklük Biliminin Ulu Çınarı Zeynep Korkmaz Armağanı*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.

Boz, E. (2017b). "Eski Anadolu Türkçesinde '-{mAK}+İyelik Eki Yok' Yapısı Üzerine", *IX. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu*, Yayımlanmamış Bildiri, İnönü Üniversitesi, Malatya.

Bulak, Ş. (2011). "-sA Ekinin İşlevleri", *AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 46, ss. 25-38.

Bunnin, N. ve Yu, J. (2016). *The Blackwell Dictionary of Western Philosophy*, Blackwell, Willey.

Bybee, J. (1985). *Morphology*, John Benjamins, Amsterdam.

Bybee, J. (1986). "On The Nature of Grammatical Categories", *ESCOL*, ss. 17-34.

Bybee, J. (1995). “The Semantic Development of Past Tense Modals in English”, *Modality in Grammar and Discourse*, John Benjamin Publishing, Amsterdam&Philadelphia, ss. 503-518.

Bybee, J.; Perkins, R. ve Pagliuca, W. (1994). *The Evolution of Grammar Tense, Aspect, And Modality In The Languages of The World*, The University of Chicago Press, Chicago.

Bybee, J. ve Fleischman, S. (1995). “Modality in Grammar and Discourse: An Introduction Essay”, *Modality in Grammar and Discourse*, John Benjamin Publishing, Amsterdam-Philadelphia, ss. 1-14.

Caferoğlu, A. (1971). “Türkçemizdeki -gıl ve -gil Emir eki”, *TDAY Belleten 1971*, ss. 1-10.

Cevizci, A. (2010). *Felsefe Sözlüğü*. Paradigma Yayıncılık, İstanbul.

Coates, J. (1983). *The Semantics of Modal Auxiliaries*, Croom Helm, London.

Coates, J. (1995). “The Expression of Root and Epistemic Possibility in English”, *Modality in Grammar and Discourse*, John Benjamin Publishing, Amsterdam&Philadelphia, ss. 55-66.

Corcu Gül, D. (2006). “Gereklilik/Zorunluluk Kipliği Kodlarının Anlam Yapısı Üzerine”, *XX. Ulusal Dilbilim Kurultayı Bildirileri*, Maltepe Üniversitesi Yayınları, İstanbul, ss. 101-114.

Corcu, D. (2005). “Zorunluluk Kipliği Belirtisi -mAlI'nın Anlamsal İç Yapısı”, *Dilbilim Araştırmaları*, ss. 33-44.

Çapak, İ. (2004). “İlk Dönem İslam Mantıkçılarının Modaliteye Yaklaşımı”, *Felsefe Dergisi*, Sayı: 39, ss. 144-158.

Çüçen, A. K. (2013). *Mantık*, Sentez Yayıncılık, Bursa.

Çürük, M. S. (2010). “Olumsuzluk ve Kiplik Arasındaki İlişki: Bakış ve Yaklaşımlar”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, Sayı:7, Cilt: 2, ss. 57-72.

De Haan, F. (1997). *The Interaction of Modality and Negation: A Typological Study*, Routledge, New York.

De Haan, F. (1998). *The Category of Evidentiality*, University of New Mexico, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

De Haan, F. (1999). "Evidentiality and Epistemic Modality: Setting Boundaries", *Southwest Journal of Linguistics*, Sayı: 18, ss. 83-101.

Declerk, R. (2011). "The Definition of Modality", *Cognitive Approaches to Tense, Aspect and Epistemic Modality*, John Benjamins Publishing, Amsterdam, ss. 21-44.

Deniz Yılmaz, Ö. (2014). "Türkiye Türkçesinde Gerçekleşmemiş Olanak Kipi (Konyunktif, Subjonktif)", *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, ss. 135-147.

Dilaçar, A. (1971). "Gramer: Tanımı, Adı, Tanımı, Kapsamı, Türleri, Yöntemi, Eğitimdeki Yeri ve Tarihçesi", *TDAY Belleten*, ss. 83-145.

Doğan, G. (1996). "Buyurmayan Buyrum Tümceleri", *VIII. Uluslararası Türk Dilbilimi Konferansı*, Ankara, ss. 249-256.

Ercilasun, A. B. (1995). "Türkçede Emir ve İstek Kipi Üzerine", *Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, ss. 61-72.

Erguvanlı Taylan, E. (1997). "Türkçede Görünüş, Zaman ve Kiplik İlişkisi {-DI} Biçimbirimi", *XI. Dilbilim Kurultayı Bildirileri*, ODTÜ Yayınları, Ankara, ss. 1-13.

Erguvanlı Taylan, E. ve Özsoy, S. (1993). "Türkçede Bazı Kiplik Biçimlerinin Öğretimi Üzerine", *VII. Dilbilim Kurultayı Bildirileri*, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, ss. 1-9.

Erk Emeksiz, Z. (2008). "Türkçede Kiplik Anlamının Belirsizliği ve Anlamsal Roller", *Dil Dergisi*, ss. 55-66.

Erk Emeksiz, Z. (2009). "Deontic Modality in Turkish: Pragmatic and Semantic Constraints", *Proceedings of the 5th Workshop on Altaic Formal Linguistics*, MITWPL, ss. 1-8.

Faller, M. T. (2002). *"Semantics and Pragmatics of Evidentials in Cuzco Quechua"*, Stanford Universitesi, Doktora Tezi.

Frawley, W. (2009). *Lingusitic Semantics*, Routledge, New York.

Goosens, L. (1983). "Can and kunnen: Dutch and English Potential Compared", *Een Spyeghel voor G. Jo Steenbergen*, Acco, Leuven, ss. 147-158.

Gülsevin, G. (2002). "Eski Anadolu Türkçesinde İstek Kipi Üzerine", *İlmi Araştırmalar*, Sayı: 13, ss. 35-50.

Gülsevin, G. (2011). *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*, TDK Yayınları, Ankara.

Gülsevin, G. ve Boz, E. (2010). *Eski Anadolu Türkçesi*, Gazi Kitabevi, Ankara.

Günay, N. (2014). "Türkçede -(A/I)r Biçimbiriminin Kiplik Anlam Alanları", *International Journal of Language Academy*, Sayı: 4, Cilt: 2, ss. 529-545.

Güven, M. (2015). "Kıbrıs Ağızlarında Gereklik Üzerine", *Dilbilim Araştırmaları*, ss. 1-24.

Hançerlioğlu, O. (1976). *Felsefe Ansiklopedisi Kavramlar ve Akımlar*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Hengeveld, K. (1989). "Layers and Operators in Functional Grammar", *Journal of Linguistics*, Sayı: 25, ss. 127-157.

Hirik, S. (2014). "Kesinlik ve Olumsuzluk İlişkisine Kipsel Yaklaşım", *Turkish Studies*, No: 9, Sayı: 12, ss. 349-367.

İmer, K.; Kocaman, A. ve Özsoy, S. (2011). *Dilbilim Sözlüğü*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.

Jespersen, O. (1992). *The Philosophy of Grammar*, The University of Chicago Press, New York.

Johanson, L. (2000). "Turkic Indirectives", *Evidentials Turkic, Iranian and Neighbouring Language*, Mouton de Gruyter, Berlin, ss. 61-87.

Johanson, L. (2003). “Evidentiality in Turkic”, *Studies in Evidentiality,* John Benjamin Pub, Amsterdam, ss. 273-290.

Johanson, L. (2009). “Modals in Turkic, Modals in the Languages of Europe”, *A Reference Work,* Mouton de Gruyter, Berlin, ss. 487-510.

Kadiu, S. (2012). “Türkçede Zaman ve Kip Kavramı ve i- Ek Eyleminin Fonksiyonu Üzerine”, *Turkish Studies*, No: 7, Sayı: 3, ss. 1593-1603.

Kamacı, D. (2017). "Kiplik Terminolojisinin Sözlüklerdeki Görünümü: Olasılık ve Olabilirlik", *III. Uluslararası Sözlükbilimi Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, ss. 189-201.

Kamchybekova, K. (2010). *“Kırgız Türkçesinde Duyu Fiileri”,* Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Ensitüsü, Doktora Tezi.

Karademir, F. (2012). “Türkiye Türkçesinde Emir Kip(lik)i Üzerine”, *Turkish Studies*, No: 7, Sayı: 4, ss. 2091-2138.

Kerimoğlu, C. (2011). *Kiplik İncelemeleri ve Türkçe*, Dinazor Kitabevi, İzmir.

Kiefer, F. (1984). “Focus and Modality”, *Graninger Arbeiten zur Germanistischen Linguistik*, Sayı: 24, ss. 55-81.

Kiefer, F. (1987). “On Defining Modality”, *Folia Linguistica*, No: 1, Sayı: 21, ss. 67-94.

Kiefer, F. (1997). “Modality and Pragmatics”, *Folia Linguistica,* No: 3-4 Sayı: 31, ss. 241-253.

Kocaman, A. (1981). “Türkçede Kip Olgusu Üzerine Görüşler”, *TDAY Belleten 1971*, ss. 81-85.

Kocaman, A. (1988). “Modality in the Turkish Discourse”, *Proceedings of the Fifth International Conference on Turkish Linguistics*, METU, Ankara, ss. 463-458.

Koptagel İlal, G. (1991). *Tıpsal Psikoloji*, Güneş Kitabevi, İzmir.

Korkmaz, Z. (2014). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Köz, İ. (2005). "Sezgi'nin Bilgideki Yeri ve Önemi", *Kelam Araştırmaları*, No: 3, Sayı:11, ss. 23-40.

Kratzer, A. (1981). "The Notional Category of Modality", *Worlds, and Contexts*, Mouton de Gruyter, Berlin, ss. 38-74.

Kratzer, A. (1991). "Modality", *Semantik: Ein internationales Handbuch zeitgenoessischer Forschung*, Mouton de Gruyter, Berlin, ss. 639-650.

Lakoff, R. T. (1972). *The Pragmatics of Modality*, Ann Arbor, Mich.

Larreya, P. (2009). "Towards a Typology of Modality in Language", *Modality in English, Theory and Description*, Mouton de Gruyter, Berlin, ss. 9-30.

Lyons, J. (1977). *Semantics*, Cambridge University Press, New York.

Lyons, J. (1995). *Linguistic Semantics: An Introduction*, Cambridge University Press, Cambridge.

Manap, P. (2014). "Eski Anadolu Türkçesinde İsteme Kipliği", *VI. Dünya Dili Türkçe Sempozyumu*, Bursa, ss. 1237-1255.

Mitchell, K. (2009). "Semantic Ascent, Deixis and İntersubjectivity", *Modality in English Theory and Description*, Mouton de Gruyter, Berlin, ss. 55-78.

Nordström, J. (2010). *Modality and Subordinators*, John Benjamins, Amsterdam.

Nuyts, J. (2005). "Modality: Overview and Lingusitc Issues", *The Expression of Modality*, Mouton de Gruyter, Berlin, ss. 1-26.

Öner, N. (1986). *Klasik Mantık*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara.

Özçelik, S. (2016). *Dede Korkut Dresden Nüshası* (Metin, Dizin), TDK Yayınları, Ankara.

Özmen Veld, N. (2006). "Anlamsal ve Edimsel Düzlemde Türkçede Tanıtsallık", *Dil ve Edebiyat Dergisi*, No: 3, Sayı: 2, ss.00-00.

Palmer, F. R. (1986). *Mood and Modality*, Cambridge University Press, Cambridge.

Palmer, F. R. (1990). *Modality and the English Modal,* Routledge, New York.

Palmer, F. R. (2001). *Mood and Modality*, Cambridge University Press, Cambridge.

Palmer, F. R. (2013). *Modality and the English Modals*, Routledge, New York.

Papafragou, A. (2000). *Modality: Issues in the Semantics-Pragmatics Interface*, Elsevier Publishing Company, Amsterdam.

Plungian, V. A. (2001). "The Place of Evidentiality within The Universal Grammatical Space", *Journal of Pragmatics*, Sayı: 33, ss. 349-357.

Portner, P. (2009). *Modality,* Oxford University Press, Oxford.

Rentzsch, J. (2015). *Modality in the Turkic Languages Form and Meaning from a Historical and Comparative Perspective*, Klaus Schwarz Verlag, Berlin.

Renztsch, J. (2013). "Türk Dillerinde Kipsellik ve Kipselliğin Anlambilimsel Haritası", *Bilig*, Sayı: 67, ss. 129-168.

Ruhi, Ş., Zeyrek, D. ve Osam, N. (1997). "Türkçede Kiplik Belirteçleri ve Çekim Ekleri İlişkisi Üzerine Bazı Gözlemler", *Dilbilim Araştırmaları*, ss. 105-111.

Salkie, R. (2009). "Degrees of Modality", *Modality in English Theory and Description,* Mouton de Gruyter, Berlin, ss. 79-103.

Sargın, M. (2014). "Türkçede Verilen Bilginin Kaynağına İlişkin Tutumu Belirleyen Dilsel Düzenekler", *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 16, ss. 366-393.

Sarıçoban, A. ve Hişmanoğlu, M. (2004). "Türkçedeki Buyrum Tümcelerinin Edimbilimi Üzerine", *Dil Dergisi,* Sayı: 123, ss. 31-48.

SEP, *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, (Çevrimiçi) https://plato.stanford.edu/entries/perception-auditory/, 7 Mart 2018.

Sweetser, E. (1990). *Modality: From Etymology to Pragmatics, Metaphorical and Cultural Aspects of Semantic Structure*, Cambridge University Press, Cambridge.

Sweetser, E. E. (1982). "Root and Epistemic Modals: Causality in Two Worlds", *Proceedings of the Eighth Annual Meeting of the Berkeley Linguistics*, California, ss. 484-507.

TDK, *Türk Dil Kurumu Bilim ve Sanat Terimleri Ana Sözlüğü*, (Çevrimiçi) http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5a95ae1d510c16.40105094, 17 Ocak 2018.

Timuçin, A. (1994). *Felsefe Sözlüğü*, BDS Yayınları, İstanbul.

Torun, Y. (2013). *Türkçede Gelecek Zaman ve Kiplik Özellikleri*, Karahan Kitabevi, Adana.

Traugott, E. C. (1989). "On the Rise of Epistemic Meaning in English: an Example of Subjectification in Semantic Change", *Language*, Sayı: 65, ss. 31-55.

Turan, Ü. D. (2011). "Edimbilim I", *Genel Dilbilim II*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, ss. 90-115.

Türkyılmaz, F. (1999). *Tasarlama Kiplerinin İşlevleri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Usta, Ç. (2014). "'-sAnIzA' Ekinin ve Olumsuzluğun Emir Kipliğine Katkısı", *AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 51, ss. 35-46.

Usta, Ç. (2016). "Üçüncü Kişiye Emrin Semantiği", *Bilig*, Sayı: 77, ss. 319-338.

Van Der Auwera, J. ve Plungian, V. A. (1998). "Modality's Semantic Map", *Linguistics Typology*, Sayı: 2, ss. 79-124.

Viberg, A. (2009). "The Verbs of Perception: A Typological Study", *Linguistics*, Sayı: 21, ss. 123-162.

von Wright, G. (1951). *An Essay in Modal Logic*, North-Holland Publishing Company, Amsterdam.

Willett, T. (1988). “A Cross-Linguistic Survey of The Grammaticalization of Evidentiality”, *Studies in Language*, Sayı: 12, ss. 51-97.

Yapıcı, A. İ. (2013). “Aydın ve Yöresi Ağızlarında Geçmiş Zaman İşleviyle Kullanılan Bir Yapı: (-Ip-durur)”, *Turkish Studies*, Sayı:8, Cilt:1, ss. 2807-2815.

Yazıcı Ersoy, H. (2014). *Başkurt Türkçesinde Kip*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Yazıcı Ersoy, H. (2015). “Türk Yazı Dillerinde İyelik İşaretleyicilerinin Kiplik Anlamları”, *Dil Araştırmaları*, Sayı: 17, ss. 51-72.

Ziegeler, D. P. (2006). “Mood and Modality in Grammar”, *Encyclopedia of Language and Linguistics*, Elsevier, ss. 259-267.

EKLER

Ek 1: Yabancı Kiplik Alanyazınına Dair Yardımcı Kaynaklar

Aelbrecht, L. ve Nuyts, J. (2014). "Eenzame modalen: Een discussie", *Nederlandse Taalkunde*, No: 19, ss. 401-418.

Boogaart, R.; Byloo, P.; Diepeveen, J. ; Janssen, T. ve Nuyts, J. (2007). "Modale verschillen tussen België en Nederland in het CGN", *Nederlandse Taalkunde*, No: 12, ss. 236-250.

Bybee, J. (1995). "The Semantic Devolopment of Past Tense Modals in English", *Modality in Grammar and Discourse*, John Benjamins, Amsterdam-Philadelphia: ss. 503-518.

Bybee, J. (1998). "Irrealis a Grammatical Category", *Antropological Linguistics*, No: 40, Cilt: 2, Indiana University, Bloomington, ss. 257-271.

Bybee, J. ve Fleischman, S. (1995). "Issues in Mood and Modality", *Modality in Grammar and Discourse*, John Benjamins, Amsterdam, ss. 1-14.

Bybee, J. ve Fleischman, S. (1995). Modality in Grammar and Discourse, John Benjamins Publishing Company, Philadelphia.

Bybee, J. ve Pagliuca, W. (1985). "Cross-linguistic Comparison and the Development of Grammatical Meaning", *Historical Semantics and Historical Word Formation*, Mouton de Gruyter, Berlin, ss. 60-63.

Bybee, J. ve Pagliuca, W. (1987). "The Evolution of Future Meaning", *Papers from 7th International Conference on Historical Linguistics*, Amsterdam-Philadephia: John Benjamin, ss. 109-122.

Bybee, J.; Pagliuca, W. ve Perkins, R. (1991). "Back to the Future", *Approaches to Grammaticalization*, John Benjamins, Amsterdam, ss. 17-58.

Byloo, P. ve Nuyts, J. (2013). "Modal auxiliaries and tense: The case of Dutch", *Time: Language, Cognition, and Reality*, Oxford University Press, Oxford, ss. 73-97.

Byloo, P. ve Nuyts, J. (2014). "Meaning Change in the Dutch Core Modals: (Inter)subjectification in a Grammatical Paradigm", *Acta Linguistica Hafniensia*, No: 46, ss. 85-116.

Byloo, P.; Kasteini R. ve Nuyts, J. (2007). "On certainly and zeker", *Studies in English Grammar*, Benjamins, Amsterdam, ss. 35-57.

Coates, J. (1980). "The Meanings of the Modals in British and Amerikan English", *York Papers in Linguistics*, No: 8, ss. 23-34.

Coates, J. (1987). “Epistemic Modality and Spoken Discourse”, *Transactions of the Philological Society*, ss. 110: 131.

Coates, J. (1990). “Modal Meaning: The Semantic-Pragmatic Interface”, *Journal of Semantics*, No: 7, ss. 53-63.

Coates, J. (1995). “The Expression of Root and Epistemic Possibility in English”, *Modality in Grammar and Discourse*, John Benjamins, Amsterdam, ss. 55-66.

De Haan, F. (1999). “Evidentiality and Epistemic Modality: Setting Boundaries”, *Southwest Journal of Linguistics*, No: 18, ss. 83-101.

De Haan, F. (2001). “The Place of Inference within the Evidential System”, *International Journal of American Linguistics*, No: 67, ss. 193-2019.

De Haan, F. (2001). “The Relation between Modality and Evidentiality”, *Linguistische Berichte*, No: 9, ss. 201-216.

De Haan, F. (2002). “Strong modality and negation in Russian”, *Using Corpora to Explore Linguistic Variation*, John Benjamins, Amsterdam, ss. 91-110.

De Haan, F. (2004). “Typological Approaches to Modality”, (Çevrimiçi) https://www.academia.edu/755478/Typological_approaches_to_modality

De Haan, F. (2005). “Coding of Evidentiality”, *World Atlas of Language Structures*, University Press, Oxford, ss. 318-321.

De Haan, F. (2005). “Encoding Speaker Perspective: Evidentials”, *Linguistic Diversity and Languagae Theories*, John Benjamins, Amsterdam, ss. 379-397.

De Haan, F. (2005). “Semantic Distinctions of Evidentiality”, *World Atlas of Language Structures*, University Press, Oxford, ss. 314-317.

De Haan, F. (2006). “Typological Approaches to Modality”, *The Expression of Modality*, Mouton de Gruyter, Berlin, ss. 27-69.

De Haan, F. (2009). *Modals in the Languages of Europe*, Mouton de Gruyter, Berlin.

De Haan, F. (2012). “Evidentiality and Mirativity”, *The Oxford Handbook of Tense and Aspect*, Oxford University Press, Oxford.

De Haan, F. (2012). “Irrealis: fact or fiction?”, *Language Sciences*, No: 34, ss. 107-130.

Gbegble, N. ve Nuyts, J. (2012). “The expression of epistemic modality in Ewe”, *Africana Linguistica*, No:18, ss.133-168.

Katz, G. ; Portner, P. ve Rubinstein, A. (2013), “Ordering Combination for Modal Comparison”, *The Proceedings of SALT 22*, CLC Publications, ss. 488-507.

Kiefer, F. (1986). “Focus and Modality”, *Language and Discourse: Test and Protest*, John Benjamins, Amsterdam, ss. 287-312.

Kiefer, F. (1994). “Modality”, *The Encylopedia of Languages and Linguistics*, Pergamon Press, Oxford, ss. 2525-2520.

Kiefer, F. (1997). “Presidental Adress Modality”, *Folia Linguistica*, No: 21, ss. 67-94.

Kiefer, F. (1999). “Modality”, *Concise Encyclopedia of Grammatical Categories*, Elsevier, Amsterdam, ss.229-235.

Kiefer, F. (2000). “Modality”, *Handbook of Pragmatics*, John Benjamins, Amsterdam, ss. 1-36.

Kratzer, A. (1977). ”What “must” and “can” must and can mean”, *Linguistics and Philosophy*, No: 1, Cilt: 1, ss. 337-355.

Kratzer, A. (1978). *Semantik der Rede*, Scriptor, Königstein.

Kratzer, A. (1979). “Conditional Necessity and Possibility”, *Semantics from Different Points of View*, Springer, Berlin, ss. 117-47.

Kratzer, A. (1981). “The Notional Category of Modality”, *Worlds, and Contexts*, de Gruyter, Berlin, ss. 38-74.

Kratzer, A. (1986). “Conditionals”, *Papers from the Parasession on Pragmatics and Grammatical Theory*, IL, Chicago, ss. 115–135.

Kratzer, A. (1989). “An investigation of the lumps of thought”, *Linguistics and Philosophy*, No: 12, ss.607-53.

Kratzer, A. (1991a). “Conditionals”, *Semantik, Ein internationales Handbuch zeitgenoessischer Forschung*, de Gruyter, Berlin, ss. 651-656.

Kratzer, A. (1991b). “Modality”, *Semantik, Ein internationales Handbuch zeitgenoessischer Forschung*, de Gruyter, Berlin, ss. 639-650.

Kratzer, A. (1995). “Stage-level and individual-level predicates”, *The Generic Book*, University of Chicago Press, Chicago, ss. 125-175.

Kratzer, A. (2007). “Situations in natural language semantics”. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, (Çevrimiçi)
http:// plato.stanford.edu/archives/spr2007/entries/situations-semantics.

Kratzer, A. (2013). “Modality for the 21st Century”, *The Language-Cognition Interface*, Geneva, Librairie Droz, ss. 179-199.

Kratzer, A. (2016). *Mapping Possibilities*. Oxford University Press, Oxford.

Lakoff, R. (1972). “Language in Context”, *Language*, Sayı: 48, 907-927.

Lyons, J. (1968). *Introduction to Theoretical Linguistics*, Cambridge University Press, Cambridge.

Lyons, J. (1970). *New Horizons in Linguistics*, Penguin Books, Baltimore.

Lyons, J. (1981). *Language and Linguistics*, Cambridge University Press, Cambridge.

Lyons, J. (1981). *Language, Meaning*, and Context, Fontana, Glasgow.

Lyons, J. (1995). *Linguistic Semantics: An Introduction*, Cambridge University Press, Cambridge.

Marín, A.; Juana, I.; Carretero, M.; Arus Hita, J. ve Van Der Auwera, J. (2013). "English Modality: Core", *Periphery and Evidentiality*, De Gruyter, Berlin.

Nordström, J. (2009). "Modality and Subordinators in the Germanic Languages and beyond", *Lundastudier i nordisk språkvetenskap*, Media-Tryck, Lund.

Nordström, J. (2010). "Complementizers and propositional modality", *32. Jahrestagung der Deutschen Gesellschaft für Sprachwissenschaft, Universität zu Berlin*, Humboldt.

Nordström, J. (2014). "Subordinating modality markers and modal subordinators". *36. Jahrestagung der Deutschen Gesellschaft für Sprachwissenschaft*, Universität Marburg.

Nordström, J. (2016). "Complementation and event modality", *Societas Linguistica Europaea 2016*, Universität Neapel Federico II.

Nuyts, J.; Byloo, P. ve Diepeveen, J. (2005). "On Deontic Modality, Directivity and Mood: A Case Study of Dutch Mogen and Moeten", *Antwerp Papers in Linguistics 110*, University of Antwerp.

Nuyts, J.; Bylooi P. ve Diepeveen, J. (2010). "On deontic modality, directivity, and mood: The case of Dutch mogen and moeten", *Journal of Pragmatics*, No: 42, ss.16-34.

Nuyts, J. (1992). "Subjective vs. Objective Modality: What is the Difference?", *Layered Structure and Reference in a Functional Perspective*, John Benjamins, Amsterdam, ss. 73-98.

Nuyts, J. (1993). "Epistemic Modal Adverbs and Adjectives and the Layered Representation of Conceptual and Linguistic Structure", *Linguistics*, No: 31, ss. 933-969.

Nuyts, J. (2000). “Tensions between Discource Structure and Conceptual Semantics: The Syntax of Epistemic Modal Expressions”, *Studies in Language*, No: 24, ss. 103-135.

Nuyts, J. (2001). “Subjectivity as an Evidential Dimension in Epistemic Modal Expressions”, *Journal of Pragmatics*, No: 33, ss. 383-400.

Nuyts, J. (2001). *Epistemic Modality, Language and Conceptualization*, John Benjamins, Amsterdam.

Nuyts, J. (2002). “Grounding and the system of epistemic expressions in Dutch: A cognitive-functional view”, *Grounding: The Epistemic Footing of Deixis and Reference*, Mouton De Gruyter, Berlin, ss. 433-466.

Nuyts, J. (2004). “Over de (beperkte) combineerbaarheid van deontische, epistemische en evidentiele uitdrukkingen in het Nederlands”, *Antwerp Papers in Linguistics*, No: 108, ss. 1-136.

Nuyts, J. (2005). “The Modal Confusion: On Terminology and the Concepts behind It”, *Modality: Studies in Form and Function*, Mouton de Gruyter, Berlin, ss. 1-26.

Nuyts, J. (2006). “Modality: Overview and Linguistic Issues”, *Modality*, Mouton de Gruyter, Berlin, ss. 1-26.

Nuyts, J. (2009). “Language, conceptualization and TAM marking: A Cognitive-Functional Perspective”, *Journal of Foreign Languages*, No: 32, Cilt: 1, ss. 2-43.

Nuyts, J. (2009). “The Dutch Modals and (de)grammaticalization”, *From will to well: Studies in linguistics offered to Anne-Marie Simon-Vandenbergen*, Academia Press, Gent, ss. 347-355.

Nuyts, J. (2011). “Degrammaticalisatie in de Nederlandse modale hulpwerkwoorden”, *Verslagen en Mededelingen van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde*, No: 121, ss.155-182.

Nuyts, J. (2013). “De-auxiliarization without de-modalization in the Dutch core modals: A case of collective degrammaticalization?”, *Language Sciences*, No: 36, ss. 124-133.

Nuyts, J. (2014). “Analyses of the Modal Meanings”, *The Oxford Handbook of Modality and Mood*, Oxford University Press, Oxford.

Nuyts, J. (2014). “Notions of (inter)subjectivity”, *Intersubjectivity and Intersubjectification in Grammar and Discourse: Theoretical and Descriptive Advances*, Benjamins, Amsterdam, ss. 53-76.

Nuyts, J. (2014). “Subjectivity in modality, and beyond”, *Communicating certainty and uncertainty in medical, supportive and scientific contexts*, Benjamins, Amsterdam, ss. 13-30.

Nuyts, J. (2014). “Zelfstandig gebruikte modalen: Een functioneel perspectief”, *Nederlandse Taalkunde*, No: 19, 351-373, 415-418.

Nuyts, J. (2015). “Subjectivity: Between Discourse and Conceptualization*”, Journal of Pragmatics*, No: 86, ss. 106-110.

Nuyts, J. (2015). “Surveying Modality and Mood: An Introduction”, *The Oxford Handbook of Modality and Mood*, Oxford University Press, Oxford.

Nuyts, J. (2016). “Analyses of the Modal Meanings”, *The Oxford Handbook of Modality and Mood*, Oxford University Press, Oxford, ss. 31-49.

Nuyts, J. (2016). “Surveying Modality and Mood: An Introduction”, *The Oxford Handbook of Modality and Mood*, Oxford University Press, Oxford, ss. 1-8.

Nuyts, J. (2017). “Evidentiality Reconsidered”, *Evidentiality Revisited: Cognitive Grammar, Functional and Discourse-Pragmatic Perspectives*, Joan Benjamins, Amsterdam

Nuyts, J. ve Byloo, P. (2015). “Competing Modals: Beyond (Inter)subjectification”, *Diachronica*, No: 32, ss. 34-68.

Nuyts, J. ve Van Der Auwera, J. (2016). *The Oxford Handbook of Modality and Mood*, Oxford University Press, Oxford.

Nuyts, J. ve Van Der Auwera, J. (2016). *The Oxford Handbook of Modality and Mood*, Oxford University Press, Oxford.

Nuyts, J. ve Vonk, W. (1999). “Epistemic Modality and Focus in Dutch”, *Linguistics*, No: 37, ss. 699-737.

Ozturk, O. ve Papafragou, A. (2007). “Children's Acquisition of Evidentiality”, *Proceedings from the 31st Annual Boston University Conference on Language Development*, Cascadilla Press, Somerville, MA.

Ozturk, O. ve Papafragou, A. (2007). “The Acquisition of Evidentiality in Turkish”, *Proceedings from the 31st Annual Penn Linguistics Colloquium, Dept. of Linguistics*, UPenn.

Ozturk, O. ve Papafragou, A. (2016). “The Acquisition of Evidentiality and Source Monitoring”, *Language Learning and Development*, No: 12, ss.199-230.

Ozturk, O., ve Papafragou, A. (2015). "The acquisition of epistemic modality: From semantic meaning to pragmatic interpretation", *Language Learning and Development*, No: 11, ss. 191-214.

Palmer, F. R. (1977). "Modals and Actuality", *Journal of Linguistics*, No:13, ss. 1-23.

Palmer, F. R. (1979). "Non-assertion and Modality", *Function and Context in Linguistic Analysis: A Festschrift for William Haas*, Cambridge University Press, Cambridge.

Palmer, F. R. (1988). *The English Verb*, Longman, London-New York.

Palmer, F. R. (1995). "Negation and the Modals of Possibility and Necessity", *Modality in Grammar and Discourse*, John Benjamins, Amsterdam, ss. 453-472.

Palmer, F. R. (1997). *Semantics*, Cambrige Univesity Press, Cambridge.

Papafragou (1998f). "The acquisition of Modality: Implications for Theories of Semantic Representation", *Mind and Language*, No: 13, ss. 370-399.

Papafragou, A. (1997). "Modality in language development: A reconsideration of the evidence", *UCL Working Papers in Linguistics*, No: 9, ss.77-105.

Papafragou, A. (1998a). "The Acquisition of Modality: Implications for Theories of Semantic Representation", *Mind and Language*, No: 13, ss. 370-399.

Papafragou, A. (1998b). "Kinds of Modality in Greek*", Studies in Greek Linguistics (Proceedings from the 18th Annual Meeting of the Department of Linguistics)*, University of Thessaloniki Selanik, Kyriakidis Publishers, Selanik, ss. 414-427.

Papafragou, A. (1998d). "Modality and Metarepresention", *Proceedings from the 22th Annual Boston Universty Conference on Language Development*, Cascadilla Press Somerviller, MA.

Papafragou, A. (1998e), "Modality and Semantic Undeterminacy", *Current Issues in Relevance Theory*, John Benjamins, Amsterdam, ss. 239-274.

Papafragou, A. (1998g). "Inference and Word Meaning: The Case of Modal Auxiliaries", *Lingua*, No: 105, ss. 1-47.

Papafragou, A. (2002). "Modality and Theory of Mind: Perspectives from Language Development and Autism", *Modality and its Interaction With the Verbal System*, Benjamins, Amsterdam, ss. 185-204.

Papafragou, A. (2006). "Epistemic Modality and Truth Conditions", *Lingua*, No:116, ss. 1688-1702.

Papafragou, A. & Ozturk, O. (2007). "Children's Acquisition of Epistemic Modality", *Proceedings from the 30th Annual Penn Linguistics Colloquium Dept. of Linguistics*, UPenn.

Papafragou, A.; Li, P. (2001). "Evidential morphology and theory of mind", *Proceedings from the 26th Annual Boston University Conference on Language Development*, Cascadilla Press, Somerville, MA.

Papafragou, A.; Li, P.; Choi, Y.; ve Han, C. (2007). "Evidentiality in Language and Cognition", *Cognition*, No: 103, ss. 253-299.

Portner, P. (1997). "The Semantics of Mood, Complementation and Conversational Force", *Natural Language Semantics*, No: 5, ss.167-212.

Portner, P. (1998). "The Progressive in Modal Semantics", *Language*, No: 74, ss. 760-787.

Portner, P. (1999). "The Semantics of Mood", *Glot International*, No: 4, Cilt:1, ss. 3-9.

Portner, P. (2004). "The Semantics of Imperatives within a Theory of Clause Types", *Proceedings of Semantics and Linguistic Theory 14*, Cornell University Linguistics Department, CLC Publications, Ithaca, NY, ss. 235-252.

Portner, P. (2005). *What is the meaning? Fundamentals of Formal Semantics*, Oxford: Blackwell.

Portner, P. (2007). "Beyond the Common Ground: The Semantics and Pragmatics of Epistemic Modals", *The Perspectives of Linguistics in the 21st Century*, Hankook Publishing Company, Seoul.

Portner, P. (2007). "Imperatives and Modals", *Natural Language Semantics*, No: 15, Cilt: 4, ss. 351-383.

Portner, P. (2011). "Verbal Mood", *Semantics: An International Handbook of Natural Language Meaning*, Cilt: 2, Mouton de Gruyter, Berlin.

Portner, P. ve Rubinstein, A. (2013). "Mood and Contextual Commitment", *The Proceedings of SALT 22*, CLC Publications, ss. 461-487.

Rubinstein; H. H.; Krawczyk, E.; Simonson, D.; Katz, G. ve Portner, P. (2013). "Toward Fine-grained Annotation of Modality in Text", *In Proceedings of IWCS 2013 Workshop on Annotation of Modal Meanings in Natural Language (WAMM)*, Association for Computational Linguistics, Postdam.

Sweetser, E. (1990). *Modality: From Etymology to Pragmatics, Metaphorical and Cultural Aspects of Semantic Structure*, Cambridge University Press, Cambridge.

Traugott, E. C. (1989). "On the Rise of the Epistemic Meanings in English: An Example of Subjectification in Semantic Change", *Language*, No: 65, ss. 31-55.

Traugott, E. C. (1995). "Subjectification in grammaricalization", *Subjectivity and Subjectivisation: Linguistic Perpectives*, Cambridge: Cambridge University Press, ss. 31-54.

Traugott, E. C. (2003). "From Subjectification to Intersubjectification", *Motives for Language Change*, Cambridge University Press, Cambridge, ss. 124-139.

Traugott, E. C. (2006). "Historical Aspects of Modality", *The Expression of Modality*, Berlin: Mouton de Gruyter, ss.107-139.

Traugott, E. C. (2010). "(Inter)subjectivity and (Inter)subjectification: A Reassessment", *Subjectification, Intersubjectification and Grammaticalization*, Mouton de Gruyter, Berlin, ss. 29-74.

Ünal, E. ve Papafragou, A. (2016). "Production-Comprehension Asymmetries and the Acquisition of Evidential Morphology", *Journal of Memory and Language*, No: 89, ss. 179-199.

Van Der Auwera, J. ; Lejeune, J. L.; Dobrushina, N.; Goussev, V.; Amman, A. ve De Haan, F. (2005). "Modality", *World Atlas of Language Structures*, Oxford University Press, Oxford, ss. 286-322.

Van Der Auwera, J. (2008). "In Defence of Classical Semantic Maps", *Theoretical Linguistics*, No: 34, Cilt: 1, ss. 39-46.

Van Der Auwera, J. (2010). "Prohibition: Constructions and Markers", *Contrasting Meaning in Languages of the East and West*, Narr, Tubingen, ss. 443-475.

Van Der Auwera, J. ve Diewald, G. (2012). "Methods for modalities", *Methods in Contemporary Linguistics*, De Gruyter Mouton, Berlin, ss. 121-142.

Van Der Auwera, J. ve Zamorano, A. A. (2016). "The History of Modality and Mood", *The Oxford Handbook of Modality and Mood*, Oxford University Press, Oxford, ss. 9-27.

Van Der Auwera, J.; Kehayov, A. ve Vittrant, A. (2009). "Acquisitive Modals", *Cross Linguistic Semantics of Tense, Aspect and Modality*, John Benjamins, Amsterdam, ss. 281-302.

van Olmen, D. ve Van Der Auwera, J. (2016). "Modality and Mood in Standard Average European", *The Oxford Handbook of Modality and Mood*, Oxford University Press, Oxford, ss. 363-384.

Ek 2: Türkçe Kiplik Alanyazınına Dair Yardımcı Kaynaklar

Akdoğan, U. C. (2015). "Fransızcada Kiplik Bildiren Devoir ve Pouvoir Fiilleri ve Türkçedeki Eşdeğerleri", Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

Aksu Koç, A. (1988). "The Acquisition of Past Tense Reference in Turkish", *Studies in Turkish Linguistics*, John Benjamins, Amsterdam, ss. 247-264.

Aksu Koç, A. (1988). *The Acquisition of Aspect and Modality: The case of past reference in Turkish*, Cambridge University Press, Cambridge.

Aksu Koç, A. ve Alıcı, D. (2000). "Understanding Sources of Beliefs and Marking of Uncertainty: The Child's Theory of Evidentiality", *The Proceedings of the Thirtieth Annual Child Language Research Forum*, Center for the Study of Language and Information, Stanford, ss. 123-138.

Aksu Koç, A. ve Slobin, D. (1986). "A Psychological Account of the Development and Use of Evidentials in Turkish", *Evidentiality*, Ablex, Norwood, ss.159-167.

Aldemir, A. (2012). "Almancada Kiplik Fiiller ve Türkçedeki Karşılıkları", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.

Arslan, S. ve Aksu Koç, A.; Maviş, İ.; Bastiaanse, R. (2014). "Finite Verb Inflections for Evidential Categories and Source Identification in Turkish Agrammatic Broca's Aphasia", *Journal of Pragmatics*, No: 7, ss.165-181.

Aslan Demir, S. (2007). "İstek Kipliği, Gerçeklik, Gerçekleştirilebilirlik", *VII. Uluslararası Dil, Yazın ve Deyişbilim Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Cilt: I, ss. 581-590.

Aslan Demir, S. (2008). "Gelecek Zaman-Kiplik İlişkisi ve -AcAk'ın Emir Kipliği İçindeki Yeri", *VI. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri*, Ankara, ss. 1207-1214.

Aslan Demir, S. (2009). "-mAlI'nın Emir ve İstek Bildirme İşlevi Üzerine", *Articles on Turcology, Festschrift to Commemorate the 80th Anniversary of Prof. Dr. Talat Tekin's Birth*, International Journal of Central Asian Studies, No: 13, ss. 217-230.

Aslan Demir, S. (2011). "Türkiye Türkçesi İstek Kategorisine Semantik-Pragmatik Bir Yaklaşım". *ICANAS 38*, Cilt: I, Ankara, ss. 435-450.

Aslan Demir, S. (2012). "Türkiye Türkçesinde ol- Yardımcı Fiilli Yapıların Görünüş-Zaman Bildirimindeki İşlevleri", *Bilig: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, No: 63, ss.11-30.

Aslan Demir, S. (2012). "Türkmencede Epistemik Anlam", *The 16th International Conference on Turkish Linguistics*, ODTÜ, Ankara.

Aslan Demir, S. (2013). "Türkmencede Kanıtsallık/Evidensiyellik", *Leyla Karahan Armağanı*, Akçağ: Ankara, ss. 409-420.

Aslan Demir, S. ve Demir, N. (2010). "Sıklık Kopyası Örneği Olarak İstek Eki -(y)A", *Turkish Studies: International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic,* No: 5, Cilt: 4, ss. 276-290.

Bacanlı, E. (2006). "Türkçedeki Dolaylılık İşaretleyicilerinin Pragmatik Anlamları", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, No:3, Cilt: 1, ss. 35-47.

Bacanlı, E. (2008). "Türkiye Türkçesindeki -miş Ekinin Dolaylılık ve Dolaylılık-dışı Kullanımlarında Zamansal Atıf", *Bilig*, Sayı: 44, ss. 1-24.

Boz, E. "Eski Anadolu Türkçesinde (Adıl+{I} Biçimbirimi+Gerek) Yapısıyla Kurulan Tümcelerde Belirlenim", *Süleyman Demirel Üniversitesi I. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu*, Isparta, ss.111-114.

Büyükgüzel, S. (2011). "Kiplik Bildiren Dilsel Öğelerin Fransızcanın Yabancı Dil Olarak Öğretilmesindeki Yeri", Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

Cinque, G. (2001). "A Note on Mood, Modality, T and Aspect Affixes in Turkish", *The Verb in Turkish*, John Benjamins, Amsterdam, ss. 47-59.

Corcu, D. (2003). "The Scope of Epistemic Modal Adverbs as Discourse Particles on Root Necessity in Turkish and English", *Proceedings of ESSLLI 2003 Workshop on the Meaning and Implementation of Discourse Particles*, Vienna, ss. 65-72.

Corcu, D. (2005). "Semantic Structure of the Necessity Marker –mAlI", *Dilbilim Araştırmaları*, ss. 33-45.

Çetin, O. A. (2011). "Türkiye Türkçesinde Gereklilik Kipliği", Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Erguvanlı Taylan, E. (1997). "Türkçede Görünüş, Zaman ve Kiplik İlişkisi: -DI Biçimbirimi", *XI. Dilbilim Kurultayı Bildirileri*, ODTÜ Yayınları, Ankara, ss. 1-13.

Erguvanlı Taylan, E. (2000). "Semi-grammaticalized Modality in Turkish", *Studies on Turkish and Turkic Languages*, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, ss. 113-143.

Erguvanlı Taylan, E. (2011). "Mood and Modality in Pazar Laz", *The Grammar of Pazar Laz*, Lincom, München.

Erguvanlı Taylan, E. (2013). "Türkçede Yantümcelerde Kipliğin İmlenmesi", *26. Ulusal Dilbilim Kurultayı Bildirileri*, Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınları, Isparta, ss. 82-94.

Erguvanlı Taylan, E. ve Aksu Koç, A. (2008). "Belirteçlerde Görünüş ve Kiplik İlişkisi", *XXI. Dilbilim Kurultay Bildirileri*, Mersin Üniversitesi Yayınları, Mersin.

Erguvanlı Taylan, E. ve Aksu Koç, A. (2008). "Belirteçlerde Görünüş ve Kiplik İlişkisi", *XXI. Dilbilim Kurultay Bildirileri*, Mersin Üniversitesi Yayınları, Mersin.

Erguvanlı Taylan, E. ve Aksu Koç, A. (2011). "Adverbs at the Interface of Tense, Aspect and Modality: Evidence from Turkish", *The Mood for Mood*, Rodopi, Amsterdam ss. 101-116.

Erk Emeksiz, Z. (2008) "Deontic modality in Turkish: Pragmatic constraints". *WAFL 5*, SOAS, London.

Erk Emeksiz, Z. (2008). "Deontic Modality and Semantic Roles in Turkish". *ALC*, Ankara Üniversitesi.

Ersoy Yazıcı, H. (2011). "Başkurt Türkçesinde Kiplik Parçacıkları", *Türkbilig*, No: 22, ss. 43-56.

Ersoy Yazıcı, H. (2011). "Başkurt Türkçesinde -sX ve -hAnA Kiplik İşaretleyicileri". *Dil Araştırmaları*, No: 8, ss. 51-76.

Ersoy Yazıcı, H. (2013). "Başkurt Türkçesinde Niyet Kipi ve İşaretleyicileri", *Prof. Dr. Leylâ Karahan Armağanı*, Akçağ Yayınları, Ankara, ss. 497-513.

Gül, D. (2009). "Semantics of Turkish Evidential –(I)mIş", *Essays on Turkish Linguistics: Proceedings of the 14th International Conference on Turkish Linguistics*, August 6-8, 2008, Harrasssowitz, Wiesbaden, ss. 177-186.

Gül, D. (2012). "Semantic Operators and the Modal Meanings of Suffix -Ar", *Dilbilim Araştırmaları*, No:1, İstanbul.

Gülsevin, G. (1997). "Türkiye Türkçesinde Zaman ve Kip Çekiminde Birleşik Yapılar Üzerine", *TDAY*, ss. 215-224.

Gülsevin, G. (2002). "Eski Türkiye Türkçesinde İstek Kipi Üzerine", *İlmi Araştırmalar*, No: XIII, İstanbul, ss. 35-50.

Hırik, S. (2010). "Eski Uygur Türkçesinde Olasılık Kipliği", Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Hırik, S. (2014). "Türkiye Türkçesinde Bilgi Kiplikleri", Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.

Johanson, L. (1999). "Bulgarca ve Türkçede Dolaylamalar Üzerine", *İlmi Araştırmalar*, 7, ss. 245-254.

Karadağ, İ. (2000). "Türkçede Kip ve Kiplik Olgusu", *Türk Dili*, ss. 275-278.

Kerslake, C. (1990). "The Semantics of Possibility in Turkish", *Current Issues in Turkish Linguistics*, Hitit, Ankara, ss. 85-103.

Kılıç, F. (2005). "Kırgız Türkçesinde Delile Dayalılık", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, No: 2, Cilt: 1, ss. 68-113.

Kılıç, F. (2010). "Kırgız Türkçesinde Henüz Gerçekleşmemiş Olay Anlatan -A elek Üzerine", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, No: 7, Sayı: 3, ss. 116-143.

Kocaman, A. (1990). "The Necessitive Mood in Turkish", *Proceeding of the Fifth International Conference on Turkish Linguistics*, Hitit, Ankara, ss. 433-458.

Kocaman, A. (1992). "Anlambilim Sorunları", *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, (Çevrimiçi) http://dergipark.gov.tr/dad/issue/4538/62392

Kocaman, A. (1996). "Edimbilim Üzerine", *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, (Çevrimiçi) http://dergipark.gov.tr/dad/issue/4533/62352

Kocaman, A. (1998). "Söylem Çalışmaları ve Türkçe Öğretimi", *Doğan Aksan Armağanı*, No: 366, DTCF Yayınları, Ankara, ss. 101-105.

Kocaman, A. ve Doğan, G. (1999). "Sözcede Kişisel Tutum ve Belirteçler", *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, (Çevrimiçi), http://dergipark.gov.tr/dad/issue/4531/62313

Korkmaz, S. B. (2014). "Kırım Tatar Türkçesinde Kiplik Belirteçleri", Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Manap, P. (2014). "Eski Türkiye Türkçesinde Kiplik", Trakya Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Okay, B. M. (2013). "İngilizceyi İkinci Dil Olarak Öğrenen Türk Öğrencilerin İçgörü ve Duygu Anlamlı Kiplik Fiillerini Kullanımları", Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Özsoy, S.; Nakipoğlu Demiralp, M.; Akar, D.; E. Taylan, E. ve Aksu Koç, A. (2003). *Studies on Turkish Linguistics*, Boğaziçi University Press, İstanbul.

Rentzsch, J. (2013). "Türk Dillerinde Kipsellik ve Kipselliğin Anlambilimsel Haritası", *Bilig*, No: 67, ss. 129-168.

Ruhi, Ş. (2002). "The Modal Adverbs mutlaka and kesinlikle in the Context of Directives and Deontic Modality in Turkish", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, No: 2, Cilt:1, ss. 19-38.

Ruhi, Ş.; Turan, Ü. D. ve Zeyrek, D. (2000). "Koşul Tümcelerinde Varsayımsallık ve Gerçek Karşıtlığı", *XIII. Dilbilim Kurultayı Bildirileri*, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul, ss. 19-29.

Sarıkaya Aksoy, T. (2014). "Tatar Türkçesinde Gereklilik/Zorunluluk Kipliği", Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Taylan, E. E. (1986). "Some Aspects of Negation in Turkish", *Proceedings of the Turkish Linguistics Conference*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, ss. 159-179.

Terziyan, T. (2013). "Türkçede Kiplik Edimi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü", Yüksek Lisans Tezi.

Terziyan, T.; Erguvanlı Taylan, E. ve Aksu Koç, E. (2015). "Acquisition of Modality in Turkish", *Ankara Papers in Turkish and Turkic Linguistics*, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden.

Usta, Ç. (2013). "Türkiye Türkçesinde Emir Kipliği", Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.

Uzdu Yıldız, F. (2011). "Göstergebilim Kiplikleri Açısından Anlatı Kişilerinin İncelenmesi", Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.

Uzun, L. ve Emeksiz, E.Z. (2002). "Türkçede -Ar Biçimbiriminin Sözdizimsel ve Anlambilimsel Yapısı Üzerine". *18. Türk Dilbilim Kurultayı*, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Uzun, L. ve Z. Erk Emeksiz (2006). "Irrealis Modality and Discourse Structure in Advances in Turkish Linguistics", *Proceedings of the 12th International Conference on Turkish Linguistics*, Dokuz Eylül University, İzmir, ss. 279-288.

Uzun, L. ; Turan, U.D. ve Emeksiz, E. Z. (2009). "Epistemic Stance Markers in Turkish Academic Discourse", *11.th International Pragmatics Conference*, Melborn, Australia.

Uzun, N. E. (1998). "Türkçede Görünüş/Kip/Zaman Üçlüsü", *Dil Dergisi*, No: 68, ss. 5-22.

Uzun, N. E. (2004). "Dilbilgisinin Temel Kavramları", *Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi*, No: 39, İstanbul.

Üstünova, K. (2004). "Dilek Kiplerinde Zaman Kavramı", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Sayı: 635, ss. 678-686.

Yalçınkaya, E. (2015). "Orhon Yazıtları'nda Kiplik İfadeleri", Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Yaman, D. S. (2012). "Özbek Türkçesinde Kiplik Belirteçleri ve Fonksiyonları", Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Yarar, E. (2000). "Akademik Söylemde Belirteçlerin Belirsizlik ve Olasılık İşlevleri", *Dilbilim ve Uygulamaları*, No: 1, ss. 125-138.

Yarar, E. (2001). "Bilimsel Söylemde Olasılık Kipi", *XV. Dilbilim Kurultayı Bildirileri*, Yıldız Teknik Üniversitesi Yayınları, İstanbul, ss. 89-98.

Yarar, E. (2005). "Yan Tümcelerde ol- Eylem Kökü -ebil Eki Etkileşimi", *XIX. Dilbilim Kurultayı Bildirileri*, Harran Üniversitesi Yayınları, ss. 129-143.

Yazıcı Kaya, E. (2016). "Söylemin Hazırlanmasında Dilbilimsel Yöntem ve İlkeler: Kiplik Konusu ve Sözcelem Kiplikleri", Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Ek 3: Türkçe- İngilizce Terim Listesi

A

akla uygun (reasoned)

aktarımsal (reportative, reported)

algısal (perceptive)

alıntı (quatation, quotative)

alt tümcesel kiplik (sub-sentantial modality)

anlam bulanıklığı (ambiguity)

anlambilimsel harita (semantic map)

arka plan varsayımı (background assumption)

arzu (desiderative, desire)

B

bağımlayıcı (subordinator)

bağıntı kuramı (relevance theory)

bakış açısı kipliği (viewpoint modality)

başka yerleşik (other-situated)

beklenti kipliği (prospective modality)

belirgin (explicit)

belirtici (representative)

bildirici (declaration, declarative)

bildirim (assertion, report)

bildirme (indicative)

bilgi (knowledge)

bilgi kaynağı (source of information)

bilgi kipliği (epistemic modality)

bilgisel (epistemic)

bilgisel gereklilik (epistemic necessity)

bilgisel kip (epistemic mode)

bilgisel olasılık (epistemic possibility)

bilgisel olmayan (non-epistemic)

bir başkası (other)

birinci öznelik (first argument)

boş (empty)

bulanık küme modeli (fuzzy set model)

bulanıklık (fuzziness)

buyrum (imperative)

buyurma (command)

bütünlüklü ifadeler (entire statements)

bütünüyle gerçekçi arka plan (totally realistic background)

Ç

çekimsel (inflectional)

çekirdek (core)

çıkarım (deduction, inference)

çıkarımsal (deductive, inferential)

çok anlamlılık (polysemy)

D

dahilî dünyalar (internal worlds)

deneyimsel (experience)

dış katılımcılı kiplik (participant-external modality)

dış kenar (periphery)

diğer duyular (other sensory)

dilek kipi (optative)

dil ötesi (paralinguistic)

dilsel kanıt (linguistic evidence)

dini kurallar alanı (religous rules domain)

dinleyici (hearer)

doğru (fact, truth)

doğrulanmış (verified)

doğruluk kavramları (truth-concepts)

doğruluk kipi (alethic mode)

doğruluk kipliği (alethic, aletheutic)

dolaylı (indirect)

dolaylı olmayan (non-directive)

dolaylılık (indirectivity)

dolaysız (direct)

durum (state of affairs)

durumsal kiplik (situational modality)

duygu kipliği (emotive modality)

duyu (sense)

duyuma dayalı aktarım (hearsay)

duyusal (sensory)

düz tümce (statement)

düzenleyici alan (regulatory domain)

düzgüsel alan (normative domain)

düzsöz (locution)

E

edimsel (performative)

edimsel anlam (performative sense)

edimsel biçimde (performatively)

edimsel eylem potansiyeli (illocutionary act potential)

edimsöz (illocution)

eksiltili (elliptical)

emredici (imperative)

evrensel (universal)

eylem kipliği (event modality)

eylem zamanı (tense)

eylemsel (activity)

ezgi (intonation)

G

genelleşme (generalization)

gerçek durumlar (factual status)

gerçek dünya (present world)

gerçek olmayan dünya (going world)

gerçekçi arka plan (realistic background)

gerçekdışılık (irrealis, nonactual)

gerçeklik (realis)

gerçeklik kipliği (actuality modality)

gereklilik (necessity)

gönderim dünyası (reference world)

gönüllülük (volitive)

göreceli kiplik (relative modality)

görsel (visual)

görsel olmayan (non-visual)

görünüş (aspect)

gösterim (deixis)

gösterimsel merkez (deictic center)

gösterimsel tespit noktası (deictic located point)

güçlü zorunluluk (strong necessity, obligation)

H

halkbilimsel (folklore)

harici dünya (external-sociophysical world)

hedef odaklı (goal-oriented)

hissel (feel)

İ

iç katılımcılı kiplik (participant-internal modality)

içedim kipliği (dynamic modality)

içsel kiplik (inherent modality)

iddia edilebilirlik (assertability)

iddia etme (assert)

ideal merkezli alan (ideal-centered domain)

ifade edilen dünya (expressed world)

ihtiyaç (need)

ikinci ağızdan bilgi (second-hand knowledge)

ikna edici (admonitive)

iletişimsel arka plan (conversational background)

ilişkisel (copulative)

imgesel (imaginative)

imkansız (impossible)

inanç (belief)

inanılırlık (believability)

istek (volution)

istek kipi (optative, vountative)

istemli (facultative)

istemli kiplik (faculative modality)

işitsel (auditory)

izin verici (permissive)

izinli (permitted)

K

kanı (opinion)

kanıt (evidence)

kanıtsal arka plan (evidential background)

kanıtsal kiplik (evidential modality)

karar verilmemiş (undecided)

kaynak odaklı (source oriented)

kenar (skirt)

kesinlik (certainty)

kılgısal çıkarım (practical inference)

kılıcı odaklı kiplik (agent-oriented modality)

kılınış (manner of action)

kısmen sıralı dünyalar kümesi (partially ordered set of worlds)

kibarlık (politeness)

kip (mood)

kiplik (modality)

kiplik edimbilimi (pragmatics of modality)

kipsel (modal)

kipsel alan (modal domain)

kipsel eylem (modal verb)

kipsel mantık (modal logic)

kipsel önerme (modal sentence)

kipsel parçacık (modal particle)

kipselleştirici (modalizer)

kişisel alan (personal domain)

konuşucu (utterer)

konuşucu odaklı kiplik (speaker-oriented modality)

konuşucu yerleşik (speaker-oriented)

koşullanma (conditioning)

kök kiplik (root modality)

kuramsal (hypothetical, speculative)

kurgu (speculation)

kurgusal (speculative)

M

manevi istenirlik (moral desirability)

maneviyat (morality)

mantıksal bağdaşma (logical compatibility)

mantıksal gerektirim (logical entailment)

meşruluk (validity)

mutlak terim (positive term)

mümkün (problematic, possible)

N

nedensellik (causality)

nesnel kiplik (objective modality)

niyet (intention)

nötr (indifferent)

O

odak (focus)

olabilirlik (contingent, probability)

olanaksız (impossible)

olası doğru (possible true)

olası dünyalar (possible worlds)

olasılık (possibility,potentiality)

olgusal (factual)

olgusallık (factivity)

olumsal (contingent)

Ö

öğüt verici (hortative)

öncül (antecedent)

önerme (proposition)

önerme kipliği (propositional modality)

önermesel (propositional)

önermesel işlemci (operator)

önvarsayım (presupposed)

örnekseme (analogy)

örtü terim (cover term)

özne katılımcısı (subject-participant)

öznel dünya (subjective world)

öznel kiplik (subjective modality)

özneleraraşılık (intersubjectivity)

öznelleştirme (subjectification)

öznellik (subjectivity)

öznesel (subjectal)

S

serbestlik (exemption)

sezgi (intuiton)

sıralama anlambilimi (ordering semantics)

sıralı dünyalar kümesi (ranked set of wolds)

son parçacıklar (final clitics)

sonuç (consequent)

soru (interrogative)

söylem kipliği (discourse modality)

söylem odaklı (discourse oriented)

söylenti (hearsay)

söz eylem (speech act)

sözce (utterance)

sözcüksel (lexical)

standart teori (standart theory)

sürem modeli (continuum)

Ş

şart kipliği (conditional modality)

şüphe (doubt)

T

taahhüt (commintment)

tasarlama (subjunctive)

tasarrufi kiplik (dispositional modality)

tek anlamlılık (monosemy)

temel (simple)

tesadüfi kiplik (circumstantial modality)

toplumsal alan (social domain)

tutumsal işlemci (attitudinal operator)

tümce (sentence)

tümce kipliği (sentantial modality)

tümdengelim (deductive)

tümevarım (inductive)

U

ulaşılabilir dünyalar (accesible worlds)

ulaşılabilirlik bağıntı fonksiyonu (the accessibility relation function)

uzaklık (remoteness)

uzamsal (spatial)

Ü

üçüncü ağızdan bilgi (third-hand knowledge)

üst kategori (supercategory)

üstdilbilimsel (metalinguistic)

V

varlık (entity)

varolan (existing)

varoluşsal kip (existential)

varsayımsal (assumptive)

verici (issuer)

Y

yalın (assertoric)

yan tümce kipliği (subordinating)

yan tümce kipseli (modal in subordinate clauses)

yanlışlanmış (falsified)

yansıtıcı (expressive)

yargı (conclusion, judgment)

yasaklama (prohibition)

yasaklayıcı (prohibitive)

yasaklı (forbidden)

yazımsal (textual)

yeterlilik (ability)

yön (direction)

yönlendirici (directive)

yumuşatıcı (jussive)

yüklem (predicate)

yüklem (predicate)

yüklemleme (predication)

yükümleyici (commissive)

yükümlülük (deontic)

Z

zamansal (temporal)

zayıf zorunluluk (weak necessity)

zorunlu (obligatory, obligation, apodeictic, necessary)

zorunlu doğru (necessarily true)

zorunluluk (obligation)

Ek 4: İngilizce-Türkçe Terim Listesi

A

ability (yeterlilik)

accesible worlds (ulaşılabilir dünyalar)

activity (eylemsel)

actuality modality (gerçeklik kipliği)

admonitive (ikna edici)

agent-oriented modality (kılıcı odaklı kiplik)

aletheutic (doğruluk kipliği)

alethic (doğruluk kipliği)

alethic mode (doğruluk kipi)

ambiguity (anlam bulanıklığı)

analogy (örnekseme)

antecedent (öncül)

apodeictic (zorunlu)

aspect (görünüş)

assert (iddia etme)

assertability (iddia edilebilirlik)

assertion (bildirim)

assertoric (yalın)

assumptive (varsayımsal)

attitudinal operator (tutumsal işlemci)

auditory (işitsel)

B

background assumption (arka plan varsayımı)

belief (inanç)

believability (inanınırlık)

C

causality (nedensellik)

certainty (kesinlik)

circumstantial modality (tesadüfi kiplik)

command (buyurma)

commintment (taahhüt)

commissive (yükümleyici)

conclusion (yargı)

conditional modality (şart kipliği)

conditioning (koşullanma)

consequent (sonuç)

contingent (olabilirlik, olumsal)

continuum (sürem modeli)

conversational background (iletişimsel arka plan)

copulative (ilişkisel)

core (çekirdek)

cover term (örtü terim)

D

declaration (bildirici)

declarative (bildirici)

deduction (çıkarım)

deductive (çıkarımsal, tümdengelim)

deictic center (gösterimsel merkez)

deictic located point (gösterimsel tespit noktası)

deixis (gösterim)

deontic (yükümlülük)

desiderative (arzu)

desire (arzu)

direct (dolaysız)

direction (yön)

directive (yönlendirici)

discourse modality (söylem kipliği)

discourse oriented (söylem odaklı)

dispositional modality (tasarrufi kiplik)

doubt (şüphe)

dynamic modality (içedim kipliği)

E

elliptical (eksiltili)

emotive modality (duygu kipliği)

empty (boş)

entire statements (bütünlüklü ifadeler)

entity (varlık)

epistemic (bilgisel)

epistemic modality (bilgi kipliği)

epistemic mode (bilgisel kip)

epistemic necessity (bilgisel gereklilik)

epistemic possibility (bilgisel olasılık)

event modality (eylem kipliği)

evidence (kanıt)

evidential background (kanıtsal arka plan)

evidential modality (kanıtsal kiplik)

exemption (serbestlik)

existential (varoluşsal kip)

existing (var olan)

experience (deneyim)

experiental (deneyimsel)

explicit (belirgin)

expressed world (ifade edilen dünya)

expressive (yansıtıcı)

external-sociophysical world (harici dünya)

F

fact (doğru)

factivity (olgusallık)

factual (olgusal)

factual status (gerçek durumlar)

faculative modality (istemli kiplik)

facultative (istemli)

falsified (yanlışlanmış)

feel (hissel)

final clitics (son parçacıklar)

first argument (birinci öznelik)

focus (odak)

folklore (halkbilimsel)

forbidden (yasaklı)

fuzziness (bulanıklık)

fuzzy set model (bulanık küme modeli)

G

generalization (genelleşme)

goal-oriented (hedef odaklı)

going world (gerçek olmayan dünya)

H

hearer (dinleyici)

hearsay (söylenti, duyuma dayalı aktarım)

hortative (öğüt verici)

hypothetical (kuramsal)

İ

ideal-centered domain (ideal merkezli alan)

illocution (edimsöz)

illocutionary act potential (edimsel eylem potansiyeli)

imaginative (imgesel)

imperative (buyrum, emredici)

impossible (imkansız, olanaksız)

indicative (bildirme)

indifferent (nötr)

indirect (dolaylı)

indirectivity (dolaylılık)

inductive (tümevarım)

inference (çıkarım)

inferential (çıkarımsal)

inflectional (çekimsel)

inherent modality (içsel kiplik)

intention (niyet)

internal worlds (dahilî dünyalar)

interrogative (soru)

intersubjectivity (öznelerarasılık)

intonation (ezgi)

intuiton (sezgi)

irrealis (gerçekdışılık)

issuer (verici)

J

judgment (yargı)

jussive (yumuşatıcı)

K

knowledge (bilgi)

L

lexical (sözcüksel)

linguistic evidence (dilsel kanıt)

locution (düzsöz)

logical compatibility (mantıksal bağdaşma)

logical entailment (mantıksal gerektirim)

M

manner of action (kılınış)

metalinguistic (üstdilbilimsel)

modal domain (kipsel alan)

modal in subordinate clauses (yan tümce kipseli)

modal logic (kipsel mantık)

modal particle (kipsel parçacık)

modal sentence (kipsel önerme)

modal verb (kipsel eylem)

modal (kipsel)

modality (kiplik)

modalizer (kipselleştirici)

monosemy (tek anlamlılık)

mood (kip)

moral desirability (manevi istenirlik)

morality (maneviyat)

N

necessarily true (zorunlu doğru)

necessar (zorunlu)

necessity (gereklilik)

need (ihtiyaç)

nonactual (gerçekdışılık)

non-directive (dolaylı olmayan)

non-epistemic (bilgisel olmayan)

non-visual (görsel olmayan)

normative domain (düzgüsel alan)

O

objective modality (nesnel kiplik)

obligation (güçlü zorunluluk)

obligation (zorunlu)

obligation (zorunluluk)

obligatory (zorunlu)

operatör (önermesel işlemci)

opinion (kanı)

optative (dilek kipi)

optative (istek kipi)

ordering semantics (sıralama anlambilimi)

other (bir başkası)

other sensory (diğer duyular)

other-situated (başka yerleşik)

P

paralinguistic (dil ötesi)

partially ordered set of worlds (kısmen sıralı dünyalar kümesi)

participant-external modality (dış katılımcılı kiplik)

participant-internal modality (iç katılımcılı kiplik)

perceptive (algısal)

performative sense (edimsel anlam)

performative (edimsel)

performatively (edimsel biçimde)

periphery (dış kenar)

permissive (izin verici)

permitted (izinli)

personal domain (kişisel alan)

politeness (kibarlık)

polysemy (çok anlamlılık)

positive term (mutlak terim)

possibility (olasılık)

possible true (olası doğru)

possible worlds (olası dünyalar)

possible (mümkün)

potentiality (olasılık)

practical inference (kılgısal çıkarım)

pragmatics of modality (kiplik edimbilimi)

predicate (yüklem)

predication (yüklemleme)

present world (gerçek dünya)

presupposed (önvarsayım)

probability (olabilirlik)

problematic (mümkün)

prohibition (yasaklama)

prohibitive (yasaklayıcı)

proposition (önerme)

propositional modality (önerme kipliği)

propositional (önermesel)

prospective modality (beklenti kipliği)

Q

quatation (alıntı)

quotative (alıntı)

R

ranked set of wolds (sıralı dünyalar kümesi)

realis (gerçeklik)

realistic background (gerçekçi arka plan)

reasoned (akla uygun)

reference world (gönderim dünyası)

regulatory domain (düzenleyici alan)

relative modality (göreceli kiplik)

relevance theory (bağıntı kuramı)

religous rules domain (dini kurallar alanı)

remoteness (uzaklık)

report (bildirim)

reportative (aktarımsal)

reported (aktarımsal)

representative (belirtici)

root modality (kök kiplik)

S

second-hand knowledge (ikinci ağızdan bilgi)

semantic map (anlambilimsel harita)

sense (duyu)

sensory (duyusal)

sentantial modality (tümce kipliği)

sentence (tümce)

simple (temel)

situational modality (durumsal kiplik)

skirt (kenar)

social domain (toplumsal alan)

source of information (bilgi kaynağı)

source oriented (kaynak odaklı)

spatial (uzamsal)

speaker-oriented modality (konuşucu odaklı kiplik)

speaker-oriented (konuşucu yerleşik)

speculation (kurgu)

speculative (kurgusal)

speech act (söz eylem)

standart theory (standart teori)

statement (düz tümce)

state of affairs (durum)

strong necessity (güçlü zorunluluk)

subjectal (öznesel)

subjectification (öznelleştirme)

subjective modality (öznel kiplik)

subjective world (öznel dünya)

subjectivity (öznellik)

subject-participant (özne katılımcısı)

subjunctive (tasarlama)

subordinating (yan tümce kipliği)

subordinator (bağımlayıcı)

sub-sentantial modality (alt tümcesel kiplik)

supercategory (üst kategori)

T

temporal (zamansal)

tense (eylem zamanı)

textual (yazımsal)

the accessibility relation function (ulaşılabilirlik bağıntı fonksiyonu)

third-hand knowledge (üçüncü ağızdan bilgi)

totally realistic background (bütünüyle gerçekçi arka plan)

truth (doğru)

truth-concepts (doğruluk kavramları)

U

undecided (karar verilmemiş)

universal (evrensel)

utterance (sözce)

utterer (konuşucu)

V

validity (meşruluk)

var olan (existing)

verified (doğrulanmış)

viewpoint modality (bakış açısı kipliği)

visual (görsel)

volitive (gönüllülük)

voluntative (istek kipi)

volution (istek kipi)

W

weak necessity (zayıf zorunluluk)